

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE’DE KARZ-I HASEN SANDIK UYGULAMALARI:
NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdullah Talha GENÇ

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mahmut BİLEN

HAZİRAN – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

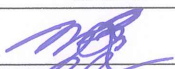
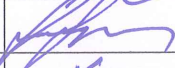
**TÜRKİYE’DE KARZ-I HASEN SANDIK UYGULAMALARI:
NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

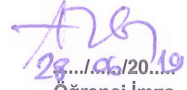
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdullah Talha GENÇ

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Ekonomisi ve Finansı

“Bu tez 14.06/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Mahmut BİLEN	BAŞARILI	
Doç. Dr. Süleyman KAYA	BAŞARILI	
Dr. Öğr. Üyesi Kerem GÖÇER	BAŞARILI	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Abdullah Talha GENÇ
Öğrenci Numarası	:	Y166060001
Enstitü Anabilim Dalı	:	İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI
Enstitü Bilim Dalı	:	
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	TÜRKİYE'DE KARZ-I HASEN SANDIK UYGULAMALARI: NİTEL BİR ARAŞTIRMA
Benzerlik Oranı	:	%9
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
 28.../06/20...19 Öğrenci İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
...../...../20..... Öğrenci İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Mahmut BİLEN		
Tarih: 28.06.2019		
İmza: 		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	
☐ REDDEDİLMİŞTİR		
EYK Tarih ve No:		

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
TABLO LİSTESİ	v
GRAFİK LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	vi
SUMMARY	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: BORÇ İLİŞKİLERİ VE KREDİ MEKANİZMASI.....	4
1.1. Borç Kavramı.....	4
1.2. Kredi Kavramı	5
1.2.1. Kredinin Sınıflandırılması ve Unsurları.....	5
1.2.2. Kredinin İşlevleri ve Önemi.....	7
1.2.3. Kredi ve Finansa Eleştirel Bakış	9
1.3. İslami İktisatta Borçlanma Ve Borç İlişkisi.....	16
1.3.1. Riba (Faiz) Yasağı.....	18
1.3.2. Borç Faizi	19
1.3.3. Alışveriş Faizi	20
BÖLÜM 2: KARZ-I HASEN	21
2.1. Karzın Tanımı	21
2.2. Kur'an ve Sünnette Karz.....	22
2.3. Karz ve Ariyet Farkı	23
2.4. Karz Akdinin Kuruluş Şartları	24
2.5. Karzda Vade Bağlayıcılığı Meselesi.....	25

2.6.	Karz ve Menfaat.....	26
2.7.	Karz ve Enflasyon Problemi	27
2.8.	Karz-ı Hasenin Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma İşlevi	28
BÖLÜM 3: DÜNYADA KARZ-I HASEN UYGULAMALARI.....		31
3.1.	Ürdün İslam Bankası Karz-ı Hasen Fonu	32
3.2.	Akhuwat Foundation.....	35
3.3.	The Fael Khair Projesi (Bangladeş)	39
3.4.	İran Karz-ı Hasen Fonları.....	39
3.5.	Qardhasan Kitle Fonlaması Platformu Örneği.....	43
3.6.	Qard Hasan Foundation	45
3.7.	Karz-ı hasen Uygulamaları Hakkında Değerlendirme.....	47
BÖLÜM 4: TÜRKİYE’DE KARZ-I HASEN SANDIK UYGULAMALARI		49
4.1.	Araştırmanın Yöntemi	49
4.1.1.	Araştırma Deseni.....	49
4.1.2.	Veri Toplama Yöntemi ve Araçları.....	50
4.2.	Araştırmanın Örneklemi	52
4.3.	Araştırmanın Bulguları	54
4.3.1.	Resmi Karz-ı Hasen Sandıkları.....	54
4.3.1.1.	Karz-ı Hasen Sandık Örneği 1: Müstakil Sanayici Ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Karz-ı Hasen Sandığı	55
4.3.1.2.	Karz-ı Hasen Sandık Örneği 2: Kamu Personeli Yardımlaşma Derneği (KAMPERDER).....	62
4.3.1.3.	Karz-ı Hasen Sandık Örneği 3: Yenikent Çevre Eğitim Ve Kültür Derneği	71
4.3.2.	Resmi Olmayan Karz-ı Hasen Sandıkları	75
4.3.2.1.	Karz-ı Hasen Sandığı Örneği 4: Euro Sandığı	75
4.3.2.2.	Karz-ı Hasen Sandığı Örneği 5: Altın Sandığı	81
4.3.2.3.	Karz-ı Hasen Sandığı Örneği 6: Din Görevlileri Sandığı.....	85

4.3.2.4. Karz-ı Hasen Sandığı Örneği 7: İşveren Katkılı Sandık	90
4.4. Karz-ı Hasen Sandıklarının Genel Değerlendirilmesi	93
4.4.1. Karz-ı Hasen Sandıklarının Sahip Olması Gereken Temel Prensipler	101
4.4.2. Karz-ı Hasen Sandığına Yönelik Bir Model Önerisi	103
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	108
KAYNAKÇA	111
ÖZGEÇMİŞ.....	119

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
H.z.	: Hazreti
IMF	: International Monetary Fond (Uluslararası Para Fonu)
JD	: Ürdün Dinarı
JIB	: Ürdün İslam Bankası
KAMPERDER	: Kamu Personeli Yardımlaşma Derneği
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
ROSCA	: Rotating Savings and Credit Association (Döner Tasarruf ve Kredi Birlikleri)
s.a.v.	: Sallahu Aleyhi ve Sellem
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TL	: Türk Lirası
TÜVASAŞ	: Türkiye Vagon Sanayi Anonim Şirketi
UTESAV	: Uluslararası Teknolojik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye'nin Borç İstatistikleri	15
Tablo 2: Al Baraka Bankacılık Grubu Karz-ı Hasen Programı İstatistikleri	33
Tablo 3: Karz-ı Hasen Fonu İstatistikleri	35
Tablo 4: Akhuwat'ın Özet Finansal Raporu	38
Tablo 5: MÜSİAD Sandığının İşleyişi	61
Tablo 6: KAMPERDER Sandığı İşleyişi	65
Tablo 7: Aylık 50 TL Birikim Yapan Üye	66
Tablo 8: Aylık 500 TL Birikim Yapan Üye	67
Tablo 9: İlk Üyenin 12. Ay 1800 TL Karz-ı Hasen Aldığı Durum	68
Tablo 10: Yenikent Çevre Eğitim ve Kültür Derneği Yardımlaşma Sandığı İşleyişi	74
Tablo 11: Euro Sandığı	80
Tablo 12: Altın Sandığının İşleyişi	83
Tablo 13: Din Görevlileri Sandığının İşleyişi	88

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Dünyada Hanehalkının Borçluluk Durumu Göstergeleri (%GSYH).....	13
Grafik 2: KAMPERDER Toplam ve Borç Verilen Üye Sayısı.....	69
Grafik 3: KAMPERDER Toplam Borç Verilen Tutar ve Toplam Birikim Tutarı.....	70
Grafik 4: Din Görevlileri Sandığının Yıllık Aidat, Borç ve Birikim Miktarları.....	89

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 1:** Mülakatlarda Geçen En Az Dört Harfli Kelimelerden Oluşan Kelime Bulutu. 99
- Şekil 2:** Mülakatlarda Geçen En Az Altı Harfli Kelimelerden Oluşan Kelime Bulutu 100
- Şekil 3:** Ulusal – Büyük Ölçekli Karz-1 Hasen Sandığının İşleyişi 105

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Türkiye’de Karz-ı Hasen Sandık Uygulamaları: Nitel Bir Araştırma			
Tezin Yazarı: Abdullah Talha GENÇ		Danışman: Prof. Dr. Mahmut BİLEN	
Kabul Tarihi: 14.06.2019		Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + (tez) 119	
Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı			
Borç, tarihin her döneminde insanlar arası var olmuş bir ilişkidir. Borç ilişkisinin doğasında olan hiyerarşik yapı, borç verenlerin bu ilişkiden menfaat elde etmesine sebep olmaktadır. Günümüz finansal sisteminde faizli borç tam olarak bu menfaate karşılık gelmektedir. Çoğunlukla faize dayanan borç işlemleri bazı iktisadi ve toplumsal sorunlara yol açmaktadır. Oysa İslam’da faiz yasaklanmıştır. İslami iktisat borç konusunda karz-ı haseni tavsiye etmektedir. Karz-ı hasen güzel bir borç anlamına gelmekte, fıkhi olarak misli bir malın aynı miktarda geri ödenmek üzere verilmesini ifade etmektedir. Karz-ı hasenin temel amacı Allah rızasını kazanmak ve borç alanın ihtiyacının giderilmesini sağlamaktır. Karz-ı hasen, kâr sağlayan bir işlem olmadığı için İslami finasta oldukça sınırlı bir alanda gerçekleştirilmektedir. Karz-ı hasen uygulamaları daha çok sivil toplum kuruluşları, İslami mikro finans kurumları ve yardımlaşma sandıkları üzerinden işlemektedir. Ayrıca karz-ı hasen, bireylerin yakın çevresiyle, güvendiği kişilerle gerçekleştirdiği bir işlem olabilirken, bireylerin grup olarak yaptıkları gün ve sandık uygulamaları da karz-ı hasen örnekleri arasında yer alır. Bu çalışmanın temel amacı resmi ve resmi olmayan karz-ı hasen sandıklarının kuruluş amaçlarını ve işleyiş süreçlerini ortaya koymaktır. Çalışmada üçü resmi ve dördü resmi olmayan yedi karz-ı hasen sandığı örneği ele alınmıştır. Bu örnekler hakkında derinlemesine bilgi edinmek amacıyla nitel araştırma yöntemi olan fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiştir. Yaygın ve ortak deneyimlerden yola çıkarak karz-ı hasen sandığı fenomeninin anlaşılması ve yorumlanması amacıyla sandık yöneticileri ve üyeleriyle yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Sandıklar kuruluş süreçleri, fon toplama yöntemleri, fon kullandırma kuralları ve sürdürülebilirlik önlemleri açısından değerlendirilmiştir. İncelediğimiz sandıkların hem uzun süreli tecrübeleri hem de başarılı ve özgünlükleri açısından İslami iktisat literatürüne önemli katkılar sağlaması beklenmektedir.			
Anahtar Kelimeler: Borç, Karz-ı Hasen, İslami İktisat, İslami Finans, Sivil Toplum Kuruluşları			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph. D.	☐
Title of Thesis: Qard Hasan Fund Practices in Turkey: A Qualitative Study			
Author of Thesis: Abdullah Talha Genç Supervisor: Prof. Dr. Mahmut BİLEN			
Accepted Date: 14.06.2019		Num. Of Pages: ix (pretex) + 119 (mainbody)	
Department: Islamic Economics and Finance			
Debt is a kind of relationship among people which, exist in every period of history. The hierarchical structure inherent in the debt relationship, causes lenders to benefit from this relationship. In today's financial system, interest-bearing debt account for exactly for this benefit. The debt transactions which are mostly based on interest, cause some economic and social problems. However, interest is prohibited in Islam. Islamic economics recommends qard hasan (benevolent loan / interest free loan). Qard hasan means a beautiful loan which refers to the payment of a loan with the same amount. The main aim of the qard hasan is to win the pleasure of Allah and to provide for the need of the borrower. Since qard hasan is not a profitable transaction, it is used in a very limited area in Islamic finance. Qard hasan practices are mostly implemented through non-governmental organizations, Islamic micro-finance institutions and saving & aid funds. In addition, qard hasan can be a transaction carried out by individuals with close friends and with the people they trust, while güns and saving & funding practices of individuals are among the samples of qard hasan. The main aim of this study is to reveal the purpose and the process of the establishment of formal and informal qard hasan funds. In this study, seven qard hasan fund cases, three of which are official and four of which are informal, are discussed. In order to gain in-depth knowledge about these examples, the qualitative research method, the phenomenological approach, was preferred. Semi-structured interviews were conducted with qard hasan fund managers and members to understand and interpret the phenomenon of qard hasan fund from prevalent and common experiences. The qard hasan funds have been evaluated in terms of establishment processes, fund collection methods, funding rules and sustainability measures. It is expected that the qard hasan funds we examine will make important contributions to the Islamic economics literature in terms of both their long-term experience and their success and authenticity.			
Keywords: Debt, Qard Hasan, Islamic Economy, Islamic Finance, Non-Governmental Organizations			

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Borç ilişkisi, insanlığın varoluşundan bugüne söz konusu olan bir ilişki biçimidir. İktisadi bir ilişki olarak borç, daha çok parasal borçları ifade ederken dini açıdan bakıldığında kulluk borcu, toplumsal ilişkilerde vatan borcu, boyun borcu gibi geniş anlamlara tekabül etmektedir. Borç ilişkisi hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu hiyerarşik ilişki biçimi sözlü ve yazılı kanunlara, dinin emirlerine konu olmuştur. Hammurabi kanunlarından bugüne borç ve borçluluk ilişkisini düzenleyen birçok kanun ve metin bulunduğu gibi, borcun bu geniş anlamlarının daraltılıp daha çok mali-para borcu manasında kullanımının yaygınlaşması ise modern iktisadi sistem olarak kapitalizme özgü bir durumdur.¹ Borçluluk ilişkisinde faizin merkeze alındığı ekonomik sistemde borç, nicelleştirilmiş ve ölçülebilir kılınmıştır. Bu sayede faiziyle birlikte anaparasını ödeyen kişi borcunu ifa etmiş ve kurulan ilişki sonlandırılmış olmaktadır.

Günümüzde maddi anlamı baskın olan borç işlemleri çoğunlukla faize dayanmaktadır. Oysa İslam'da faiz (riba) yasaklanmıştır. İslami iktisadın borç sözleşmelerinden biri karz-ı hasendir. Karz-ı hasen, kavram olarak güzel bir borç demektir. Bir akit olarak karz-ı hasen, misli bir malın aynı miktarda geri ödenmek üzere bir başkasına verilmesidir. Karz-ı hasen'in temel amacı, veren kişi açısından Allah rızasını kazanmak, karşısındaki kişinin ihtiyacını gidermesini sağlamaktır.

Günümüzdeki karz-ı hasen uygulamalarına bakıldığında resmi ve resmi olmayan olarak ikiye ayrılan bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Resmi olan karz-ı hasen uygulamalarına, İslami mikro finansal kurumlar, şirketlerin çalışanlarına verdiği karz-ı hasenler, yardımlaşma sandıkları (meslek örgütleri vb.), ticari el birliği yardımlaşma sistemleri (rotating savings and credit associations), İslami bankalardaki karz-ı hasen ürünleri örnek olarak verilebilir. Resmi olmayan karz-ı hasen uygulamalarına ise bireylerin yakın çevresine, güvendiği bireylere verdiği bireysel karz-ı hasenlerin yanı sıra, bireylerin grup kurarak yaptıkları gün ve sandık uygulamaları örnek verilebilir.

“İslami iktisat, iktisadi meselelere İslami açıdan yaklaşmanın genel adı” olarak tanımlanmaktadır.² İslami iktisatta karz-ı hasen arızı, istisnai bir işlem olarak

¹ David Graeber, *Borç İlk 5000 Yıl*, trc. Muammer Pehlivan, 1. Baskı (İstanbul: Everest, 2015).

² Sabri Orman, *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 29.

öngörülürken³, günümüz finansal kapitalist sisteminde borç ilişkisi asli ve sürekli gerçekleştirilen bir işlemdir. Özellikle son kırk yılda tüm dünyada borçluluk hem devlet, hem özel sektör hem de hanehalkları açısından artış göstermiştir. Bu borçluluğun artışı en temelde tüm kesimlerin faiz yüküne katlanmasına sebep olmaktadır.

1970 sonrasında dünyada uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar sonucunda sosyal, iktisadi birçok değişim yaşanmıştır. Çalışma koşullarında, tüketim biçimlerinde, refah devletinin mekanizmalarında ve bankacılık alanında yaşanan dönüşümler sonucu bireylerin borçluluk oranlarında artışlar söz konusu olmuştur.⁴ Bankaların artan şube sayısı, ürün çeşitliliği; emek piyasasındaki esnekleşme, devletin sağlık, eğitim gibi bireylerin temel ihtiyaçlarını giderdiği alanları aşamalı bir şekilde özel sektöre-piyasaya bırakması; yeni tüketim kalıplarının toplumda yaygınlaşması gibi hususlar bireylerin ev, araba, ihtiyaç kredisi ve kredi kartı kullanımında artışa sebep olarak borçluluk oranlarını arttırmıştır. Sadece hanehalklarının değil devletlerin ve şirketlerin de borçları artmıştır. 2017’de Amerika Birleşik Devletleri’nde sadece hanehalkının borcunun GSYH’ya oranı %77’lere, İngiltere’de ise %86 seviyesine varmıştır. Türkiye’de ise hanehalkı borcunun GSYH’ya oranı 2018 yılı Mart ayı rakamlarına göre %16,6’ya ulaşmıştır.⁵ Kurumlara olan bu borçların yanında bireyler tüketim amacıyla resmi olmayan borçlanma yollarına da başvurmaktadır. Türkiye’de gerçekleştirilen gün uygulamaları bunun tipik örneklerinden bir tanesidir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı resmi olan ve olmayan karz-ı hasen sandık uygulamalarının kuruluş amacını ve işleyiş süreçlerini bu sandıkların üye ve yöneticileri perspektifinden karşılaştırmalı bir şekilde incelemektir. Çalışmanın örneklemini Türkiye’deki tüm sandıklar oluştursa da bu çalışmanın kapsamı karz-ı hasen (güzel borç) uygulaması üzerine kurulan resmi sandık olarak Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Karz-ı Hasen Sandığı, Kamu Personeli Yardımlaşma Derneği Sandığı (KAMPERDER), Yenikent Çevre, Eğitim ve Kültür Derneği Sandığı ve gayri resmi faaliyet gösteren dört

³ Sabri Orman, “Kur’an ve İktisat: Kredi ve Faiz Meselesine Makro-Sistemik Bir Yaklaşım”, *İktisat Tarih ve Toplum* (İstanbul: Küre Yayınları, 2014), 170; Mehmet Saraç, *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek* (İstanbul: İktisat Yayınları, 2017).

⁴ Elif Karaçimen, *Türkiye’de Finansallaşma Borç Kısılcacında Emek* (İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2015); Ivan Ascher, *Portföy Toplumu Kapitalist Öngörü Tarzı Üzerine*, trc. Uğur Gezen (İstanbul: Açılım Kitap, 2018); Maurizio Lazzarato, *Borçla Yönetmek*, trc. Şule Çiltaş (İstanbul: Otonom, 2015); Maurizio Lazzarato, *Borçlandırılmış İnsanın İmali*, trc. Murat Erşen (İstanbul: Açılım Kitap, 2015).

⁵ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, “Finansal İstikrar Raporu” (Ankara, 2018), 32.

tane sandıkla sınırlandırılmaktadır. Özellikle resmi olmayan sandıklara ulaşmak oldukça güç olduğundan yapılan araştırma sonucu ulaşılan ve araştırmaya katılmayı kabul eden karz-ı hasen sandıkları incelenecektir. Bu çalışmada üç tane resmi sandık ve dört tane resmi olmayan sandık olmak üzere yedi sandık uygulaması ele alınacaktır. İncelediğimiz resmi sandıklar derneklere bağlı yardımlaşma sandığı olarak teşekkül etmiş yapılardır. Karz-ı hasen birçok çalışmada mikro finans, fıkıh, tarih ve İslami bankalar bağlamında ele alınırken, bu çalışmanın karz-ı hasen sandık uygulamasını detaylı bir şekilde ortaya koyarak literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada karz-ı hasen sandığı ile ilgili derinlemesine bilgi edinmek amacıyla sosyal bilimler alanında sıkça kullanılan nitel araştırma yöntemi olan fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiştir. Fenomenolojik yaklaşım, bu çalışmada karz-ı hasen sandığı fenomeniyle ilgili yaşanmış yaygın ve ortak deneyimlerden yola çıkarak fenomenin anlaşılması, yorumlanmasına imkân sağlayacaktır. Fenomenolojik yaklaşımın en temel zorluğu fenomeni tamamıyla deneyim etmiş kişilerin bulunmasının zor olmasıdır.⁶ Karz-ı hasen sandığı hakkında veri toplamak amacıyla daha önce de belirttiğimiz sandıkların yöneticileriyle ve üyeleriyle gerçekleştirilen mülakatlarda yarı yapılandırılmış mülakat yönteminden faydalanılmıştır.

⁶ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, trc. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018), 83.

BÖLÜM 1: BORÇ İLİŞKİLERİ VE KREDİ MEKANİZMASI

Bu bölümde borç kavramı, kredi kavramı, kredinin sınıflandırılması ve unsurlar, kredinin işlevleri ve önemi, kredi ve finansa eleştirel perspektiften bakıştan bahsedilmektedir. Borç ve kredinin günümüzde bir disiplin aracı olarak var olmasının önüne geçecek mekanizmalara ihtiyaç olduğunun kavranılması beklenmektedir. Kredinin olumlu ve olumsuz yönleri değerlendirilerek, modern finansal sistemin devlet, şirket ve hanehalklarının borçluluk durumunu nasıl etkilediği incelenmektedir. Daha sonra ise İslami iktisadın borç ve borçlanmaya dair yaklaşımı ele alınmaktadır.

1.1. Borç Kavramı

Borç, Türkçe sözlükte, “geri verilmek üzere alınan veya ödenmesi gerekli para veya başka bir şey”, “birine karşı bir şeyi yerine getirme yükümlülüğü, vecibe” anlamlarına gelmektedir.⁷

“En geniş kapsamıyla borç (veya borç ilişkisi), iki veya daha fazla kişi arasında birini diğerine veya her ikisini birbirine karşı bir edimde (eda) bulunmakla yükümlü kılan hukuki bağdır.” Daha dar anlamda ise, bir tarafın diğerine karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu şeyi ifade etmektedir. En dar anlamda borç ise para borçlarını ifade eder.⁸

Borcun sözlük anlamlarından da çıkarılacağı üzere, mali anlamda kullanılan borcun yanında günlük hayatımızda da “anne borcu, vatan borcu, boyun borcu (vecibe), gönül borcu, kulluk borcu” gibi söz öbekleriyle de kullanımı mevcuttur. Bu tür borçlar ahlaki yükümlülükler olarak da adlandırılabilir. Oxford İngilizce sözlüğünde borç (debt) kavramı, ikinci bir anlam olarak bir iyilik veya hizmete karşı duyulan şükran hissini de ifade etmektedir.⁹ Bu açıdan bakıldığında borç ilişkisi sadece mali anlamda borcun ötesinde anlamlar taşıyan bir yapıya sahiptir ve sosyal ilişkiler içerisinde kendine yer bulmaktadır.

⁷ Mehmet Akif Aydın, “Borç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992).

⁸ Aydın, “Borç”.

⁹ Graeber, *Borç İlk 5000 Yıl*, 7.

1.2. Kredi Kavramı

Türkçe sözlükte kredi kavramı, “Borç ödemede güvenilir olma durumu”, “Ödünç alınan veya verilen mal, para”, “Güven, saygınlık, itibar” anlamlarına gelmektedir.¹⁰ Sadece günümüzde değil, milattan önce 1792-1750 tarihlerinde Hammurabi kanunlarında yer alan ve sosyal, iktisadi hayat için vazgeçilmez bir konumda olan kredi, borç alanın borcunu geri ödemesine olan inanç manasına gelmektedir.¹¹ Krediyi belirginleştiren ise paradır.¹² Bu anlamda para, “güvenin, inancın yazılmış halidir.”¹³ İngilizcedeki “credit” kelimesinin Latince kökeni olan “credo”, sözlükte “inanıyorum” manasına gelmektedir.¹⁴ Borç alma ve borç verme işlemi insanlığın varoluşundan bugüne yaptığı işlerden biridir. Borç verme işleminin doğasında bulunan zayıflık¹⁵ borçluya inanmayı ya da güvenmeyi gerektirmesi, kredi kavramının kökenine açıklık getirir. Kredinin doğasındaki bu zayıflık, borçlanan taraftan alınan ilave teminat veya teminatlarla giderilmeye çalışılır. Bu tür kredilere teminatlı krediler denir.¹⁶ Günümüzde kredi işlemlerini kapsayan hukuki yapının gelişmişliği düşünüldüğünde gerçekleştirilen kredi işlemleri daha çok teminatlı kredi türüne dahildir. Teminat olarak borçlunun bir menkulüne veya gayrimenkulüne ipotek koyulması, rehin alınması, kefil istenmesi örnek gösterilebilir. Teminatlı olmayan kredilere ise açık kredi denir.¹⁷ Bu tür krediler borç verilen kişiye duyulan güvenin bir sonucu olsa da borç verilenin tüm malvarlığının dolaylı olarak bir teminat göstergesi olduğu düşünülebilir.

1.2.1. Kredinin Sınıflandırılması ve Unsurları

Kredilerin niteliğine, vadesine, kullanımına, sektörüne, teminatına göre sınıflandırılabilir.

Nitelik yönünden krediler, nakdi ve gayri nakdi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nakdi krediler belirli miktarda paranın, faiz ve komisyon karşılığında kredi alana ödünç olarak

¹⁰“Kredi,”2018,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a665cd8524ab6.25534012.

¹¹ Niall Ferguson, *Paranın Yükselişi*, trc. Barış Pala (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 29.

¹² Graeber, *Borç İlk 5000 Yıl*.

¹³ Ferguson, *Paranın Yükselişi*, 29.

¹⁴ “credo”, 2018, <https://translate.google.com/?hl=tr#view=home&op=translate&sl=la&tl=tr&text=credo>.

¹⁵ Ferguson, *Paranın Yükselişi*, 39.

¹⁶ Sabri Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, *İktisat Tarih ve Toplum* (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 229.

¹⁷ Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, 2016, 229.

verilmesidir. Gayri nakdi krediler ise özellikle bankaların müşterileri lehine üçüncü tarafa garanti vermeleri veya taahhütte bulunmalarıdır.¹⁸ Gayri nakdi krediye teminat mektupları ve akreditifler örnek gösterilebilir.

Vadesi açısından krediler kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Vadesi 1 yıla kadar olan krediler kısa vadeli, 1-5 arası olanlar orta vadeli, 5 yıldan fazla olanlar ise uzun vadeli kredilerdir.¹⁹

Teminat açısından krediler teminatsız ve teminatlı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Teminatsız krediler (açık kredi), kredi alana duyulan güven dolayısıyla herhangi bir teminata dayanmayan kredilerdir. Teminatlı krediler ise verilen kredi karşılığında bir kefil istenen veya maddi bir varlığın teminat alınması karşılığında verilen kredilerdir.²⁰

Kullanıcısının niteliğine göre krediler bireysel ve kurumsal olmak üzere iki ayrılmaktadır.²¹

Kullanım amacına göre krediler, işletme kredisi, donatım kredisi, yatırım ve tüketici kredisi olmak üzere dörde ayrılmaktadır. Yatırım kredileri işletmelerin sabit varlıkları olan bina ve tesislerini yapması için verilen orta ve uzun vadeli kredilerdir. Donatım kredileri işletmelerin var olan bina ve tesislerini yenilemesi veya yeni makine ve teçhizat edinmesi için verilen kredilerdir. İşletme kredileri ise, döner sermaye ihtiyaçları için verilen kredilerdir.²² Tüketici kredileri, bireylerin ihtiyaç, taşıt, konut gibi ihtiyaçlarını gidermesi için verilen kredilerdir.²³

Kredinin unsurları zaman, risk, gelir, güvendir. Zaman unsuru kredinin belirli bir vadede olmasını, güven unsuru kredi veren ile alan arasında bir güven bağı olması gerektiğini, risk ise kredi alanın borcunu geri ödeme olasılığını içermektedir. Gelir unsuru ise, sahip olunan satın alma gücünden vazgeçmenin bedeli olarak ödenen faiz ve komisyon gelirlerini belirtmektedir.

¹⁸ Faik Çelik, *Kredi Talepleri* (İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2014), 37.

¹⁹ Çelik, *Kredi Talepleri*, 38.

²⁰ Çelik, *Kredi Talepleri*, 39.

²¹ Çelik, *Kredi Talepleri*, 38.

²² Çelik, *Kredi Talepleri*, 41.

²³ Evcan Uzunlar, “Tüketici Kredileri ve Türkiye’deki Bankalarda Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 8/3 (1990): 60.

1.2.2. Kredinin İşlevleri ve Önemi

Kredilerin işlevleri genel olarak üçe ayrılır: Bunlar tüketim, kaldıraç ve iktisadi işlevlerdir.²⁴ Kredinin tüketim işlevi, kısa dönemde kredi kullanan bireyin gelecekteki satın alma gücünü kullanmasına imkân sağlar. Özellikle ekonomilerin durgunluk zamanlarında bankaların kredi sağlaması bireylerin ve şirketlerin mal ve hizmetlere ulaşmasını sağlayarak ekonomide canlanmaya sebep olabilir.²⁵ Kredinin kaldıraç işlevi, firmaların sermaye yatırımlarına ve diğer yatırımlarına imkân sağlayarak avantajlar oluşturmaktadır.²⁶ Bu aynı zamanda firmaların kredi veren kuruluşlar için risklilik oranlarını arttıran bir sebep de olabilir. Son olarak kredinin iktisadi işlevleri ise bireylerin elde ettiği gelirden fazlasını harcamasını sağlaması, ekonomide talebin artmasını sağlaması, firmaların yatırım yaparak kârlılıklarını arttırmasına imkân sağlaması, tasarruf sahiplerinin âtıl kalan fonlarını piyasaya dahil olarak değerlendirilmesini sağlaması ve girişimcilere uzun süre birikim yapmalarına gerek kalmadan girişimlerine imkân sağlaması olarak sıralanabilir.²⁷

Kredi çeşitlerinin bir ekonomideki hacminin büyüklüğü ve dağılımı o ülkenin finansal yapısının gelişmişliği ile ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda finansal sistemin gelişmesi kredilerin işlevlerini sağlamasını da kolaylaştırmaktadır. Bu açıdan gelişmiş ülkelerin derin ve gelişmiş finansal yapılara sahip olmasının fon arz edenler ile fon talep edenler arasındaki ilişkiyi kolaylaştırdığı ve böylece ülkelerin ekonomik büyümesine ve kalkınmasına katkıda bulunduğu ileri sürülmektedir.²⁸

Finansal yapının gelişmesinin ekonomik büyümeye sağladığı katkı çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır. Gurley ve Shaw'a göre, tasarruf sahiplerinden, bireylere, şirketlere ve devletlere kredi sağlayan finansal aracı kurumların gelişmesi ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.²⁹ King ve Levine, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine 80 ülkenin 1960-1989 arasındaki verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada finansal

²⁴ Çelik, *Kredi Talepleri*, 4.

²⁵ Çelik, *Kredi Talepleri*, 4.

²⁶ Çelik, *Kredi Talepleri*, 4-5.

²⁷ Çelik, *Kredi Talepleri*, 5-6.

²⁸ John G. Gurley - E. S. Shaw, "Financial Aspects of Economic Development", *The American Economic Review* 45/4 (1955): 515-538; Hugh T. Patrick, "Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries", *Economic Development and Cultural Change* 14/2 (1966): 174-189; Robert G. King - Ross Levine, "Finance, Entrepreneurship, and Growth Theory and Evidence", *Journal of Monetary Economics* 32 (1993): 513-542.

²⁹ Gurley - Shaw, "Financial Aspects of Economic Development".

gelişmenin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.³⁰ Patrick çalışmasında talebi takip eden ve arzın öncülük ettiği finansal gelişmeyi ayırt etmiştir.³¹ Eğer finansal gelişim, reel sektördeki büyüme ve gelişmenin bir sonucu olarak gerçekleşiyorsa “talep yönlü” yaklaşım olarak ifade edilmektedir. Reel sektördeki gelişim sonucu ortaya çıkan finansman ihtiyacını karşılamak üzere finansal gelişmenin sağlanması amacıyla ortaya çıkan finansal kurumlar ve ürünler bu durumu ifade etmektedir. Talep yönlü yaklaşım finansın büyüme sürecinde pasif olarak katıldığı ve buna müsaade ettiği anlamına gelmektedir.³²

Hernando De Soto hisse senedi, tahvil ve sermaye piyasalarının derinleştiği finansal yapılara sahip ülkelerde sermayeye ulaşmanın kolaylaştığını işaret etmektedir.³³ Çalışmasında aslında fakir ülkelerdeki potansiyel sermayenin, finansal piyasalar ile buluşup bu potansiyellerini gerçekleştiremediğini ve bu nedenle ülkelerin sermaye eksikliği yaşadığını vurgulamaktadır. Bu vurguyu yaparken ise sermaye zengini ülkelerin sahip oldukları resmi mülkiyet sistemi ve finansal piyasalara dikkat çekmektedir. Sermaye zengini ülkelerin resmi mülkiyet sisteminin ve finansal piyasaların gelişmiş olması, potansiyel sermayelerini aktif bir sermayeye çevirmelerine izin vermiştir. De Soto, resmi mülkiyet sistemini ve finansal piyasaları barajdaki sudan elektrik üreten hidroelektrik santraline benzetmektedir.³⁴ Barajda duran suyun potansiyel enerjisi, sermaye eksikliği çeken ülkelerin sahip olduğu tapusuz gayrimenkulleri ve kayıtsız varlıkların değerini temsil etmektedir. De Soto ve ekibi, Kahire, Lima, Manila, Mexico City ve Port-au-Prince (Haiti) şehirlerinde gerçekleştirdikleri araştırmada finansal piyasaların az gelişmişliği ve hukuksal alt yapının yoksunluğu bu şehirlerdeki girişimcilerin sermayeye ulaşmasını engellediğini tespit etmiştir. Sermayeyi harekete geçirebilecek mekanizmanın yoksunluğu kalkınmanın ve zenginleşmenin önünde bir engel oluşturmaktadır. Örneğin sadece Haiti’deki tapusuz evlerin toplam değerinin 5,2 milyar dolar olduğu tespit edilmiştir.³⁵ Yoksul ülkeler sahip oldukları varlıkları sermayeye dönüştürebilecekleri finansal yapılardan ve hukuki altyapıdan mahrum

³⁰ Robert G. King - Ross. Levine, “Finance and Growth: Schumpeter Might be Right”, *The Quarterly Journal of Economics*, 1993; King - Levine, “Finance, Entrepreneurship, and Growth Theory and Evidence”.

³¹ Patrick, “Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries”.

³² Patrick, “Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries”, 175.

³³ Hernando De Soto, *Sermayenin Sırrı*, trc. Murat Aygen (Ankara: Liman Yayınları, 2000).

³⁴ Soto, *Sermayenin Sırrı*, 29.

³⁵ Soto, *Sermayenin Sırrı*, 20.

kalmışlardır. Aslında sahip oldukları varlıklar değeri, sermaye eksikliğini gidermek için yurtdışından alınan borç ve yardımların değerinde daha fazladır.³⁶

Niall Ferguson, yoksulluğun finansal kurumların varlığının bir sonucu değil, bu kurumların yokluğuyla ilgili bir konu olduğunu belirtmiştir.³⁷ “Paranın Yükselişi” adlı eserinde Batı’da hisse senedi, tahvil, sigorta ve türev ürünlerinin gelişimini ele almıştır. Tarihsel açıdan Batı Avrupa’da ve ABD’de finansal kurumların sayısının ve finansal ürün çeşitliliğinin artışı bu ülkelerin ekonomik gelişimine katkıda bulunmuştur.³⁸ Ferguson, gelişmiş finansal sistemin olumlu yanlarının yanında olumsuz yanlarının da bulunduğunu belirtmektedir. Eserinde, gelecekteki riskleri hesaplayan finansal teorileri, menkul kıymetleştirmeler, banknotun metal çıpadan yoksunluğu 2008 krizinin arkasında yatan temel nedenler olduğunu ifade etmektedir.³⁹

Kredi genişlemelerinin ve oluşan balonların 1997 Asya, 2001 Türkiye ve 2008 mortgage krizlerine yol açması olumlu yönlerinin yanında kredinin olumsuz yönlerini de ön plana çıkarmıştır. Sonraki kısımda günümüzdeki kredi mekanizması ve finansa getirilen eleştirilere yer verilecektir.

1.2.3. Kredi ve Finansa Eleştirel Bakış

Günümüz egemen finansal sistemin temelleri, yaklaşık iki yüz yıllık geçmişe sahip olan iktisat biliminin “temel varsayımları ve ilkeleri” çerçevesinde şekillenmiştir.⁴⁰ 1971’de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Nixon’ın Bretton Woods Anlaşmasını terk etmesi doların altınla olan bağını kesmiştir. “Global kredi para sistemi altına bağlı olmaktan çıktığı anda dünya, finans tarihinin yeni bir aşamasına girdi.”⁴¹ O günden beri para birimlerinin arzı merkez bankalarının kontrolü altındadır. Tamamen hükümetlerin veya ülkelerin itibarına bırakılan paraya itibari para denmektedir.⁴² Bu dönüşüm para ve finansı kapitalist sistemin merkezine oturtmuş ve kamu, reel sektör ve hanehalkının borçluluğunun daha önce görülmemiş boyutlara ulaşmasına sebep olan faktörlerden biri olmuştur.

³⁶ Soto, *Sermayenin Sırrı*, 21.

³⁷ Ferguson, *Paranın Yükselişi*, 17.

³⁸ Ferguson, *Paranın Yükselişi*, 273.

³⁹ Ferguson, *Paranın Yükselişi*, 285-288.

⁴⁰ Saraç, *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, 7.

⁴¹ Graeber, *Borç İlk 5000 Yıl*, 378.

⁴² Tariq Alrifai, *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem* (Ankara: Buzdağı Yayınevi, 2017), 264.

1971’de doların altın ile bağının kopması ile belirli para birimlerinin, örneğin doların, döviz kuru hareketlerinin daha da dalgalı hale gelmesine sebep oldu. Bu dalgalı durum iş hayatının belirsizliklerinin artmasına yol açmaktadır. İkinci olarak, paranın altınla olan bağının kopması, merkez bankaları ve bankalar üzerindeki rezerv tutma sınırlarını genişletti. Böylece enflasyonist etkilere sebep olan kredi-paranın bir sınırlama olmaksızın piyasaya sunulmasının yolu açılmış oldu. Günümüzde merkez bankalarının temel görevinin sıkı para politikası uygulayarak fiyat istikrarı olmasının temel sebeplerinden biri de yaratılan paranın altınla bağının kopmuş olmasıdır.⁴³ Üçüncü etkisi ise, finans sektörünün etkinliğinin artması, spekülatif ve finansal işlemlerin hacimlerinde genişlemeye sebep olmasıdır. Bu genişleme finansal balonlara ve Asya’da, Latin Amerika’da, Türkiye’de ve sonuncusu ABD’de olmak üzere birçok krize yol açmıştır.⁴⁴

Lazzarato’ya göre borç, geleceği içeren, denetleyen bir mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü mübadeleden farklı olarak borç gelecekte ödenecek bir geri ödeme vaadidir, mübadele ise anlık olarak gerçekleşir. Bu anlamda borç “geleceğin belirsizliğini ipotek altına alma” anlamına gelen bir ilişkidir.⁴⁵ Ayrıca Lazzarato, kredi derecelendirme kuruluşlarının özellikle 2008 kriziyle ortaya çıkan diğer kurumlarla oluşturduğu çıkar ilişkisinin ahlakilik sorunu, kötü risk profillerine sahip ülkelerin veya şirketlerin yüksek notlar alması gibi meseleler kredi derecelendirme kurumlarının “alacaklı iktidar” kesiminin “tamamlayıcı bir parçasını” oluşturduğunu göstermektedir.⁴⁶ Sadece ülkelerin ve şirketlerin değil bireylerin de kredi puanının tespit edilip, risk analizine tabi olmaları söz konusudur. Teknolojinin gelişmesinin sağladığı imkanlar ve finans teorisinde yaşanan değişim, bugün finansal aktörlerin riske bakışını değiştirmiştir.⁴⁷ Riskin yönetilmesi için geliştirilen yeni teknikler verilen kredilerden doğan risklerin en aza indirdiği yanılsamasını oluşturarak ikincil piyasalarda türev ürünlere tekrar konu olabilen kredi işlemlerinin yaygınlaşmasına sebep olmuştur.⁴⁸

Finansal piyasaların gittikçe derinleştiği ve büyüdüğü bir sistem yönünü gelecekteki gelirlere yöneltmiştir. Çünkü borç içerisinde olanların bir şekilde gelir elde etmelerini ve

⁴³ Makoto Itoh - Costas Lapavitsas, *Para ve Finansın Ekonomi Politikası*, trc. Tuncel Öncel (İstanbul: Yordam Kitap, 2012), 168-169.

⁴⁴ Itoh - Lapavitsas, *Para ve Finansın Ekonomi Politikası*, 176; Alrifai, *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem*, 27-113.

⁴⁵ Lazzarato, *Borçla Yönetmek*, 73.

⁴⁶ Lazzarato, *Borçlandırılmış İnsanın İmali*, 121; Saraç, *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, 58-59.

⁴⁷ Saraç, *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, 122.

⁴⁸ Ascher, *Portföy Toplumu Kapitalist Öngörü Tarzı Üzerine*, 97.

günü geldiğinde gelirlerinin bir kısmına borç ödemesi olarak geri ödemelerini beklemektir. Bu yüzden büyüme sistem için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Büyüme olmazsa borçlular iş bulamazlar, gelir elde edemezler ve borçlarını geri ödeyemezler. Borçların belirli bir dönem geri ödenmemesi, borçluların faiz yükünün artmasına sebep olur. Anapara artı faiz yükünden oluşan borç geri ödemelerinin sadece asgari orandaki ödemelerini yapıp borçlarını erteleyenler için “döndürücüler” tabiri kullanılmaktadır.⁴⁹ Bu kesim, bankalar için en riskli ama aynı zamanda en karlı müşteriler olarak görülmektedir.

Saraç, günümüz portföy teorilerinde kullanılan faize dayanan risk yönetimi modellerinin, özellikle faiz dolayısıyla reel ekonomiden ayrı bir finansal sistemin oluşmasına ve ekonominin finansallaşmasına sebep olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca günümüzde kullanılan beklentileri yönlendirme yöntemleri, beklentileri oluşturan fayda-çıkar odaklı neo-klasik iktisat anlayışı balonların oluşumuna ve ekonomik sistemin istikrarsızlığına sebep olmaktadır.⁵⁰

Dünya ekonomisinde 1970’ten itibaren uygulanan neoliberal politikalar hanehalklarının borçluluk oranlarında artışa yol açmıştır. ABD’de 1970’te hanehalkı borcunu GSYH’ya oranı %43 iken, bu oran 2007’ye gelindiğinde %98’lere ulaşmıştır. 2009’da yaşanan kriz sebebiyle bu oran azalmaya başlamış ve 2017’de bu oran %77,66’ya gerilemiştir. Birleşik Krallık’ta ise 1970’te hanehalkı borcunun GSYH’ya oranı %30 olan iken 2017’de bu oran %86 seviyesine ulaşmıştır. Bu iki ülke Thatcher ve Reagan dönemlerinden başlayarak neoliberal politikaların öncülüğünü yapmış ve uluslararası kuruluşlar olan IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü bu politikaları diğer ülkelere yaşadıkları ekonomik sorunlara çözüm önerisi olarak sunmuştur.

Andrew Ross, ABD’deki hanehalkı borcunun sebeplerini ve reddedilmesinin gerekçelerini ortaya koyduğu çalışmasında, bankaların sahip oldukları araçları eleştirir ve kısmi rezerv bankacılığı ve türev işlemlerden elde edilen faiz gelirlerinin, aslında bankaların sahip olmadıkları varlıkların bireylere borç vererek kazanıldığını vurgular.⁵¹ Ayrıca bireylerin eğitim, barınma ve sağlık hizmeti gibi kısa vadede ihtiyaçlarını gidermelerini gerektiren konularda borçlandırılarak, bu zorunluluk halinden kar çıkarma

⁴⁹ Andrew Ross, *Krediokrasi*, trc. Emrullah Ataseven (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015).

⁵⁰ Saraç, *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*, 142.

⁵¹ Ross, *Krediokrasi*, 25.

peşinde olunmasını, A. Ross “aşırı faizci” şeklinde yorumlayarak yasaklanması gerektiğini belirtmektedir.⁵²

Ross’a göre modern toplumda bireylerin en büyük kısıtlılığı borçtur. Toplumun geneli için sürekli hale gelen borçluluk durumu, “toplumsal ve siyasi disiplin aracı” olarak iş görmektedir. Bankaların, borçlarının tamamını düzenli ödeyen bir müşteriye değil, aldığı kredinin veya kullandığı kredi kartının asgari ödemelerini yapan “döndürücülere” ihtiyacı vardır. Çünkü bankaların karları, bu kişilerin geç ödeme cezalarıyla veya daha fazla faiz yükü binmesiyle artmaktadır.⁵³ 1970’ten bugüne ABD’deki ücretlerin durağan hale gelmesi, bireylerin arzularını karşılamak için bankaları tercih etmesine sebep olmuştur.⁵⁴ Özellikle gösterişçi tüketim amacıyla bireyler gelirlerinin çok üzerinde olan metalleri almak için altından kalkamayacak borçlara girişebilmektedir.⁵⁵ Kredi kartları, bireyleri gelecekte elde edecekleri geliri şimdi tüketmesine imkân sağlarken, bireyleri bu sayede borç altına sokan otomatik mekanizmayı oluşturmaktadır. Otomatik mekanizmadan kasıt, bireysel kredilerde tüketime imkân sağlayan inisiyatif bankaların elindeyken, kredi kartını eline alan birey inisiyatifin kendisinde olduğunu düşünüp ve gelecekte elde edeceğini düşündüğü gelir üzerinden tüketim eğilimini arttırmaktadır. Bu sayede tüketim üzerinden benliğini kurgulayan birey “borçlandırılmış insan”a dönüşmüş olmaktadır.⁵⁶ Bunun yanında, ABD’de öğrenciler eğitim maliyetlerini krediler yoluyla karşılarlarken, bir yandan devletin yapması gereken bir işi üstlenmektedir, diğer yandan bankalara mevduat yatıran zengin kesime net kaynak aktarımı yapmaktadır.⁵⁷ Altından kalkamayacağı borçların altına giren bireylerin savurganlıkları vurgulanırken, bireylere borç veren bankalar böylece üzerindeki sorumlulukların tamamını karşı tarafa yüklemiş oluyordu.⁵⁸ Ross, bu borçların reddedilmesi gerektiği üzerinde dururken, çözüm olarak “sosyal hizmetlerin hakkaniyetli bir fiyat” biçilerek sağlanması ve “işbirliğine ve karşılıklı yardımlaşmaya dayanan ağların” geliştirilmesi gerektiğini önermektedir.⁵⁹ Bankalarla

⁵² Ross, *Krediokrasi*, 25.

⁵³ Ross, *Krediokrasi*, 35-36.

⁵⁴ Ross, *Krediokrasi*, 82.

⁵⁵ Mücahit Pişkin, *Tüketim Toplumu ve Din İlişkisi Türkiye ve İslam Örneği* (İstanbul Üniversitesi, 2014), 50.

⁵⁶ Lazzarato, *Borçlandırılmış İnsanın İmali*, 20.

⁵⁷ Ross, *Krediokrasi*, 110; Lazzarato, *Borçla Yönetmek*, 55.

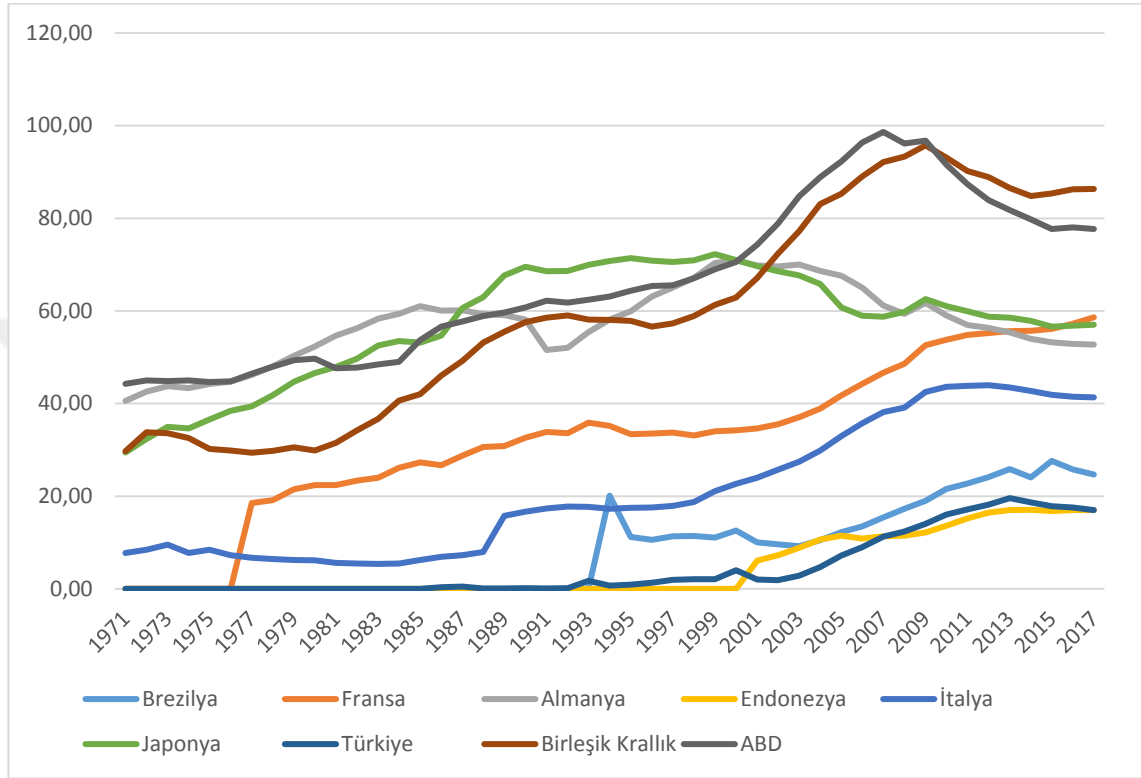
⁵⁸ Ross, *Krediokrasi*, 83.

⁵⁹ Ross, *Krediokrasi*, 98.

girilen borç bağının kırılması, bireylere “yeni sosyal bağlar yaratacak” önemli bir dönüm noktası olacaktır.⁶⁰

Grafik 1:

Dünyada Hanehalkının Borçluluk Durumu Göstergeleri (%GSYH)

Kaynak: IMF, “Household debt, loans and debt securities”, erişim: 20 Mart 2019, <https://www.imf.org/external/datamapper/>.

2000’li yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda (Türkiye, Brezilya, Hindistan, Malezya, Güney Kore, Macaristan) hanehalkı borcunun GSYH içerisindeki oranının arttığı görülmektedir.⁶¹ Daha çok kredi kartları, tüketici kredisi ve konut kredileri üzerinden gerçekleşen bu borçlanma ekonomilerde canlandırma aracı olarak işlev görmüştür. Tüketici kredileri ülkelerin içerisinde öncelikle üst ve orta gelirli hanehalkına verilen konut kredileri üzerinden yaygınlaşmış, edinilen tecrübe ile bankalar zamanla daha düşük gelirli hanehalklarına da kredi vermeye başlamıştır.

Gelişmekte olan ülkelere, hanehalklarının varlıkları genellikle likit (para ve mevduat) olarak elde tutulmaktadır. Hanehalkının finansal piyasalarla ilişkisi daha çok borçlanma

⁶⁰ Ross, *Krediokrasi*, 100.

⁶¹ IMF, “Household debt, loans and debt securities”, erişim: 20 Mart 2019, <https://www.imf.org/external/datamapper/>.

üzerinden olup, bunun temel sebepleri ise neo-liberal politikaların uygulanması, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve piyasaya bırakılması, emek piyasalarının deregülasyonu ve sosyal devlet anlayışındaki değişimdir. Hanehalklarının borçlanması ile yaşanan bu değişim arasındaki ilişki ortaya koyularak tüketici kredilerinin talep yönü irdelenmiştir.⁶² Hanehalkları borçlanmayı, daha lüks ve daha iyi bir yaşam için değil, “hayat standartlarını koruyabilmek adına” gerçekleştirmektedir.⁶³

Türkiye’de 2000 krizi sonrası yaşanan yapısal dönüşüm sonrasında kamunun, özel sektörün ve hanehalkının borçluluk yapılarında da değişim yaşanmıştır. 2002-2016 arasına bakıldığında, 2002’de toplam kamu borcu GSYH’nın %75,6’sına denk iken, bu rakam 2016’da %32,2’ye gerilemiştir. Geline nokta da kamu borcunun GSYH’ya oranında ciddi bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Toplam özel sektör borcu finansal kuruluşlar hariç reel sektör ve hanehalkı olarak ele alınırsa, 2002’de toplam özel sektör borcunun GSYH’ya oranı %26,3 iken 2016’da bu oran %86’ya ulaşmış durumdadır. Toplam özel sektör içerisinde hanehalkının borçlarını incelenirse, 2002 yılında hanehalkı borcunun GSYH’ya oranı %1,8 iken 2016’ya gelindiğinde bu oran %17,6’ya düzeyine ulaşmıştır. Genel olarak bakıldığında Türkiye’de reel sektör ve hanehalkı borçluluğunun GSYH’ya oranı artarken kamunun borçluluğunun azaldığı görülmektedir.

⁶² Karaçimen, *Türkiye’de Finansallaşma Borç Kıskaçında Emek*, 138.

⁶³ Karaçimen, *Türkiye’de Finansallaşma Borç Kıskaçında Emek*, 141.

Tablo 1:
Türkiye'nin Borç İstatistikleri

GSYH (%)	2002	2009	2015	2016
Toplam Hazine Borç Stoku	67,5	44,2	29	30,4
İç Borç Stoku	41,7	33	18,8	18,7
Dış Borç Stoku	25,8	11,2	10,2	11,6
Kamu İktisadi Teşekkül Borçları	7,7	6,9	1,6	1,5
İç Borçları	4,4	6	1,3	1,3
Dış Borçları	3,3	0,9	0,2	0,2
Belediyelerin Banka Borçları	0,4	0,6	0,6	0,6
TOPLAM HAZİNE VE KİT BORÇLARI	75,6	51,6	30,8	32,2
Özel Sektör Dış Borçları (Finansal Kuruluşlar Hariç)	13	16,4	14,8	16,6
Reel Sektörün Bankalardan Aldığı Ticari Krediler	11,5	26,2	46,3	51,8
Özel Sektör Toplam Kredi Borcu (Bankalar Hariç)	24,4	42,6	61,1	68,4
Hanehalkının Borçları	1,8	13,1	17,2	17,6
Tüketici Kredileri	0,6	9,3	13,1	13,5
Kredi Kartı	1,2	3,8	4,1	4,1
Toplam Özel Sektör Borcu (Hanehalkı ve Reel Sektör)	26,3	55,7	78,3	86
Toplam	101,8	107,3	109,1	118,1

Kaynak: Hakan Özyıldız, “Borçluyum Kederliyim Her Ne Desen Haklısın”, erişim: 23 Nisan 2019, <http://www.hakanozyildiz.com/2017/02/borcluyum-kederliyim-her-ne-desen-haklsn.html>.

Hanehalkının 2002’de 2,3 milyar TL tüketici kredisi borcu varken, 2016’da bu rakam 337,6 milyar TL’ye ulaşmıştır. Hanehalkının kredi kartı borcuna bakıldığında bu rakamın 4,3 milyar TL’den 102,2 milyar TL’ye yükseldiği görülmektedir.

Türkiye’de hanehalkı borcunda yaşanan bu artışın sebepleri olarak, neoliberal politikaların temel argümanları olan,⁶⁴ emek piyasasının esnekleşmesi, güvencesiz ve geçici işlerde çalışma oranlarındaki artış, devletin refah devleti anlayışındaki değişim, tüketim kalıplarındaki değişim ve finansallaşma sonucu bankaların bireysel kredi kullanıcıları için geliştirdiği ürün çeşitliliğinin artışı gösterilmektedir.⁶⁵ Bunun yanında 2003 sonrasındaki görece fiyat istikrarı ve düşük enflasyon oranları da hanehalklarının daha düşük faizlerle borçlanmasına imkân tanımıştır.

Borçluluk ve güvencesiz/esnek/geçici işlerde çalışma arasındaki ilişkiye bakıldığında, iki yönlü bir etkileşim olduğu görülmektedir. Bu ilişkinin ilk yönü, güvencesiz/esnek/geçici işlerde çalışan bireylerin bir zaman sonra yaşamlarını sürdürmek için kredi alıp,

⁶⁴ Lazzarato, *Borçlandırılmış İnsanın İmali*, 10.

⁶⁵ Karaçimen, *Türkiye’de Finansallaşma Borç Kıskaçında Emek*.

borçlanmaları gerekirken⁶⁶, ikinci yönü ise borçlu bireylerin borçlarını ödemek amacıyla güvencesiz/esnek/geçici işlerde çalışmak zorunda kalmasıdır.⁶⁷

Tüketici kredilerinin Türkiye’deki gelişimine bakarken -özellikle arz yönünden- 2001 krizinden sonra bankacılık sektöründe yaşanan değişim ele alınmalıdır. 2001’den önce daha çok kamu iç borcunu fonlayarak kar elde eden bankacılık sektörü, kriz sonrası değişen para ve maliye politikası sonrası faaliyetlerini bireysel bankacılık yönünde geliştirmeye başlamıştır. Krizden sonra kendi ülkelerinde tüketici kredileri noktasında tecrübeye sahip yabancı bankaların da Türkiye’ye girmesi, tüketici kredilerinin gelişimi ve arzının artmasında etkili olmuştur. Bu sayede hanehalklarının tüketici kredisi, kredi kartı, konut kredisi ve ihtiyaç kredisi gibi kredi çeşitlerine erişimi kolaylaşmıştır.⁶⁸

İşçilerin kredi kullanım nedenlerinin ortaya koyulduğu çalışmada, bu nedenlerden biri ve en önemlisi olarak geçimini sağlamakta zorlanan işçilerin geçimlerini sağlamak amacıyla ihtiyaç kredisi ya da kredi kartı kullandığı ortaya konulmuştur. Daha çok ihtiyaç kredisi kullanımının görüldüğü işçi kesiminde, bu kredinin diğer borçları kapatmak amacıyla kullanıldığı tespiti, işçilerin borç sarmalına girdiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.⁶⁹ Neoliberal politikalarla esnekleşen ve güvencesiz hale gelen emek piyasasında, farklı istihdam koşulları kredi kullanımını tetiklemektir. Daha güvencesiz, yevmiyeli ve sürekliliğe sahip olmayan iş ortamlarında çalışan işçiler için kredi, ücretin yerine geçen bir geçim aracı olurken, daha güvenli ve sürekli bir ücrete sahip olan işçiler için kredi mevcut ücretiyle edinemediği metaların tüketimini sağlayan bir araç olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında çalışma koşullarının borçlanma pratiğinin amacını etkilediği tespit edilmektedir.⁷⁰

1.3. İslami İktisatta Borçlanma Ve Borç İlişkisi

İktisadi bilgiyi “evrensel geçerli olan” ve “bağlam bağımlı” olarak iki unsura ayıran Sabri Orman, bağlam bağımlı unsuru “belirli bir ekonomik sistem veya yapıya, onun daha alt seviyedeki bileşenlerine ve belli yapıdaki iktisadi aktörlerin davranışlarına ait bilgiler” olarak tanımlamaktadır.⁷¹ Örneğin homoeconomicus, kapitalist iktisadi teori bağlamında

⁶⁶ Karaçimen, *Türkiye’de Finansallaşma Borç Kıskaçında Emek*, 160.

⁶⁷ Ross, *Krediokrasi*, 174.

⁶⁸ Karaçimen, *Türkiye’de Finansallaşma Borç Kıskaçında Emek*, 222-223.

⁶⁹ Karaçimen, *Türkiye’de Finansallaşma Borç Kıskaçında Emek*, 320.

⁷⁰ Karaçimen, *Türkiye’de Finansallaşma Borç Kıskaçında Emek*, 321-322.

⁷¹ Orman, *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme*, 61.

ele alınabilecek bir varsayımdır. Yani bağlam bağımlıdır. İktisadi bilginin evrensel geçerliliği olan unsurları ise “bütün ekonomik sistemler ve yapılar, daha alt seviyedeki iktisadi yapı bileşenleri ve iktisadi aktörler olarak bütün insanlar için” geçerli olan bilgileri kapsamaktadır.⁷² Orman, evrensel geçerli olan bilgiye azalan marjinal fayda kanununu örnek vermiştir. Bu açıdan kapitalist, sosyalist, İslami iktisat teorileri gibi birçok bağlam bağımlı teori bulunabilir. Bunun yanında bu teorilerin ürettiği bilgilerin evrensel geçerliliği olan alana katkısı söz konusu olabilir. Sabri Orman, konvansiyonel iktisadın büyük ölçüde “bağlam bağımlı bilgi üreten bir disiplin olduğunu” belirtmektedir.⁷³ Hatta kapitalist iktisadi teorisinin evrenselliği iddiasının ürettiği bilginin evrenselliğinden ziyade “siyasi ve iktisadi güç esasına dayandığını” ifade etmektedir.⁷⁴ Tabakoğlu bu hususta, “iktisadi açıklamaları iktisatçıların inançlarından, kültürlerinden ve ideolojilerinden ayrı düşünmenin mümkün” olmadığını ve bu sebeple “Batı kaynaklı iktisat teorilerinin evrensel gerçek olarak” kabul edilmesinin büyük bir yanılgı olduğunu ifade etmektedir.⁷⁵ İslami iktisat bu açıdan bakıldığında belirli bir bağlamda ele alınan mesele olarak görülebilir ve tanımını Orman şu şekilde ifade etmektedir: “İslami iktisat, iktisadi meselelere İslami açıdan yaklaşmanın genel adı olarak tanımlanabilir.”⁷⁶

Asutay’a göre İslami iktisat, ontolojik ve epistemolojik kaynaklarını Kur’an ve Sünnet’in oluşturduğu ve ekonomik değer sisteminin çerçevesini belirlediği, Müslüman bireylerin ekonomik ve finansal davranışlarını inceleyen sistemdir.⁷⁷ İslami iktisat, makro düzeyde tüm ekonominin yapısını ve işleyişini içeren bilgileri ele alırken, mikro düzeyde fertlerin, şirketlerin işleyişini ve davranışlarını ele almaktadır.⁷⁸

İktisat kelime anlamı itibariyle “işin ortasını bulmak” anlamına gelirken, kökeni itibariyle “kasıt” anlamına da gelmektedir.⁷⁹ İslam’da her açıdan itidal tavsiye edilmiş ve israf, cimrilik gibi aşırılıklar yasaklanmıştır.⁸⁰ Bu çerçevede İslami iktisat harcamalarda da itidal temelli bir yaklaşım ön görerek insanların hayatında borç işleminin süreklilik arz

⁷² Orman, *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme*, 61.

⁷³ Orman, *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme*, 63.

⁷⁴ Orman, *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme*, 63.

⁷⁵ Ahmet Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2013), 33.

⁷⁶ Orman, *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme*, 29.

⁷⁷ Mehmet Asutay, “A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System”, *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies* 1/2 (2007): 5.

⁷⁸ Orman, *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme*, 62.

⁷⁹ Ali Muhyiddin Karadağı, *İslam İktisadına Giriş*, trc. Abdullah Kahraman (İstanbul: İktisat Yayınları, 2018), 6.

⁸⁰ Hayreddin Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 234.

eden bir mesele değil arızı bir mesele olarak ele almaktadır. Özellikle İslami iktisadın borç ve kredi işlemlerinde ribanın (faizin) yasak olması bu çerçevede değerlendirildiğinde borç üzerinden kazanç elde etmenin önünün kapandığı görülmektedir.

Kur'an kurulan borç ilişkisinin yazılmasını, şahitler huzurunda yapılmasını emretmektedir (el-Bakara 2/282). Borç ilişkisine dair borç alanın borcunu ödemek için elinden geleni yapması ve borç verenin borçluya kolaylık sağlaması gerektiği tavsiye edilmektedir (el-Bakara 2/280). Hem borçluya hem de borç alana kısıtlamalar getirildiği görülmektedir. Özellikle riba yasağı ve borç ilişkisinin kayıt altına alınması meselesi, Kur'an'ın en uzun ayetinin borç ilişkisiyle ilgili emirler getiriyor olması borç ilişkisinin hassasiyetini ve kırılganlığını göstermektedir.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) uygulamalarına ve hadislerine bakıldığında kendisinin borç aldığı ve verdiği görülmektedir.⁸¹ Borç alırken ödeme niyetiyle alınması tavsiye edilmiş,⁸² maddi imkânı olan borçlunun borcunu ödemediği durumda borç verene zulüm ettiği belirtilmiştir.⁸³ Son peygamberin, borcu olan ve o borcu ödeyecek bir miras bırakamadan vefat etmiş bir kişinin cenaze namazını kılmaması üstüne Seleme b. Ekva'nın vefat eden kişinin borcunu üstlenmesiyle cenaze namazını kıldırması önemli bir tavır göstermektedir.⁸⁴ Bu tavır kul hakkının önemini göstermekte ve kişileri ölmeden önce borçlarını ödemeleri konusunda uyarmaktadır. Bu konuda "Sizin en hayırlınız, borcunu en iyi şekilde ödeyeninizdir."⁸⁵ hadisi borçluya borcunu en iyi şekilde geri ödemesini tavsiye etmektedir.

1.3.1. Riba (Faiz) Yasağı

Türkçede "faiz" in eş anlamlısı olarak kullanılan Arapça "Riba" kelimesi anlam olarak "fazlalık, artma, çoğalma" anlamlarına gelmektedir.⁸⁶ Muamele anlamında faiz ve riba arasında fark bulunmamaktadır.⁸⁷

Faiz Aristo'dan, Eflatun'a, Mısır'dan Hint yarımadasına kadar birçok yerde ahlaka ve insan tabiatına aykırı olduğu gerekçesiyle çirkin bir kazanç olarak nitelendirilmiştir.⁸⁸

⁸¹ Mehmet Emin Özafşar v.dğr., ed., *Hadislerle İslam* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), c. 5:127.

⁸² Nesâî, "Büyû", 99.

⁸³ Müslim, "Mûsâkât", 33.

⁸⁴ Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslam*, 5:123.

⁸⁵ Buhârî, "Vekâlet", 5.

⁸⁶ İsmail Özsoy, "Faiz", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1995, 12: 110.

⁸⁷ Orhan Çeker, *Fıkıh Dersleri*, 9. Baskı (Konya: Tekin Kitabevi, 2016), 110.

⁸⁸ Özsoy, "Faiz", 12: 110.

Borçluların borcunu ödemediği durumda köle olmasına kadar uzanan faizli borçlanma pratikleri, borç verenlerin sahip oldukları tahakküm gücünü ve toplum içinde oluşabilecek yıkımı göstermesi açısından önemli örneklerdir. Faiz sadece İslam’da değil Yahudilikte ve Hristiyanlıkta da yasaklanmıştır.⁸⁹

Faiz hakkındaki ayetlere bakıldığında kesin bir yasağın söz konusu olduğu görülmektedir (el-Bakara 2/275; Âl-i İmrân 3/130; Rum, 30/39). Cahiliye toplumunda yaygın olan faizli muamelelerini yasaklamasının tedrici olduğu belirtilmektedir. Bu tedricilik cahiliye toplumunda yaygın olan içki, faiz gibi sosyal hastalıkların giderilmesinde kullanılan bir yöntem olarak yorumlanmaktadır.⁹⁰ Hadislerde de faizin ne şekilde gerçekleştiği ve faizi yiyenle, yediren ve buna şahit olan arasında bir fark olmadığı vurgulanmıştır.⁹¹

Faiz özellikle altı madde hadisi üzerinden tanımlanmıştır. Bu hadis şöyledir: “Ebu Saîd el-Hudrî’nin nakline göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Altını altınla, gümüşü gümüşle, buğdayı buğdayla, arpayı arpa ile, hurmayım hurma ile, tuzu tuzla eşit ve peşin olarak satın. Kim fazla isterse faiz almış olur. Faiz alan da veren de eşittir”⁹²

İslam’da faiz, borç faizi ve alışveriş faizi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁹³

1.3.2. Borç Faizi

Borç faizi alışverişte veya ödünçte zimmete geçen borcun zamanında ödenmeyip borcun vadesinin uzatılıp borç miktarının arttırılması durumunda ortaya çıkmaktadır.⁹⁴ Cahiliye döneminde sıkça gerçekleştirilen bu uygulamanın Kur’an’ın yasakladığı faiz türü olduğu belirtilmektedir.⁹⁵ Örneğin o dönemde bir kişi belirli bir vadede ve belirli bir fazlalıkla ödemek üzere borç aldığında ve vadesi geldiğinde bu borcu ödeyemediğinde, borç veren bu kişiye ana parasının arttırılıp arttırılmayacağını soruyordu. Bu şekilde borçlunun hem borcu artmış hem de borcunun vadesi uzamış oluyordu. Her defasında kat kat artan bu borç bir süre sonra borçluların borç verenleri kölesi olması durumuna kadar götürüyordu.⁹⁶

⁸⁹ Tarık El Diwany, *Faiz Sorunu*, trc. Mehmet Saraç (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 45.

⁹⁰ Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslam*, 172.

⁹¹ Müslim, “Müsâkât”, 106.

⁹² Müslim, “Müsâkât”, 82.

⁹³ Özsoy, “Faiz”, 12: 113.

⁹⁴ Özsoy, “Faiz”, 12: 113.

⁹⁵ Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslam*, 174; Özsoy, “Faiz”, 12: 113; Erol Zeytinoğlu, “İslam’da ve Diğer Sistemlerde Faiz”, *Para, Faiz ve İslam*, ed. İsmail Kurt (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 160.

⁹⁶ Zeytinoğlu, “İslam’da ve Diğer Sistemlerde Faiz”, 157; Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslam*, 172.

1.3.3. Alışveriş Faizi

Alışveriş faizi fazlalık faizi (ribe'l-fadl) ve veresiye faizi (ribe'n-nesfe) olmak üzere ikiye ayrılır.⁹⁷ Bu faiz türünün varlığı hadislerden öğrenilmektedir.⁹⁸ Hem malların değişiminde hem de para ve dövizin değişiminde ortaya çıkar. Altı madde hadisinde belirtilen “hadislerden anlaşıldığına göre aynı cins para veya malların birbiriyle peşin mübadelesinde bedellerden birindeki fazlalık faizdir; buna fazlalık faizi denir.”⁹⁹ Fazlalık faizi, aynı cins olan iki malın veya paranın peşin değişiminde, ödenen bedellerin birinde fazlalığın var olması durumunda ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁰ Örneğin, 10 gram külçe altın ile 12 gram işlenmiş altının peşin değişiminde fazlalık faizi ortaya çıkmaktadır.

Veresiye faizi, kendi cinsinden olsun veya olmasın faize konu olan iki malın değişiminde karşılıklı değişilenlerden birinin veya ikisinin de vadeli olması durumunda ortaya çıkar.¹⁰¹ “Gümüş para ile altın paranın mübadelesi peşin olmadıkça faizdir.”¹⁰² hadisinde bu husus oldukça net bir şekilde açıklanmıştır. Bedeller eşit olsa fakat araya vade girse bu yine faiz olmaktadır.¹⁰³

⁹⁷ Özsoy, “Faiz”, 12: 113.

⁹⁸ Özafşar v.dğr., *Hadislerle İslam*, 176.

⁹⁹ Özsoy, “Faiz”, 12: 114.

¹⁰⁰ Özsoy, “Faiz”, 12: 114.

¹⁰¹ Özsoy, “Faiz”, 12: 114.

¹⁰² Müslim, “Müsâkât”, 79.

¹⁰³ Özsoy, “Faiz”, 12: 114.

BÖLÜM 2: KARZ-I HASEN

İslam'da faiz yasağının doğal bir sonucu olarak kredi işlemlerinden herhangi bir kazanç söz konusu değildir. Fakat kredi ihtiyacı fertlerin, şirketlerin ve devletlerin bir ihtiyacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta ihtiyaçları gidermek için uygun görülen kredi uygulaması İslam'da faizsiz borç manasına gelen karz akdidir. Bu bölümde karz akdinin fıkhi yönü ele alınacak ve dünyadaki karz-ı hasen uygulamalarından bahsedilecektir.

2.1. Karzın Tanımı

Karz, sözlükte “kesip koparmak” anlamına gelirken, terim anlamı olarak “geri ödenmek üzere verilen mal veya birine ödünç vermek” anlamına gelmektedir.¹⁰⁴ Karz kökünden türeyen istikraz kelimesi “ödünç istemek/almak”, ikraz “ödünç vermek”, mukriz “ödünç veren”, müstakriz “ödünç isteyen/alan” ve mukrez “ödünç olarak verilen mal” anlamına gelmektedir.¹⁰⁵ Türk Borçlar Hukuku (TBK) madde 386'daki tanımıyla karz (tüketim ödünçü), “ödünç verenin, bir miktar parayı ya da tüketilebilen bir şeyi ödünç alana devretmeyi, ödünç alanın da aynı nitelik ve miktarda şeyi geri vermeyi üstlendiği sözleşmedir.”

Fıkıh terimi olarak ise karz “mislî (standart) olan bir şeyi geri almak üzere vermek” ve “bir kimseye geri ödenmek üzere verilen mal veya ödünç / borç verme sözleşmesi” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁶ Misli bir mal piyasada eşi ve benzeri bulunan mallardır. “Misli mal kapsamına ölçü, tartı ve sayı ile alınıp satılan şeyler girer. Bu hususta örf esas alınır ve kolaylık gözetilir.”¹⁰⁷ Piyasada eşi ve benzeri olmayan mallar ise kıyemi mallardır. Örneğin, özel tasarım, el yapımı bir saat kıyemi bir mal iken, fabrikasyon usulü üretilmiş saat misli bir maldır. Bu bağlamda, “karz verilecek malın (mukrez) misli olması, faydalanılabilir bir mal olması, malın teslim edilmesi ve geriye misliyle ödenmesi gerekmektedir”.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Syed Faiq Najeeb - Ahcene Lahsasna, “Qard Hasan: Its Shari'ah Rules and Applications in Islamic Finance”, *Journal of Islamic Business and Management* 3/1 (2013): 15.

¹⁰⁵ H. Yunus Apaydın, “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24: 520.

¹⁰⁶ Abdullah Durmuş, “Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16 (2010): 315.

¹⁰⁷ Apaydın, “Karz”, 24: 522.

¹⁰⁸ Mehmet Şener, “İslam Hukukunda Karz-ı Hasen”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1989): 393.

2.2.Kur'an ve Sünnette Karz

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde yer alan karz eylemi güzel olarak nitelenmiştir (karz-ı hasen). Bu niteleme, yapılan işlemin “riya ve dünyevi beklenti karıştırmadan sırf Allah rızası için” olmasına işaret etmektedir.¹⁰⁹

- el-Bakara 2/245: “Kim Allah’a güzel (karşılık beklemeden) bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder. Daraltan da genişleten de Allah’tır ve O’na döndürüleceksiniz.”
- Maide 5/12: “Andolsun ki Allah İsrâiloğulları’ndan söz almıştı. Onlardan on iki de nakîb (temsilci) göndermiştik. Allah onlara şöyle demişti: "Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kıalarsanız, zekâtı verirsiniz, peygamberlerime iman eder ve onları desteklerseniz, bir de Allah rızâsı için borç verirsiniz andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi mutlaka altından ırmaklar akan cennetlere koyarım. Artık bundan sonra içinizden kim inkâr ederse kesinlikle doğru yoldan sapmış olur.”
- Hadid 57/11: “Kim Allah’a güzel bir borç verirse Allah bunu fazlasıyla öder. Ayrıca ona pek değerli bir ödül de vardır.”
- Tegabün 64/17: “Allah’a güzel bir borç verirsiniz O da bunu size fazlasıyla öder ve sizi bağışlar. Allah şükürün karşılığını bol bol verir, cezada ise acele etmez.”
- Müzzemmil 73/20: “...Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı ödeyin, Allah’a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; hem de daha iyi ve mükâfatça daha büyük olmak üzere. Allah’tan bağışlanmayı dileyin, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı çok esirgeyicidir.”

Ayetlerde görüldüğü üzere borç veren için Allah’a borç verme vurgusu bulunmaktadır. Burada borç verenler için temel bir dürtü olan geri ödenip ödenmeme konusundaki soru işaretlerini silen bir yaklaşım söz konusu olduğu yorumu yapılmıştır.¹¹⁰ Borç ilişkilerinin tarihine bakıldığında borç veren borcunu ödemediği zaman borçluya şiddet uygulamış hatta borçluların köle olarak çalıştırıldığı dönemler söz konusu olmuştur.¹¹¹ Karzda ise

¹⁰⁹ Apaydın, “Karz”, 24: 520.

¹¹⁰ İsefâm, “Karz-ı Hasen’in Türkiye’de Kurumsallaşması (Karz-ı Hasen’in Fıkhi Boyutu - Doç. Dr. Soner Duman)”, Karz-ı Hasen’in Türkiye’de Kurumsallaşması Çalıştayı 1. Oturum, erişim: 27 Mart 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=Rf6366lVyTc>, 17:00-17:30.

¹¹¹ Graeber, *Borç İlk 5000 Yıl*.

borç veren, Allah’a borç verir gibi borç vermektedir. Borç alan tarafta tüm mülkün sahibi bulunduğu gerçeği, bu borç ilişkisinde borç verene ciddi de bir uyarı içermektedir. Borçluya herhangi bir şiddet uygulamaya kalkması, borçluluğundan faydalanan gibi meselelerde borç verenin “Allah’a borç verdiğini” unutmaması gerekmektedir. Böylece karz-ı hasen vermeye teşvik mahiyetinde olan bu ayetler, borç verenin borçluya zulmetmesi ihtimaline karşı da bir uyarıda bulunmaktadır.

Hz. Peygamber, "Mirac gecesi bana cennet kapısında şöyle bir yazı gösterildi. Sadaka için 10 kat, karz için ise 18 kat ecir vardır. Dedim ki: Ya Cibril; karz niçin sadakadan daha faziletlidir? Şöyle dedi: Şüphesiz dilenci parası varken de ister. Fakat ödünç isteyen, gerçek ihtiyacı sebebiyle ister."¹¹² hadisinde karz-ı hasenin sadakadan daha faziletli olduğunu belirtmiştir. Bu hadiste karz-ı hasen talep eden kişilerin ihtiyaç sahibi olduğu vurgusu, borçlanmak için ihtiyacın önemine de dikkat çekmektedir. Çünkü kişiler sadece ihtiyaçları için değil istekleri için de borç talep edebilir. Bu hususta İslam’ın her konuda olduğu gibi harcama konusunda da itidalî önemsemesi, borçlanmanın da bu itidal çerçevesinde ihtiyaç halinde yapılması gerektiğini göstermektedir.

"Kim bir Müslümanın dünya sıkıntılarından birini giderirse Allah da onun ahiret sıkıntılarından birini giderir. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece Allah da onun yardımındadır."¹¹³ hadisi ise karz-ı hasen gibi yollarla Müslümanları birbirlerinin sıkıntılarını gidermeye teşvik etmektedir.¹¹⁴

2.3. Karz ve Ariyet Farkı

Türkçede ödünç kelimesi “bir malın kullanım hakkını ücretsiz olarak devretmek” anlamındaki “ariyet”i de kapsamaktadır. Bu bağlamda, ödünç kelimesi karz (tüketim ödünçü) ve ariyet (kullanım ödünçü) olmak üzere ikiye ayrılabilir. ¹¹⁵ TBK’da ödünç sözleşmelerini ikiye ayırıp incelemiştir. Bunlar, kullanım ödünçü (ariyet) ve tüketim ödünçüdür (karz). Ariyet, TBK madde 379’da şöyle tanımlanmıştır: “Kullanım ödünçü sözleşmesi, ödünç verenin bir şeyin karşılıksız olarak kullanılmasını ödünç alana bırakmayı ve ödünç alanın da o şeyi kullandıktan sonra geri vermeyi üstlendiği sözleşmedir.”

¹¹² İbn Mace, "Sadakat", 19.

¹¹³ Buhari, "Mezalim", 3.

¹¹⁴ Apaydın, "Karz".

¹¹⁵ Durmuş, "Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi", 316.

“Ariyet, bir fıkıh terimi olarak, Hanefi ve Malikiler’e göre, dönülmesi kabil olmak üzere menfaati karşılıksız olarak başkasına devredilen maldır, Şafii ve Hanbeliler’e göre ise menfaat mülkiyeti değil, intifa hakkı devredilen maldır”.¹¹⁶ İki tanım arasındaki farktan kaynaklanan sonuç ise, ikinci tanıma göre ariyet alan kişinin başka birine bu malı verme hakkı olmayıp, sadece kullanım hakkının bulunmasıdır.¹¹⁷

Ariyette, verilen malın kullanılabilir olması gerekir, tüketilen bir mal olması durumunda karz akdinin konusunu oluşturur. “Ariyette, kural olarak malın misli değil aynı iade edilir”.¹¹⁸ Örneğin, para misli bir mal olup ariyetin değil karzın konusunu oluşturur. Karz ve ariyet, karşılıksız olarak (fazladan bir geri ödeme yapılmadan) yapılmaları bakımından birbirine benzemektedir. İkisinde de verilen ödünçler, aynıyla ya da misliyle geri ödenmektedir. Farkları ise ödünç verilen malların, karzda tüketilebilir bir mal olması, ariyette ise tüketilebilir olmayan bir mal olması gereklidir.

2.4. Karz Akdinin Kuruluş Şartları

Bütün akitler gibi karz akdi de taraflar, konu ve irade beyanı olmak üzere üç unsura ihtiyaç duymaktadır. Taraflar açısından bakıldığında, karz veren kişide teberru ehliyeti olması gerekmektedir. Buna göre, örneğin, “çocuk mümeyyiz de olsa teberrua ehil olmadığı için karz veremez”.¹¹⁹ Karz alan açısından ise mali akitler için gerekli tasarruf ehliyetinin bulunması yeterli görülmüştür.¹²⁰ İrade beyanı noktasında, “karz akdi icap ve kabul ile kurulur.”¹²¹ Konusu açısından karz akdine konu olan malın iki taraf arasında niza oluşturmayacak şekilde bilinmesi ve garardan uzak olması gerekir.¹²² Verilen karzın misli bir mal oluşu ve karz veren kişiye ek bir yarar getirmemesi gerekliliği faizden kaçınmak için ve konunun bilinirliğini sağlamak üzere gerekli olan şartlardır.¹²³ Ayrıca “karz verilecek malın (mukrez) misli olması, faydalanılabilir bir mal olması, malın teslim edilmesi ve geriye misliyle ödenmesi gerekmektedir.”¹²⁴

¹¹⁶ Beşir Gözübenli, “Ariyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3: 379.

¹¹⁷ Gözübenli, “Ariyet”, 3: 379.

¹¹⁸ Gözübenli, “Ariyet”, 3: 379.

¹¹⁹ Apaydın, “Karz”, 24: 522.

¹²⁰ Apaydın, “Karz”, 24: 522.

¹²¹ Apaydın, “Karz”, 24: 522.

¹²² Apaydın, “Karz”, 24: 522.

¹²³ Apaydın, “Karz”, 24: 522.

¹²⁴ Şener, “İslam Hukukunda Karz-ı Hasen”, 393.

2.5. Karzda Vade Bağlayıcılığı Meselesi

Karz akdinde vadenin bağlayıcı olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Vade şartının karz akdinde faize sebep olacağı dolayısıyla haram olacağı görüşünü savunanlar, akdin sahih olduğunu fakat vade şartının geçersiz olacağını savunanlar ve vadenin hukuken geçerli olmadığını fakat alacaklı bir vade belirlediyse buna uymasının mendup olduğu görüşünü savunanlar bulunmaktadır.¹²⁵ İlk görüşü savunanlar, karzın bir mübadele olduğunu ve mübadele edilen şeyler misli mal olduğunda araya vade girmesinin veresiye faizine sebep olacağını belirtmektedir.¹²⁶ Vadenin bağlayıcı olmadığı görüşünü savunanlara göre, karz akdinin bağlayıcı olmayan akitler arasında yer almasının borç veren kişinin borcun dilediği zaman geri ödenmesini talep edebileceğini ifade etmektedirler.¹²⁷ Karz akdinin teberru niteliğinde görülmesi, akitte vadenin bağlayıcı olmadığı görüşünü belirten fakihlerin sıkça başvurduğu kanıtlardan biridir.¹²⁸

Karz işleminin ilk görüntüsü misli olan bir malın vadeli satımı görünümündedir. Bu açıdan yerleşik kural ve ilkelere aykırı bulunduğu söylenerek, karz akdinin meşruiyeti yardımlaşma ve dayanışma nosyonunu içermesiyle, maslahat ve istihsan çerçevesinde açıklanmıştır.¹²⁹ Karz veren kişi borcun geri ödemesini şu vadede istiyorum dediğinde ve buna riayet ettiğinde ödünç alan kişiye kolaylık sağlamış olmaktadır. Borçluya kolaylık sağlamak ise tavsiye edilmiştir (el-Bakara 2/280).

Karz akdinde tarafların niyeti parayı veya misli diğer malları değiştirmek değildir. Bu açıdan karz akdi mübadele akdidir demek, karzın amacına tekabül etmez.¹³⁰ Karz, borç verenin borç alana yardımudur, bu yüzden karz akdinde mübadele amacı yoktur.

Bu hususta güncel ve makul yorumlardan biri borç alan kişi için ödeyeceği vadeyi bilmesinin, karz-ı hasen akdinin yaygınlaşmasına ve faydasını arttırmasına imkân sağlayacağıdır.¹³¹ Borç verenin her an borcu geri isteme ihtimali, borçlu üzerinde psikolojik bir baskı kuracaktır. Vadenin belirlenmesi sayesinde karz-ı hasenin bireysel

¹²⁵ Çeker, *Fıkıh Dersleri*, 132.

¹²⁶ Çeker, *Fıkıh Dersleri*, 133; Durmuş, “Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi”, 321.

¹²⁷ Apaydın, “Karz”, 24: 521.

¹²⁸ Apaydın, “Karz”, 24: 521; Durmuş, “Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi”, 318.

¹²⁹ Apaydın, “Karz”, 24: 521.

¹³⁰ Çeker, *Fıkıh Dersleri*, 133.

¹³¹ Durmuş, “Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi”, 330.

boyutta sıkışıp kalmasının ötesine geçip ticari meselelere de konu olabileceği belirtilmiştir.¹³²

Son olarak karz veren, belirli bir vadede borcun ödenmesini isteyeceğini söylemiş ise bu sözünde durmaması ve alacağını söylediği vakitten önce istemesi yerilmiştir.¹³³ “Belli bir müddette karz vermenin riba olmayacağını, aksine o müddete uymanın mendup olacağını ifade eden ibareler en doğru ibarelerdir”.¹³⁴

2.6. Karz ve Menfaat

“Fıkıh doktrininde ilke olarak karz verene menfaat şartı içeren bir akit caiz görülmez”.¹³⁵ Karz akdiyle, bir yarar sağlama akdin özüne ve amacına aykırı olduğu gerekçesiyle caiz görülmez ve böylece karz akdi altında faizli işlemlerin yapılması engellenmiş olur.¹³⁶

Karz akdinde borç verenin karz dolayısıyla, borç alan kişiden herhangi bir fazlalık veya karşılık beklememesi gerekir. Eğer şartlı bir karz verilirse bu tek taraflı menfaate yol açtığı için riba söz konusu olacaktır. Böyle bir işlem ise caiz değildir.¹³⁷ Bu noktada sadece ödenen bedeller noktasındaki fazlalık değil, örneğin borç veren geri ödemenin bir restoranda yemek yerken ödenmesi ve masrafların borçluya ait olması şartını koşarsa riba ortaya çıkmaktadır. Bu durumda hem borç veren hem de borç alan menfaat hususunda dikkatli olmalıdır.

Ancak başta belirtilmeden, karz alan kişi borcunu fazlasıyla ödemek istiyorsa bu caizdir.¹³⁸ Akit kurulurken başta belirlenmeden, borç alanın kendisine yapılan iyilik karşısında geri ödemeyi daha iyisiyle yapması veya hediye vermesinde bir sorun görülmemiştir. Bir hadiste borcun en iyi şekilde geri ödenmesi “sizin en hayırlınız, borcunu en iyi şekilde ödeyeninizdir.”¹³⁹ şeklinde tavsiye edilmiştir. Bu hediyeleşme bir örf halini aldığı durumda ise bunu almanın, menfaat sağlamak gibi olacağı görüşü

¹³² Durmuş, “Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi”, 330.

¹³³ Orhan Çeker, “Mecelle’de Ele Alınmayan Üç Konu: Faiz, Sarf ve Karz”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1994): 114.

¹³⁴ Çeker, “Mecelle’de Ele Alınmayan Üç Konu: Faiz, Sarf ve Karz”, 115; Çeker, *Fıkıh Dersleri*, 134.

¹³⁵ Apaydın, “Karz”, 24: 523.

¹³⁶ Apaydın, “Karz”, 24: 523.

¹³⁷ Çeker, *Fıkıh Dersleri*, 131.

¹³⁸ Şener, “İslam Hukukunda Karz-ı Hasen”, 400.

¹³⁹ Buhârî, “Vekâlet”, 5.

benimsenmektedir.¹⁴⁰ Örf haline gelmiş bir davranış, o örf şart koşulmasa bile elde edilen menfaati riba yapmaktadır.¹⁴¹

2.7. Karz ve Enflasyon Problemi

“Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışlar” olarak tanımlanmaktadır.¹⁴² Karz akdinde paranın borçlanılan tarihteki değeri yani satın alma gücü ile borcun ödendiği tarihteki değeri enflasyon dolayısıyla değişebilmektedir. Enflasyonun yüksekliği bu tür işlemlerde borç veren için parasında değer kaybına yol açmaktadır. Bu çerçevede enflasyon farkının borç verene ödenip ödenmeyeceği konusu karz akdine işlerlik kazandırma açısından önemlidir. Klasik dönemde de bu tartışılmış ve madeni para sisteminin bulunduğu dönemde “paranın ayar ve ağırlığının düşürülmesi halinde borçlunun borçlanma günündeki ağırlık ve ayardan ödeme yapması gerektiği üzerinde ittifak vardır.”¹⁴³ Bu durumun ortaya çıkmasında klasik dönemde yaşanan para taşışlarının bugünkü enflasyon kadar büyük bir etkiye sahip olmaması gösterilebilir. Ebu Hanife, her durumda mislin ödenmesini uygun görürken, Ebu Yusuf “paranın kabz günündeki kıymetinin verilmesi gerektiğini savunmuştur.”¹⁴⁴ Ebu Yusuf’un bu görüşü, altın ve gümüş dışındaki madeni paralar ve bütün misli malları kapsamaktadır.¹⁴⁵

Enflasyondan dolayı paranın değer kaybına uğraması sonucunda borç veren haksızlığa uğramış olacaktır. Hayreddin Karaman bu hususta “alacak ve borç ilişkilerinde taraflar, enflasyonu göz önüne almak, borçlarını buna göre ödemek durumundadır.”¹⁴⁶ ve “enflasyon dönemlerinde borç ile beraber enflasyon farkının da ödenmesi gerekir.”¹⁴⁷ şeklinde görüşlerini ifade etmiştir. Burada resmi açıklanan enflasyon oranlarından faydalanılabileceğini de belirtmiştir.¹⁴⁸

Paranın değerinin altın üzerinden belirlenmesi, günümüzde altın fiyatlarının aşırı dalgalı bir seyir izlemesi sebebiyle uygun görülmemiş, paranın değerinin birçok maldan oluşan bir sepet ile belirlenen enflasyon oranıyla belirlenmesinin daha uygun olduğu görüşü

¹⁴⁰ Apaydın, “Karz”, 24: 523.

¹⁴¹ Çeker, *Fıkıh Dersleri*, 132.

¹⁴² Sabri Orman, “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”, *Para, Faiz ve İslam*, ed. İsmail Kurt (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 48.

¹⁴³ Apaydın, “Karz”, 24: 524.

¹⁴⁴ Apaydın, “Karz”, 24: 524.

¹⁴⁵ Hamdi Döndüren, *Çağdaş Ekonomik Problemlere İslami Yaklaşımlar* (İstanbul: İklim Yayınları, 1988).

¹⁴⁶ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 208.

¹⁴⁷ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 236.

¹⁴⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 278.

benimsenmiştir.¹⁴⁹ “Enflasyondan dolayı paranın satın alma gücünde meydana gelen azalmanın telafi edilmesi, özellikle vadeli borç ilişkisinde paranın enflasyona karşı değerinin korunması ve bunu sağlayacak birtakım yöntemlerin geliştirilmesi İslam’ın hukukî işlemlerde gözettiği denge, açıklık ve hakkaniyet ilkesinin de gereğidir.”¹⁵⁰

Bu noktada her iki tarafın da hakkını gözetten bir anlayışın hâkim olduğu gözükmektedir. Baştan belirlenen bir oranda fazlalık, paranın değerindeki değişmeye göre her iki tarafın da haksızlığa uğramasına sebep olabilecektir. Fakat borcun vadesi süresince yaşanan paranın değer kaybının telafi edilmesi bu tür haksızlıkların önüne geçecektir.

2.8. Karz-ı Hasenin Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma İşlevi

Borç üzerine önemli bir eserin yazarı olan Graeber, borcun dengesizlikten kaynaklanan doğasında şiddet ve gücün var olduğunu belirtmektedir. Borç verenin borç alan üzerinde kurduğu tahakkümün tarih boyunca var olduğunu eserinde detaylıca ortaya koymaktadır.¹⁵¹ Lazzarato,¹⁵² Crouch,¹⁵³ Andrew Ross,¹⁵⁴ Susanne Soederberg¹⁵⁵ gibi yazarlar, borcun günümüz toplumunda bir disiplin aracı olarak işlev gördüğünü belirtmektedirler. Borç felsefesinde ve günümüz pratiklerindeki borç verenin gücü ve tahakkümü karz-ı hasende çok farklı bir yapıya bürünmektedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Kur’an’da karz-ı hasen, “Allah’a borç vermek” olarak ifade edilmektedir. Klasik bir borç ilişkisinde varlıklı olan taraftan varlıksız olan tarafa doğru gerçekleşen borç işlemi, karz-ı hasen veren açısından Allah’a, tüm mülkün sahibine, verilirken ilişki tam tersine dönmektedir. Burada borç verene önemli bir uyarı olduğu görülmektedir. Karşısında, borç verdiği tarafta Allah’ın olması, borç alana zulmetmeme noktasında dikkat etmesi gerektiğini göstermektedir. Kur’an’da karz-ı hasen kavramının geçtiği yerlerde borcun Allah’a verilmesi, borcun bu dünyada ödenmese bile ahirette karşılığının verileceği şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁵⁶ Fakat borç ilişkisindeki hassasiyet ve insanlar arasındaki ilişkilerde borcun yarattığı dengesizlik karz-ı hasen bağlamında borç verenin kendisini borç alan karşısında güçlü, şiddet uygulayabilir

¹⁴⁹ Soner Duman, *Günümüz Fıkıh Problemleri*, ed. Osman Güman (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018), 236.

¹⁵⁰ Özsoy, “Faiz”, 12: 119.

¹⁵¹ Graeber, *Borç İlk 5000 Yıl*.

¹⁵² Lazzarato, *Borçla Yönetmek*; Lazzarato, *Borçlandırılmış İnsanın İmali*.

¹⁵³ Colin Crouch, *Neoliberalizmin Garip Ölümsüzlüğü*, trc. Uğur Gezen (İstanbul: Açılım Kitap, 2014).

¹⁵⁴ Ross, *Krediokrasi*.

¹⁵⁵ Susanne Soederberg, *Borç Refahı Devletleri ve Yoksulluk Endüstrisi*, trc. Eren Karaca (İstanbul: Notabene, 2016).

¹⁵⁶ Apaydın, “Karz”, 24: 520.

konumda görmemesi gerektiğini ön plana çıkarmaktadır. İslami iktisatta mülkün sahibinin Allah olduğu anlayışı ve Müslümanların mülk karşısındaki tutumunun kısıtlı bir mülkiyet olması borç veren konumdaki kişilerin karşısındaki kişiyle güç ve şiddet üzerinden bir ilişki kurmamasını gerektirmektedir. Bu açıdan klasik borç öğretisindeki güç ve şiddet yorumunu tam tersine çeviren karz-ı hasen, borç ilişkilerine de farklı bir yorum getirmektedir.

Kur'an'daki faiz yasağının sebebinin kredi mekanizmasının önünü tıkamak olduğunu vurgulayan Orman,¹⁵⁷ bu sayede ortaklık ilişkisinin gelişeceği bir toplum öngörüsünde bulunmuştur. Sabri Orman'ın böyle bir yapıda istisna olarak belirttiği karz-ı hasen bu toplumda arızı bir işlev görecektir. Karz-ı hasen verenin borçluya kolaylık sağlaması gerektiği, bu borçtan herhangi bir menfaat sağlamaması emri borç verene önemli kısıtlamalar getirmektedir.

Karz-ı hasen alan için ise, bu borcu ödemek niyetiyle alması ve geri ödemek için elinden geleni yapması gerektiği vurgulanmıştır. Ödeme niyetiyle borç alana Allah'ın kolaylık sağlayacağı hadislerde belirtilmiştir. Borç alanın borcunu ödemesi gerektiği, Peygamberimizin borçlu ölen kişinin cenaze namazını kendisinin kıldırmadığı göz önüne alınırsa borçlu kalmanın tasvip edilmediği görülmektedir.

Karz-ı hasen her iki tarafa da önemli sorumluluklar yüklemekte ve toplumdaki yardımlaşma ve dayanışmayı geliştirmek, kişilerin nakit ihtiyaçları yaşadıkları noktada onların ihtiyaçlarını gidermelerini sağlayacak sosyal bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz iktisadi sisteminde borç işlemleri, faiz elde edilen bir kazanç aracı haline gelmiştir. Bu şekilde faiz toplumlardaki yardımlaşma ve dayanışma anlayışını arka plana atmaktadır. Çünkü kişiler faiz vaat edildiğinde birikimlerini faiz geliri elde etmek amacıyla bankalara yatırmaktadır. Kendilerinden borç talep edildiğinde de birikimi bankada olduğundan yakın çevresine borç verme ihtimali düşüktür. İslami iktisat faiz yasağıyla üretim yönünde ortaklıklar üzerinden işleyen bir ekonomik sistem öngörürken, tüketim yönünde borç üzerinden kazanç kapısını kapatarak toplumdaki dayanışma ruhunu besleyecek karz-ı hasenin önünü açmaktadır.

Karz-ı hasen, borç veren kişinin diğerkâm yapısını gösterirken, borç alan-borç veren arasında kardeşlik bağı kuvvetlendirir. Ayrıca taraflar finansal kurumlarda ortaya çıkan

¹⁵⁷ Orman, “Kur'an ve İktisat: Kredi ve Faiz Meselesine Makro-Sistemik Bir Yaklaşım”.

maliyetleri üstlenmek zorunda kalmaz ve toplumsal bütünlüğe, toplumsal refaha katkıda bulunur.¹⁵⁸

Karz-ı hasenin sosyal yardımlaşma ve dayanışma işlevini ön plana çıkararak karz-ı hasen gerçekleştiren çeşitli kurumsal yapılar bulunmaktadır. Bir sonraki kısımda bu yapılara yer verilecektir.

¹⁵⁸ Mohammad Abdullah, “Analysing The Moral Aspect of Qard: A Shariah Perspective”, *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 8/2 (2015): 172.

BÖLÜM 3: DÜNYADA KARZ-I HASEN UYGULAMALARI

Bireylerin geleneksel ya da modern toplumlarda çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla birbirlerine bağlı olduğu aşikârdır. Bu bağlılık, parasal konularda da geçerlidir. Son yıllarda finansal kurumların hem sayısı artmış hem de faaliyet alanları genişlemiştir. Fakat finansal kurumlardaki bürokratik süreçlerin fazlalığı, işlemlerin maliyetli oluşu ve gerçekleştirilen işlemlerin bireylerin inançlarına uygun olmaması; bireylerin kendi aralarında yardımlaşma ve dayanışmaya dayalı, gönüllülük esaslı yapılar oluşturmaya sebep olmuştur.¹⁵⁹ Karz-ı hasen, bireysel ve kurumsal olmak üzere bu sosyal yapılar içerisinde sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya katkıda bulunmaktadır.¹⁶⁰

Karz-ı hasen yapıları gayri resmi (informel) ve resmi (formel) olmak üzere iki ana başlık altında toplanmaktadır.¹⁶¹ Resmi olmayan yapılar, bireylerin sosyal çevreleriyle borç ilişkisine girdiği bireysel borçlanmalar ve çeşitli yardımlaşma gruplarını temsil etmektedir.¹⁶² Resmi olmayan karz-ı hasen yapılarında kişiler birbirlerine duydukları güven dolayısıyla herhangi bir resmi belge olmadan, sözlü ve faizsiz bir şekilde borç alıp, verirler. Bu noktada borcun geri ödenmediği durumlarda yaptırım olarak, borçlunun tekrar aynı kişiden borç isteyememesi veya sosyal çevresinde “kredisini yitirmesi” söz konusu olmaktadır. Resmi olmayan yardımlaşma gruplarının en tipik örneği Türkiye’de olduğu gibi dünyanın birçok yerinde rastlanan gün uygulamalarıdır.¹⁶³ Para veya altın günlerinde herhangi bir fazlalık söz konusu olmadığı için karz-ı hasen çerçevesinde ele alınmıştır.¹⁶⁴

Resmi olarak karz-ı hasenin uygulandığı yapılar ise İslami mikro finans kurumları (yardım amaçlı sivil toplum kurumları), sendikaların veya çeşitli meslek kuruluşlarının içerisinde yer alan yardımlaşma sandıkları, ticari el birliği yardımlaşma sistemleri (ROSCA) ve İslami bankaların bünyesinde bulundurdıkları karz-ı hasen ürünleridir.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Abdullah, “Analysing The Moral Aspect of Qard: A Shariah Perspective”, 171.

¹⁶⁰ Mücahit Özdemir, “Karz-ı Hasen Dünya Örnekleri Üzerine İnceleme”, *Türkiye’de Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması Çalıştayı* (Sakarya, 2018), 3, <http://e-journal.uaaj.ac.id/14649/1/JURNAL.pdf>.

¹⁶¹ Özdemir, “Karz-ı Hasen Dünya Örnekleri Üzerine İnceleme”, 3.

¹⁶² Özdemir, “Karz-ı Hasen Dünya Örnekleri Üzerine İnceleme”, 2.

¹⁶³ Şebnem Eroğlu, “Informal finance and the urban poor: An investigation of rotating savings and credit associations in Turkey”, *Journal of Social Policy* 39/3 (2010): 461-481; Coşkun Cengiz, *Ekonomik ve Sosyal Bir Etkinlik Olarak Altın/Para Günlerinin Pazarlama Açısından İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2016); Aslı Büyükokutan, “Geleneksel Altın Günlerine Halkbilimsel Bir Yaklaşım: ‘Muğla Örneği’”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 14 (2012): 117-133.

¹⁶⁴ Duman, *Günümüz Fıkıh Problemleri*.

¹⁶⁵ Özdemir, “Karz-ı Hasen Dünya Örnekleri Üzerine İnceleme”, 3.

Malezya’da, Endonezya’da, Arabistan’da ve İran’da çeşitli bankalar düşük miktarlarda da olsa karz-ı hasen işlemi gerçekleştirmektedir.¹⁶⁶ Fakat İslami finansal kurumların kredi işlemlerinde daha çok murabahayı tercih ettikleri görülmektedir. Karz-ı hasen ticari kâr sağlayan bir işlem olmadığı için İslami bankalar içerisinde yaygınlaşmamıştır.¹⁶⁷

Bu kısımda dünyada uygulanan karz-ı hasen örneklerinden kısaca bahsedilecektir. Bu yapılar karz-ı hasenin, uygulama alanı bulduğu toplumlarda yardımlaşma ve dayanışmaya, toplumsal kalkınmaya ve bireylerin hayatlarında olumlu yönde değişimlere katkıda bulunduğunu göstermektedir. Karz-ı hasen örnekleri, borcun tahakküm ve disiplin aracı olmaktan çıkıp bireyler arasında ve toplumun farklı kesimleri arasında dayanışma bağı kuran organizasyonlardır. Bu açıdan örnekler, Türkiye’de karz-ı hasenin yaygınlaştırılmasına ve böylece bireylerin daha düşük maliyetli ve inançlarıyla uyumlu kredi imkanlarına ulaşarak aralarında dayanışma bağları kurulmasına katkıda bulunması açısından önem taşımaktadır.

3.1. Ürdün İslam Bankası Karz-ı Hasen Fonu

İslami bankalar karz-ı hasene, kâr sağlayan bir işlem olmaması ve kredinin doğasında bulunan riskler ve maliyetler dolayısıyla çok kısıtlı başvurmaktadır.¹⁶⁸ Örneğin Malezya’daki İslami banka çalışanlarının karz-ı hasene bakışını inceleyen bir çalışmada karz-ı hasenin İslami bankacılık sektöründe kendisine yer bulamamasının nedenlerini bankacılar, sırasıyla kârlılığa imkan sağlamaması, yeterince finansman bulunamaması, yüksek işlem maliyetleri ve çok riskli olması olarak belirtmişlerdir.¹⁶⁹ İslami bankacılık sektöründeki verilere bakıldığında murabahanın sektördeki payı %78.47 iken, karz-ı hasenin payı %1.53’tür.¹⁷⁰ Karz-ı hasen bankalar tarafından kredi kartlarında ve güvenilirliği yüksek müşterilere çok kısa vadeli şekilde verilen borçlarda veya bankanın kendi çalışanlarına verdiği borçlarda kullanılmaktadır.¹⁷¹ Ayrıca karz-ı hasen İslami bankalar içerisinde sosyal sorumluluk faaliyeti olarak kendisine yer bulabilmektedir.¹⁷²

¹⁶⁶ Seyed Kazem Sadr, “Qard Hasan Financing in Islamic Banks”, *ISRA International Journal of Islamic Finance* 6/2 (2014): 10.

¹⁶⁷ Najeeb - Lahsasna, “Qard Hasan: Its Shari’ah Rules and Applications in Islamic Finance”, 23.

¹⁶⁸ Najeeb - Lahsasna, “Qard Hasan: Its Shari’ah Rules and Applications in Islamic Finance”, 23.

¹⁶⁹ Noraini Mohd Ariffin - Muhammad Akhyar Adnan, “The Perceptions of Islamic Bankers on Qardhul Hasan In Malaysian Islamic Banks”, *The 2nd International Conference on Arab-Malaysia Islamic Global Business and Entrepreneurship 2010* (Jordan, 2010), 21.

¹⁷⁰ IDB Group, “Global Report on Islamic Finance 2016: A Catalyst for Shared Prosperity?”, 2017, 78.

¹⁷¹ Ariffin - Adnan, “The Perceptions of Islamic Bankers on Qardhul Hasan In Malaysian Islamic Banks”, 9.

¹⁷² Jordan Islamic Bank, “Social Responsibility Report 2017” (Jordan, 2017).

Ürdün İslam Bankası, Al Baraka Bankacılık Grubunun bir üyesidir. Al Baraka Bankacılık Grubu sürdürülebilir sosyal sorumluluk programı çerçevesinde “karz-ı hasen program”ını üyesi olan bankalar aracılığıyla yürütmektedir.¹⁷³ Bankanın sosyal sorumluluk raporunda 2017 yılında 34.882 kişiye toplam 55 milyon dolar karz-ı hasen verildiği belirtilmektedir.¹⁷⁴ Raporda Türkiye’de 12.695 kişiye toplam 43 milyon 353 bin dolar karz-ı hasen verildiği görülmektedir. Al Baraka Türk Katılım Bankasının 2017 sosyal sorumluluk raporuna bakıldığında ise karz-ı hasen programıyla ilgili herhangi bir bilgiyle karşılaşılmamıştır.¹⁷⁵

Tablo 2:

Al Baraka Bankacılık Grubu Karz-ı Hasen Programı İstatistikleri

Ülkeler	2017 Yılında Verilen Karz-ı Hasen Miktarı	2017 Yılında Karz-ı Hasen Verilen Kişi Sayısı
Bahreyn	814.000 \$	23
Ürdün	8.087.000 \$	20.900
Mısır	1.093.000 \$	399
Sudan	539.000 \$	417
Türkiye	43.353.000 \$	12.695
Güney Afrika	77.000 \$	1
Cezayir	193.000 \$	31
Pakistan	530.000 \$	395
Lübnan	523.000 \$	21
Toplam	55.209.000 \$	34.882

Kaynak: Al Baraka Banking Group, Sustainability and Social Responsibility Report 2017, 21.

Al Baraka Bankacılık Grubu’nun Türkiye’den sonra en fazla karz-ı hasen verdiği şubesi Ürdün’dedir. Al Baraka Bankacılık Grubu üyesi Ürdün İslam Bankası / Jordan Islamic Bank (JIB), sosyal sorumluluk çerçevesinde müşterilerine karz-ı hasen vermektedir. JIB 1978 yılında kurulmuş ve 2010 yılında Al Baraka Bankacılık Grubu’na dahil olmuştur.¹⁷⁶ JIB’ın Ürdün’de 76 şubesi, 29 nakit ofisi ve 2335 çalışanı bulunmaktadır.¹⁷⁷ JIB müşterileri “Al-Qard Al-Hassan Fund Accounts” adında karz-ı hasen fonu hesabı açabilirler. Temel amaç toplumda sosyal dayanışmayı sağlamak ve sürdürmektir. Bu hesaptaki birikimler banka tarafından kurulduğu günden beri amacına yönelik olarak

¹⁷³ Jordan Islamic Bank, “Social Responsibility and Sustainability Report 2018”, 2018, 8.

¹⁷⁴ Jordan Islamic Bank, “Social Responsibility and Sustainability Report 2018”, 51.

¹⁷⁵ Albaraka Türk Katılım Bankası, “Sosyal Sorumluluk Faaliyet Raporu”, 2017.

¹⁷⁶ Jordan Islamic Bank, “Establishment”, erişim: 24 Nisan 2019, <https://www.jordanislamicbank.com/en/content/bank-establishment>.

¹⁷⁷ Jordan Islamic Bank, “Establishment”.

müşterilerinin sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmaktadır.¹⁷⁸ Banka müşterilerinin karz-ı hasen hesabında biriken paraları, diğer müşterilerine karz-ı hasen olarak vermekte ve geri toplamaktadır. Bankanın temel işlevi iki müşterisi arasında karz-ı hasen aracılığı yapmaktır. 2018 yılı sonu itibariyle JIB müşterilerinin karz-ı hasen fonu hesabına verdikleri destek 2.3 milyon JD’na (Ürdün Dinarı) ulaşmıştır.¹⁷⁹ Müşterilerinin karz-ı hasen fonuna sağladıkları desteğin yanı sıra JIB da fona katkı da bulunmaktadır.¹⁸⁰

JIB karz-ı hasen hesabındaki fonları eğitim, sağlık ve evlilik gibi sosyal amaçları gerçekleştirmek üzere borç vermektedir.¹⁸¹ JIB, kendi bünyesinde karz-ı hasen verdiği gibi anlaşma sağladığı sivil toplum kuruluşları üzerinden de karz-ı hasen vermektedir. Evlenmek isteyen gençlere destek olan “Al Afaf Hayır Kurumu” ile anlaşan JIB, bu kurum üzerinden 2018 yılı sonuna kadar 10.129 kişiye toplam 6 milyon JD karz-ı hasen vermiştir.¹⁸² JIB, “Ürdün Öğretmenler Birliği” ile yaptığı anlaşma çerçevesinde 2018 yılı sonuna kadar 13.362 öğretmene toplam 9.2 milyon JD karz-ı hasen vermiştir.¹⁸³

¹⁷⁸Jordan Islamic Bank, “Al-Qard Al-Hassan Fund Accounts”, erişim: 24 Nisan 2019, <https://www.jordanislamicbank.com/en/content/al-qard-al-hassan-fund-accounts>.

¹⁷⁹ Jordan Islamic Bank, “Social Responsibility and Sustainability Report 2018”, 34.

¹⁸⁰ Jordan Islamic Bank, “Jordan Islamic Bank Annual Report”, 2017, 23.

¹⁸¹ Jordan Islamic Bank, “Jordan Islamic Bank Annual Report”, 23.

¹⁸² Jordan Islamic Bank, “Social Responsibility and Sustainability Report 2018”, 34.

¹⁸³ Jordan Islamic Bank, “Social Responsibility and Sustainability Report 2018”, 34.

Tablo 3:
Karz-ı Hasen Fonu İstatistikleri

Karz-ı Hasen Fonu	2017	2018	2018 sonuna kadar toplam
Verilen karz-ı hasen miktarı	13.600.000 JD	14.400.000 JD	282.200.000 JD
Fondan faydalanan kişi sayısı	20.900 kişi	23.400 kişi	471.600 kişi
“Al Afaf Hayır Kurumu” üzerinden evlenen kişilere verilen karz-ı hasen miktarı	354.000 JD	327.000 JD	6.000.000 JD
“Al Afaf Hayır Kurumu” üzerinden faydalanan kişi sayısı	354 kişi	327 Kişi	10.129 kişi
“Teachers’ Syndicate” ile yapılan sözleşme üzerine öğretmenlere verilen karz-ı hasen miktarı	2.200.000 JD	1.600.000 JD	9.200.000 JD
“Teachers’ Syndicate” ile yapılan sözleşme üzerine fondan faydalanan öğretmen sayısı	2.639 kişi	2.890	13.632 kişi

Kaynak: Jordan Islamic Bank, Social Responsibility Report 2017, 14; Jordan Islamic Bank, Social Responsibility and Sustainability Report 2018, 14.

JIB, kurulduğu günden 2018 yılı sonuna kadar 471.600 kişiye toplam 282 milyon JD karz-ı hasen vermiştir.¹⁸⁴ Banka karz-ı hasen işlemlerini sosyal sorumluluk çerçevesinde sürdürmüştür. Sivil toplum kuruluşlarıyla anlaşmalar imzalayarak bu kurumların sosyal sermayelerinden faydalanmış ve karz-ı hasen maliyetlerini en aza indirerek vermiştir.

3.2. Akhuwat Foundation

İslami mikro finans kurumlarında yoksullukla mücadele etmek, kalkınmayı sağlamak amacıyla karz-ı hasene büyük bir önem atfedildiği görülmektedir.¹⁸⁵ Bu uygulamalar içerisinde Pakistan’daki “Akhuwat Foundation” ön plana çıkan özgün bir örnektir. Sivil toplum kuruluşu olarak İslami prensiplere uygun şekilde faaliyet gösteren Akhuwat, 2001

¹⁸⁴ Jordan Islamic Bank, “Social Responsibility and Sustainability Report 2018”, 14.

¹⁸⁵ Najeeb Zada - Irum Saba, “The Potential Use Of Qard Hasan in Islamic Microfinance”, *ISRA International Journal of Islamic Finance* 5/2 (2015): 153-162; Najeeb - Lahsasna, “Qard Hasan: Its Shari’ah Rules and Applications in Islamic Finance”; Sadegh Bakhtiari, “Islamic Microfinance, Providing Credit to the Poor: A Case Study of Iran”, *International Economics Studies* 34/1 (2009): 99-107; Hossein Askari v.dğr., “Qard-ul-Hassan-based Microfinance”, *New Issues in Islamic Finance and Economics Progress and Challenges* (Singapore: John Wiley & Sons (Asia) Pte. Ltd., 2009), 197-210; Ahmad Mojtahed - Ali Hassanzadeh, “The Evaluation of Qard-al-Hasan as a Microfinance Approach in Poverty Alleviation Programs”, *Money and Economy* 5/2 (2009): 1-32.

yılında Lahor’da kurulmuştur.¹⁸⁶ İlk karz-ı haseni bir kadına vererek faaliyete başlayan Akhuwat, 2003 yılında 1.5 milyon Rupî¹⁸⁷ bağışa ulaşmış ve verilen karzlarda geri ödenmeme gibi bir durumla karşılaşmamıştır.¹⁸⁸ 2003 yılında resmiyete kavuşarak işlemlerini sürdürmüştür.

Akhuwat’ın felsefesi, İslam tarihindeki Mekkeli muhacirlerin Medine’ye göç ettiğinde Ensar’la kurduğu kardeşliği günümüzde temsil etmektedir.¹⁸⁹ Akhuwat’ın temel prensipleri faizsiz borç vermek (karz-ı hasen), dini mekanlarla irtibat, borçlananların bağışçılara dönüşmesi, gönüllülük ruhu ve ırk, inanç, renk ayrımı gözetmemektir.¹⁹⁰

Akhuwat’ın kuruluşundaki temel amaç, yoksul ailelerin kalkınmasına katkıda bulunmak amacıyla faizsiz mikro finans desteği sağlamak, yoksulluğun giderilmesi amacıyla karz-ı haseni yaygınlaştırmak, borç alanların bağışçı olmasını sağlamak ve sürdürülebilir ve örneklik sergileyen bir kuruluş olmaktır.¹⁹¹

Akhuwat, gelir düzeyi düşük kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere onlara farklı finansman türleri sunmaktadır. Bunlar aile girişim kredisi, tarım kredisi, kurtarma kredisi, ev kredisi, eğitim kredisi, sağlık kredisi, evlilik kredisi, acil durum kredisi ve okul donatımı ve inşası kredisidir.¹⁹² Tüm krediler faizsiz şekilde verilmektedir. Fakat kredilerden herhangi birine başvuran kişilerden başvuru ücreti olarak 200 rupi alınmaktadır.

Aile girişim kredisi, yeni bir iş kurmakta olan veya var olan işini büyütmek isteyen ailelere verilmektedir. Verilen kredi miktarı 10.000-50.000 Rupî aralığında, 10-36 ay vadeli şekilde verilmektedir.

Tarım kredisi, topraksız çiftçilere veya küçük arazi kiralamış çiftçilere tarımsal faaliyetlerini sürdürmek için gerekli olan girdileri satın almaları için verilmektedir. Verilen kredi miktarı 10.000-50.000 Rupî arasında değişmekte, 4-8 ay vadeli bir şekilde sunulmaktadır.

¹⁸⁶ Akhuwat, “About Us”, erişim: 23 Nisan 2019, <https://www.akhuwat.org.pk/about-us-2/>.

¹⁸⁷ 23 Nisan 2019 itibarıyla 1\$ yaklaşık 141 Pakistan Rupisidir.

¹⁸⁸ Akhuwat, “About Us”.

¹⁸⁹ Akhuwat, “About Us”.

¹⁹⁰ Akhuwat, “Principles”, erişim: 23 Nisan 2019, <https://www.akhuwat.org.pk/core-principles/>.

¹⁹¹ Akhuwat, “Homepage”, erişim: 23 Nisan 2019, <https://www.akhuwat.org.pk/>.

¹⁹² Akhuwat, “Loan Products”, erişim: 23 Nisan 2019, <https://www.akhuwat.org.pk/loan-products/>. Kredi türleriyle ilgili bilgiler bu linkten elde edilmiştir.

Kurtarma kredisi, tefecilerden borç almış ve borçlarını ödeyemeyen aileler için kullanılır. Akhuwat, tefeciye borcun ana parasını öder ve borcu kapatır, aile de Akhuwat'e olan borcunu taksitler halinde ödeyecektir. Böylece yüksek faize maruz kalan ve tefecilerin eline düşen aileler bu durumdan kurtarılmış olacaktır. Akhuwat, 10.000 ile 100.000 Rupî arasındaki borçları ödemekte ve aileden 10-36 ay vade aralığında Akhuwat'e olan borcunu geri ödemesini istemektedir.

Ev kredisi, fakir ailelere evlerinin yenilenmesi, odaların ve çatıların tadilat edilmesi için verilen kredilerdir. Verilen kredi miktarı 30.000-100.000 Rupî arasında değişmekte ve 36 ay vade imkânı sunulmaktadır.

Eğitim kredisi, üniversiteye giriş sınavında başarılı olan fakat düşük gelirli bir ailenin mensubu olup eğitim giderlerini karşılayamayan öğrencilere yöneliktir. Verilen kredi miktarı 10.000-50.000 Rupî arasında ve vadesi 10-24 ay arasında değişmektedir.

Sağlık kredisi, ciddi hastalıklardan ve rahatsızlıklardan şikayetçi olan, acil durumlar için tasarrufları bulunmayan fakir kişilere verilmektedir. Verilen kredi miktarı 10.000-50.000 Rupî aralığında olup, 10-24 ay vadeyle geri ödeme imkânı sunulmaktadır.

Evlilik kredisi, kızlarının çeyizleri için gerekli tasarrufu bulunmayan ebeveynlere verilmektedir. Verilen kredi miktarı 10.000-50.000 Rupî aralığında, 10-24 vadeli olarak verilmektedir.

Acil durum kredisi, aniden işini kaybeden veya beklenmedik talihsizliklerle ve acil durumlarla karşı karşıya kalan fakir aileler için verilmektedir. 10.000-50.000 Rupî arasında değişen kredi miktarı 10-24 ay vadeyle verilmektedir.

Okul donatımı ve inşası kredisi, düşük gelirli özel okullara temel ihtiyaçlarını karşılamak için (mobilya, inşaat, temiz içme suyu, bina yenilenmesi vb.) verilen kredilerdir. 25.000-150.000 rupî arası verilen kredilere 36 aya kadar vade imkânı sunulmaktadır.

Kredi verilen kişilerin acil bir durum dolayısıyla borçlarını geri ödemekte zorlandığı dönemler için “karşılıklı yardımlaşma fonu” adı altında bir fon oluşturulmaktadır. Bu fona kredi alan kişiler isteğe bağlı olarak aldıkları kredinin %1'i kadar bir ödeme

yapmaktadır. Kullanıcıların çoğu bu fona katılım sağlamaktadır.¹⁹³ 4000 Rupinin altındaki krediler için ise bu fon kullanılmamaktadır.¹⁹⁴

Akhuwat, İslami mikro finans kurumu olarak verdiği kredilerle toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Kredi verilme kriterlerine bakıldığında 18-62 yaş aralığında, ekonomik olarak aktif, bulunduğu çevrede ahlaklı ve iyi sosyal ilişkilere sahip, yasadışı işlere karışmamış, ailesinden 2 garantör önerebilecek durumda olan ve ikameti Akhuwat şubesine 2-2.5 km uzaklıkta olan kişiler kredi başvurusunda bulunabilirler.¹⁹⁵

Akhuwat'ın bugüne kadar 3 milyon 300 bine yakın aileyi desteklediği görülmektedir. Toplamda 82 milyon rupilik kredi verilmiş, aktif kredi adedi 1 milyona yakındır. Kredi hacmi ise yaklaşık 17 milyon 140 bin rupidir. Akhuwat'ın verdiği kredilerin %99.93'lük bir oranı geri ödenmiştir. Çoğunlukla yoksul veya orta gelir düzeyinden düşük kişilere borç verdiği düşünüldüğünde, standart bankaların hiç kredi vermediği ya da çok riskli gördüğü kişilerin borçlarını geri ödediği görülmektedir. Ulaştığı şube sayısı ise 811'dir.

Tablo 4:

Akhuwat'ın Özet Finansal Raporu (31 Mart 2019)

İlerleme Göstergeleri	Toplam
Toplam desteklenen aile sayısı	3.296.324
Borç verilen toplam erkek sayısı	1.916.359
Borç verilen toplam kadın sayısı	1.379.965
Toplam verilen borç miktarı	81.805.716.367
Geri ödenme oranı	% 99.93
Aktif kredi adedi	999.784
Aktif kredi hacmi (Rupî)	17.142.273.115
Şube sayısı	811

Kaynak: Akhuwat, "Yıllık İlerleme Raporu", <https://www.akhuwat.org.pk/year-wise-progress-report/>, erişim: 23 Nisan 2019.

¹⁹³ Mücahit Özdemir, *Türkiye'de İslami Mikrofinans Üzerine Uygulanabilir Model Önerileri*, 164.

¹⁹⁴ Zamir Iqbal - Bushra Shafiq, "Islamic Finance and the Role of Qard-Al-Hassan (Benevolent Loans) in Enhancing Inclusion: A Case Study of Akhuwat", *ACRN Oxford Journal of Finance and Risk Perspectives* 4/44 (2015): 32.

¹⁹⁵ Akhuwat, "Loan Process", erişim: 23 Nisan 2019, <https://www.akhuwat.org.pk/loan-process/>.

Sonuç olarak Pakistan’da önemli bir boşluğu dolduran Akhuwat hem bireysel hem de toplumsal dayanışmaya katkı sağlamaktadır. Özellikle İslami mikro finans programı altında verdiği karz-ı hasenler bu toplumsal kalkınmada önemli bir rol üstlenmektedir.¹⁹⁶

3.3. The Fael Khair Projesi (Bangladeş)

“The Fael Khair” İslam Kalkınma Bankası’nın Bangladeş’te 2007’de gerçekleşen kasırga sonrası yaşanan yıkılımın yaralarını sarmak amacıyla uygulamaya koyduğu bir projedir. Bu proje çerçevesinde bölgedeki mağdurların inançlarına uygun mikro kredi uygulaması, yerleşim yerlerinin inşası, bölgeye uzun dönemli çözümler getirecek rehabilitasyon ve acil ihtiyaçların karşılanması amaçlanmaktadır.¹⁹⁷

Projenin iki temel bileşeni olan bölgeye okul olarak kullanılması için barınaklar inşa etmek ve bölgedeki çiftçilerin, balıkçıların ve diğer girişimcilerin yeniden iş kurmalarını sağlayacak desteği sağlamaktır.¹⁹⁸ İlk bileşen için İslam Kalkınma Bankası 110 milyon \$ fon ayırmış ve ikinci bileşen için ise 20 milyon \$ fon ayırmıştır. Bölgedeki kişilere iş kurmaları için verilen borçlar bölgedeki sivil toplum kuruluşları aracılığıyla mikro finans uygulaması üzerinden faizsiz borç olarak verilmiştir.¹⁹⁹

2014’e gelindiğinde proje çerçevesinde 192.821 kişiye faizsiz borç verilmiştir. Toplam verilen borç miktarı yaklaşık 105 milyon \$’a ulaşmıştır.²⁰⁰ Bu rakam faizsiz borç verilmesi için kurulan fonun 5 kez kullanıldığını göstermektedir. Verilen borçların %99,75’i geri ödenmiştir.

The Fael Khair projesi sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdiği karz-ı hasen uygulaması ile yoksullukla mücadelede önemli bir örneği teşkil etmektedir.

3.4. İran Karz-ı Hasen Fonları

Karz-ı hasen fonları İran’da, uzun yıllardır uygulanmaktadır.²⁰¹ Karz-ı hasen fonları, aile arasında, camilerde ve aynı iş yerinde çalışan kişiler arasında gönüllülük esasıyla kurulan

¹⁹⁶ Zada - Saba, “The Potential Use Of Qard Hasan in Islamic Microfinance”, 160; Iqbal - Shafiq, “Islamic Finance and the Role of Qard-Al-Hassan (Benevolent Loans) in Enhancing Inclusion: A Case Study of Akhuwat”, 36.

¹⁹⁷ IDB Group, “Global Report on Islamic Finance 2016: A Catalyst for Shared Prosperity?”, 182.

¹⁹⁸ İslam Kalkınma Bankası, “The Fael Khair Program”, erişim: 23 Nisan 2019, <http://fkprogram.org/the-program/>.

¹⁹⁹ IDB Group, “Global Report on Islamic Finance 2016: A Catalyst for Shared Prosperity?”, 182.

²⁰⁰ IDB Group, “Global Report on Islamic Finance 2016: A Catalyst for Shared Prosperity?”, 182.

²⁰¹ Askari v.dğr., “Qard-ul-Hassan-based Microfinance”, 202.

müesseseler olarak sürdürülmüştür.²⁰² Bu tür geleneksel karz-ı hasen fonları ile ilgili sayısal bir tespit yapılamamıştır, çünkü bu yapılar gayri resmi bir şekilde işleyiş göstermiştir.²⁰³ Karz-ı hasen fonlarının resmi bir kuruma kayıt yapmaması sebebiyle kuruluş tarihleriyle ilgili bir şey söylemek zordur.

Arabmazar, İran'daki karz-ı hasen fonlarını, aile karz-ı hasen fonları, yerel karz-ı hasen fonları, birlik karz-ı hasen fonları ve resmi karz-ı hasen fonları olmak üzere dört başlık altında ele almıştır.²⁰⁴

Aile karz-ı hasen fonları, geniş ailelerde aile üyelerinin finansal ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ve aile bireylerinin birbirlerine karşı sorumluluk duygularının gelişmesi amacıyla kurulmaktadır. İşleyiş olarak ise, tüm aile bireyleri fonun üyesi olarak, fona her ay aynı miktarda para vermekte ve her ay biriken para rastgele seçilen bir aile üyesine verilmektedir. Fondan parayı alan üye her ay düzenli bir şekilde fona ödemeyi geri yapmaktadır. Bir üye ikinci kez fondan para almak için diğer tüm üyelerin toplanan parayı bir kez almasını beklemektedir. Tüm bu işleymden ise ailenin büyüğü ve güvenilir bir kişi sorumlu tutulmaktadır.²⁰⁵

Aile karz-ı hasen fonlarının temel özellikleri şunlardır:

- çok basit bir işleyişe sahip olması,
- herhangi bir resmiyete ihtiyaç duymaması,
- faiz veya masrafın olmaması,
- aile üyelerinin dışından birine borç verilmesinin çok nadir olması,
- tamamen güvene dayalı olduğu için herhangi bir teminata gerek duyulmaması ve
- daha çok dayanıklı tüketim malları, iş araç gereçleri ve evlilik harcamaları gibi durumlarda kullanılmasıdır.²⁰⁶

Yerel karz-ı hasen fonları, bağışçılardan oluşan bir yönetici ekip tarafından belirli bir bölgedeki yerleşiklerin finansal ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla üyelik esasına göre kurulmaktadır. Bu fonların kaynağı yöneticilerin yaptıkları bağışlardan ve üyelerin aylık olarak yaptıkları ödemelerden oluşmaktadır. Fonun kurulduğu bölgedeki herhangi bir kişi

²⁰² Bakhtiari, "Islamic Microfinance, Providing Credit to the Poor: A Case Study of Iran", 101.

²⁰³ Bakhtiari, "Islamic Microfinance, Providing Credit to the Poor: A Case Study of Iran", 101.

²⁰⁴ Abbas Arabmazar, "The Organizational Structure of Qard-al-hassan Funds in Iran", *SESRIC Workshop*, 2007.

²⁰⁵ Arabmazar, "The Organizational Structure of Qard-al-hassan Funds in Iran", 12.

²⁰⁶ Arabmazar, "The Organizational Structure of Qard-al-hassan Funds in Iran", 13.

bu fona katılıp gönüllü olarak tasarruf hesabı açabilmektedir. Fona üye olan kişiler yatırdıkları paranın tamamını ya da bir kısmını istedikleri zaman geri çekme hakkına sahip olarak bu fona ödeme yapmaktadır. Fondan üyelerin ihtiyaçlarının önemine ve fonun kaynaklarının durumuna göre borç verilmektedir ve sonrasında bu borçlar 10-20 ay vadede aylık eşit taksitlerle fona geri ödenmektedir. Borç alan üyelerden bölgede yaşayan bir kişiyi kefil göstermesi talep edilmektedir. Son olarak fondan borç alan kişilerden yapılan masraflar ve hizmet dolayısıyla %1-3 oranında hizmet bedeli alınmaktadır.²⁰⁷

Yerel karz-ı hasen fonlarının temel özellikleri şunlardır:

- Yönetim her ay belirlenen bir camide veya yönetimden bir kişinin evinde toplanır,
- çoğunlukla resmi bir kaydı yoktur,
- gönüllük esasıyla katılım sağlanır,
- işlem maliyetleri, basit yapısından dolayı düşüktür,
- yöneticilere herhangi bir ücret ödenmez,
- genellikle evlilik harcamaları, var olan borçların kapatılması, ev tadilatı, sağlık harcamaları, dayanıklı tüketim eşyası satın alımları ve üniversite harcamaları için borç verilmektedir.²⁰⁸

Birlik karz-ı hasen fonları akademisyen, memur, bir firmada çalışan veya meslek odalarına üye olan kişilerin bir araya gelerek oluşturdukları yapılardır. Fonun kaynakları üyelerin birikimlerinden, hizmet bedellerinden ve bireylerin ve çalıştıkları iş yerinin yaptığı katkılardan oluşmaktadır. Üyelerin seçtikleri kişiler tarafından yönetilen fon, bu yöneticilerin gelen karz-ı hasen taleplerini değerlendirmesi sonucu belirlediği kişilere karz-ı hasen vermektedir. Verilen karz-ı hasenin %1-4 oranında değişen bir hizmet bedeli alınmaktadır ve 20-25 aylık vadede üyeler borçlarını geri ödemektedir. Üyelerin ödediği taksitler maaşlarının belirli bir oranının üstüne çıkamaz ki bu da verilecek karz-ı hasen tavanını belirlemektedir. Bu yapılar birlikte çalışan kişiler arasında kurulduğu için genelde kefillik veya teminat istenmez ve geri ödemeler borçlu kişilerin maaşından otomatik olarak kesilir.²⁰⁹

Birlik karz-ı hasen fonlarının temel özellikleri şunlardır:

²⁰⁷ Arabmazar, “The Organizational Structure of Qard-al-hassan Funds in Iran”, 14-15.

²⁰⁸ Arabmazar, “The Organizational Structure of Qard-al-hassan Funds in Iran”, 16-18.

²⁰⁹ Arabmazar, “The Organizational Structure of Qard-al-hassan Funds in Iran”, 19-20.

- Genellikle resmi değildir,
- her bir fonun kendine ait bir yapısı mevcuttur,
- üyeler yaptıkları tasarruf için herhangi bir getiri almaz,
- üyeler yaptıkları tasarrufu istediklerinde geri alabilirler.²¹⁰

Son olarak resmi karz-ı hasen fonlarının fakirlerin yaşam standartlarını yükseltmek ve toplumda karz-ı hasen kültürünü yaymak amacıyla kurulduğu belirtilmektedir.²¹¹ İlk resmi karz-ı hasen fonu ise 1967’de Tahran’da bir camide “Ebedi Tasarruf Fonu” adı altında kurulmuştur.²¹² Bu fonun temel amacı faizle mücadele etmek ve ihtiyaç sahibi olan fakirlere destek olmaktır. Resmi karz-ı hasen fonlarına tasarruf yapan herkes üye olabilmektedir. Fonun kaynaklarını yöneticilerin ve üyelerin yaptıkları katkılar oluşturmaktadır. Üyelerin istedikleri zaman tasarruflarını geri alma hakkına sahip olduğu fonlarda karz-ı hasen verilecek kişileri fonun yöneticileri belirlemektedir.²¹³ Karz-ı hasen başvurusunda bulunanların ihtiyaçları ve ekonomik durumuna göre verilen borçlar 10-20 ay arası vadede geri ödenmektedir.²¹⁴ Karz-ı hasen verilen kişiden güvenilir ve itibarı olan bir kefil talep edilmektedir. Karz-ı hasen verilirken %1-4 arasında değişen oranda bir hizmet bedeli kesilerek üyeye verilmektedir.²¹⁵

Resmi karz-ı hasen fonlarının temel özellikleri şunlardır:

- Sivil toplum kuruluşu olarak resmi bir kayıt yapmaları gereklidir,
- bankalarla karşılaştırıldığında işlem maliyetleri düşüktür,
- çalışma süreleri bankalarla karşılaştırıldığında daha uzundur,
- işlem maliyetleri ve kredi riskleri alınan hizmet bedellerinden karşılanır,
- genellikle evlilik, sağlık, eğitim harcamaları, ev tadilatı, işletme sermayesi için karz-ı hasen verilmektedir.

1979’da resmi karz-ı hasen yapılarının ulaştığı sayı yaklaşık 200’dür.²¹⁶ 1986’ya kadar rakamları 2250’ye ulaşan fonlardaki hızlı büyümenin arkasında dini motivasyon ve 1984

²¹⁰ Arabmazar, “The Organizational Structure of Qard-al-hassan Funds in Iran”, 21.

²¹¹ Arabmazar, “The Organizational Structure of Qard-al-hassan Funds in Iran”, 22.

²¹² Bakhtiari, “Islamic Microfinance, Providing Credit to the Poor: A Case Study of Iran”, 102.

²¹³ Arabmazar, “The Organizational Structure of Qard-al-hassan Funds in Iran”, 23.

²¹⁴ Arabmazar, “The Organizational Structure of Qard-al-hassan Funds in Iran”, 24.

²¹⁵ Arabmazar, “The Organizational Structure of Qard-al-hassan Funds in Iran”, 24.

²¹⁶ Askari v.dğr., “Qard-ul-Hassan-based Microfinance”, 203.

yılında yürürlüğe giren faizsiz bankacılık kanunları bulunmaktadır.²¹⁷ Resmi karz-ı hasen fonları sivil toplum kurumu olarak kurumsallaşmış ve sayıları 1969'dan 2008'e kadar 7000'e kadar ulaşmıştır.²¹⁸ Bu rakama resmi olmayan karz-ı hasen fonları da eklenildiğinde İran tecrübesinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

İran'ın dışa kapalılığı sahip olduğu tecrübeyi aktarması açısından önemli bir engel taşımaktadır. Özellikle verilen karz-ı hasen üzerinden hizmet bedelinin, karz-ı hasenin belirli bir oranında alınması işlemin meşruiyeti açısından sorun teşkil etmektedir. Bu konuda hangi fetvaya dayanarak bu işlemleri yaptıkları bilinmemektedir. İran'ın karz-ı hasen tecrübesi detaylı bir incelemeyi hak etmekle birlikte bu çalışmanın amacını aştığından biz ikincil kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler çerçevesinde meseleye açıklık getirmeye çalıştık.

3.5. Qardhasan Kitle Fonlaması Platformu Örneği

Karz-ı hasen uygulamasına diğer bir örnek ise İngiltere'de Müslüman öğrencilerin üniversite harç ücretlerini karşılamalarına destek olmak üzere 2015'te kurulan bir kitle fonlaması platformudur.²¹⁹ İngiltere'de üniversite öğrenimi, okul ücretlerinin yüksekliği ve öğrencilere verilen kredilerin maliyetleriyle ciddi rakamlara ulaşmaktadır. Yıllık yaklaşık 20 bin pound olan harç ücretlerini ödemek için bankalardan kredi çekmek zorunda kalan öğrenciler, daha sonra bu kredileri uzun yıllar boyunca faiziyle birlikte ödemek zorunda kalmaktadır. Bu sorunu aşmak amacıyla kurulan platform “sosyal bir girişimdir ve temel amacı öğrenciler için maliyetlerin düşürüldüğü, üniversiteye herkesin erişebildiği bir yapı sayesinde daha adil ve daha sürdürülebilir eğitim sistemi” inşa etmektir.²²⁰

Qardhasan, kitle fonlaması platformu “EdAid Foundation” hayır kurumuna bağlı limitet şirket olarak resmi şekilde işlemlerini gerçekleştirmektedir.²²¹ Platformun kurucuları, üniversitede okurken yaşadıkları zorluklardan yola çıkarak ve gittikçe artan öğrenim

²¹⁷ Askari v.dğr., “Qard-ul-Hassan-based Microfinance”, 203; Bakhtiari, “Islamic Microfinance, Providing Credit to the Poor: A Case Study of Iran”, 102.

²¹⁸ Bakhtiari, “Islamic Microfinance, Providing Credit to the Poor: A Case Study of Iran”, 102.

²¹⁹ Qardhasan, “About Us”, erişim: 27 Nisan 2019, <https://www.qardhasan.com/aboutus>.

²²⁰ Qardhasan, “Principles”, erişim: 27 Nisan 2019, <https://www.qardhasan.com/principles>.

²²¹ Qardhasan, “About Us”.

kredisi maliyetlerini görerek basit, verimli ve sürdürülebilir bir yapı kurmayı amaçlamışlardır.²²²

Platform öğrencilere karz-ı hasen vererek üniversite harçlarını ödemelerini kolaylaştırmaktadır. Öncelikle üniversiteye kayıtlı olan öğrenciler, platforma da kayıt olarak eğitimleri için gerekli olan finansman ihtiyacını bildirir. Platformun yöneticileri öğrenci hakkında bir araştırma yaparak karz-ı hasen verip vermeme konusunda karar verir. Öğrenci karz-ı hasen verilmeye uygun görüldüyse platform fon temin eder. Platforma destek olan kişilerden ve şirketlerden toplanan fonlar öğrenciye karz-ı hasen olarak verilir. Qardhasan platformu verilen karz-ı hasenin %5'i kadar operasyonel maliyetlerini karşılamak üzere komisyon almaktadır. Mezun olan öğrenciler işe girdikten sonra her ay maaşının %10'u kadar geri ödeme yaparak borcunu öder. Platforma geri yapılan ödemeler, öğrenciye destek olan kişilere ve şirketlere geri ödenir.

Kişiler ve şirketler öğrencilere destek olmak amacıyla bu platformu kullanmaktadır. Ayrıca şirketlerle destek oldukları öğrenciler arasında iletişim kurulmasını da sağlayan Qardhasan platformu, öğrencinin mezun olduğunda kendisine destek olan şirketlerden birinde çalışması için bir ön görüşme sağlamış olmaktadır. Şirketler böylece başarılı olan öğrencileri görüp onları istihdam edebilmektedir. Öğrencilerin kendisine borç veren şirketlerde çalışma zorunluluğu yoktur.²²³

Platformun devamlılığını sağlayacak en önemli şey verilen karz-ı hasenlerin geri ödenmesidir. Karz-ı hasen verilen öğrenciler tekrar tekrar kontrol edilerek sıkı bir elekten geçirilmektedir. Platformun entegre olduğu “GoCardless” ödeme sistemi şirketi de öğrencileri kontrol etmektedir.²²⁴ Bu sıkı denetimden geçen öğrencilere karz-ı hasen vererek sürdürülebilirliği sağlamak adına önemli bir önlem alınmaktadır. Eğer öğrenci borcunu geri ödemiorsa bunun sebeplerini bildirmek zorundadır. Geçerli sebepleri varsa platform öğrenciye farklı bir ödeme planı sunarak kolaylık sağlamaya çalışmaktadır. Eğer geçerli bir sebebi yoksa platform yasal süreçleri devreye sokmaktadır.²²⁵ Qardhasan

²²²Qardhasan, “Most Commonly Asked Questions”, erişim: 27 Nisan 2019, <https://www.qardhasan.com/faq>.

²²³ Qardhasan, “Most Commonly Asked Questions”.

²²⁴ Qardhasan, “Most Commonly Asked Questions”.

²²⁵ Qardhasan, “Most Commonly Asked Questions”.

platformu üzerinden gerçekleştirilen karz-ı hasen işlemlerinin geri ödenme oranı %99.8'dir.²²⁶ Görüldüğü gibi platform oldukça yüksek geri ödenme oranına sahiptir.

2017 yılında 5 milyon pound borç veren platformun 2025 yılındaki hedefi İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) tüm öğrenci kredilerinin en az %10'unu sağlamaktır.²²⁷

3.6. Qard Hasan Foundation

“Qard Hasan Foundation” Amerika Birleşik Devletleri'nde öğrenci kredilerine uygulanan faizle mücadele etmek için kurulan kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur.²²⁸ İngiltere'de olduğu gibi ABD'de de üniversitelerin harç ücretlerini ödemek için öğrenciler faizli kredi çekmek zorunda kalmaktadır. Özellikle 1970 sonrası sağlık, eğitim gibi kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi bu sektörlerin maliyetlerini kullanıcılar olan hastalar ve öğrencilere yüklemiştir.²²⁹ Bu maliyetlerin yanında borçlanarak faiz yükünü de üstlenen öğrenciler mezun olduğunda önemli bir borç yüküyle baş başa kalmaktadır. 2014'teki rakamlara göre Teksas'ta senelik ortalama 26.250 dolar olan lisans eğitim ücretinin 10 yıllık kredi maliyetiyle birlikte 36.250 dolara ulaşmaktadır.²³⁰

Teksas eyaletinde bulunan kurum, vergiden muaf yardım kurumu olarak öğrencilere karz-ı hasen vermektedir.²³¹ Kurum temel amaçlarını şu şekilde sıralamaktadır:

- Öğrencilere faiz yüküne katlanmadan üniversiteye gitme fırsatı sunmak,
- Kendimize ve çocuklarımıza faizden uzak durmanın önemini anlatmaya yardımcı olmak,
- İnsanlara, Allah'a en güzel borç verme anlamına gelen karz-ı hasen verme fırsatı sunmak,
- Bağışların her yıl tekrardan karz-ı hasen olarak verilmesiyle sadaka cariyeye dönüşümünü sağlamak,

²²⁶ QardHasan, “Most Commonly Asked Questions”.

²²⁷ QardHasan, “Most Commonly Asked Questions”.

²²⁸ Qard Hasan Foundation, “Our Vision”, erişim: 28 Nisan 2019, <http://qardhasanfoundation.org/our-vision/>.

²²⁹ Ross, *Krediokrasi*, 109.

²³⁰ Qard Hasan Foundation, “Interest on Student Loans”, erişim: 28 Nisan 2019, <http://qardhasanfoundation.org/interest-on-student-loans/>.

²³¹ Qard Hasan Foundation, “Our Vision”.

- Kurumdan yararlanan öğrencilerin daha sonrasında kuruma bağış yapan kişiler olmaya ve böylece geleceğin Müslüman nesillerine finansal olarak destek olmalarına teşvik etmek.²³²

Kurumun yönetimi, 7 kişiden oluşan yönetim kurulu üyeleri ve dini danışman 1 imam ile birlikte 8 kişiden oluşmaktadır.²³³ Kurumun sitesinde faizin İslam’da yasaklandığını belirten ayetlere yer verilmiştir.²³⁴

Kurumun işleyişine bakıldığında, her sene toplanan bağışlar ve yapılan geri ödemeler üzerinden oluşturulan karz-ı hasen fonu öğrencilere karz-ı hasen olarak verilir.²³⁵ Verilen borcu öğrenciler sene içerisinde aylık taksitlerle geri öderler. Böylece her sene geri ödemeler ve bağışlarla fondaki miktar artar ve daha çok öğrenciye karz-ı hasen verilir. Kurum karz-ı haseni, her akademik dönemde doğrudan eğitim kurumuna öğrenci adına vermektedir.²³⁶ Örneğin, öğrencinin 1. sınıfta aldığı borç ve 2. sınıfta aldığı borç için farklı sözleşmeler imzalanır ve her birinin öğrencinin tercihiyle göre farklı geri ödeme takvimleri oluşturulur.²³⁷ Öğrenciler kuruma ödedikleri harç için borçlanma haricinde eğitim amacıyla gerçekleştirdikleri kitap alımı, yurt vb. harcamaları için de borç alabilmektedir. Tüm borçlar faizsiz ve herhangi bir başvuru ücreti veya hizmet ücreti alınmadan verilmektedir.²³⁸

Verilen karz-ı hasenlerin geri ödenmesi süreciyle ilgili olarak ise, alınan her 2.500 dolarlık borç için aylık geri ödeme en az 100 dolar olmak zorundadır. Geri ödemeler borcun verilmesinden 30 gün sonra başlamaktadır.²³⁹

Kurum karz-ı hasen vereceği öğrencileri seçerken öğrencinin başarısına, ABD vatandaşı veya sürekli oturma izni almış olmasına ve Teksas’taki Müslüman toplulukların aktif bir üyesi olmasına dikkat etmektedir.²⁴⁰

²³² Qard Hasan Foundation, “Our Vision”.

²³³ Qard Hasan Foundation, “Board Members”, erişim: 28 Nisan 2019, <http://qardhasanfoundation.org/board-members/>.

²³⁴ Qard Hasan Foundation, “Interest in Islam”, erişim: 28 Nisan 2019, <http://qardhasanfoundation.org/interest-in-islam/>.

²³⁵ Qard Hasan Foundation, “How Our Foundation Works”, erişim: 28 Nisan 2019, <http://qardhasanfoundation.org/how-our-foundation-works/>.

²³⁶ Qard Hasan Foundation, “About Our Loans”, erişim: 28 Nisan 2019, <http://qardhasanfoundation.org/about-our-loans/>.

²³⁷ Qard Hasan Foundation, “About Our Loans”.

²³⁸ Qard Hasan Foundation, “About Our Loans”.

²³⁹ Qard Hasan Foundation, “About Our Loans”.

²⁴⁰ Qard Hasan Foundation, “Who Can Apply”, erişim: 28 Nisan 2019, <http://qardhasanfoundation.org/who-can-apply/>.

3.7. Karz-ı hasen Uygulamaları Hakkında Değerlendirme

Dünyada uygulanan bu örnekler bakıldığında, karz-ı hasen farklı kurumsal yapılar içinde kendisine yer bulmaktadır. Tüm bu uygulamaların ortak özelliği karz-ı hasenin yapısına uygun olarak kâr sağlayan bir işlem değil, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya destek olacak şekilde herkese veya belirlenen gruplara uygulanan bir işlem olmasıdır. Resmi veya gayri resmi şekilde bir araya gelinen karz-ı hasen uygulamaları kişileri faizden korumaktadır. Ürdün İslam Bankası uygulamasının gösterdiği gibi özellikle kurumsal sosyal sorumluluk projesi olarak karz-ı hasenin İslami finasta yaygınlaşması mümkündür. Ülkelerin hukuki altyapısı faizsiz borçlanmaya izin verdiğinde sivil toplum kuruluşları veya kâr amacı gütmeyen kuruluşlar üzerinden karz-ı hasenin yaygınlaşması ve toplumsal dayanışmaya olan katkısı artacaktır.

Karz-ı hasen, borcun disiplin/tahakküm aracı olmasını engelleyerek, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya katkı sağlayan bir ilişki biçimi şeklinde gelişmesini sağlamaktadır. Karz-ı hasen sadece yoksullar, fakirler veya düşük, orta gelirli kesimler için değil, şirketlerin, devletlerin, yüksek gelirli ve zengin kişilerin de ihtiyaç duyduğu bir ilişki biçimidir.

Karz-ı hasenin toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya sağladığı katkı açıkladığımız uygulamalar üzerinden daha iyi anlaşılmaktadır. Fakat karz-ı hasen tek başına gelir adaletsizliklerini ve toplumsal sorunları aşmamıza yardımcı olacak bir araç olarak görülmemelidir. Karz-ı hasen, kapitalist iktisadi sistem içerisinde aşırı tüketimin veya israfın finansmanında, verimsiz yatırımların finansmanında kullanabilecek bir araca da dönüşebilir. Bu anlamda karz-ı hasenin ait olduğu bağlamda, yani İslami iktisadın üretim ve tüketim teorilerinin uygulamaya yansıdığı yerde en verimli şekilde işlevini yerine getireceği unutulmamalıdır. Uygulamaya yansıyan örnekler, kapitalist iktisadi sistem içerisinde faizsiz finansmana ulaşmak isteyen Müslümanların kendilerince bulduğu çözüm yollarıdır.

Fakat burada değinilmesi gereken bir husus, Akhuwat'ın 200 Rupilik aldığı başvuru ücreti ve İran'daki karz-ı hasen fonlarının borçlanan kişilerden aldığı yüzdelik hizmet bedellerinin fıkhi açıdan sorunlu olmasıdır. Faizsiz finans standartları çerçevesinde, doğrudan karzla ilgili gerçekleştirilen masrafların borç alan tarafından karşılanması

gerekir.²⁴¹ İran'daki fonların verilen borçtan yüzdesel olarak hizmet ücreti alması, düşük miktarlarda gerçekleştirilen karz-ı hasene yönelik hizmet ile yüksek miktarlardaki hizmetin masrafının aynı olacağından, fıkhi açıdan problemli gözükmektedir. Karz-ı hasene yönelik doğrudan gerçekleştirilen masrafların açıkça belirtilip bunların borçlulara ve borçlanacaklara şeffaf bir şekilde açıklanması gerekir.

Karz-ı hasen uygulamalarını ele alırken ihmal edilen diğer bir unsur da belirtmekte fayda vardır. Bu unsur karz-ı hasenin Müslümanlar için manevi boyutunun da bulunmasıdır. İslami iktisat insanın ahiret ile kurduğu bağı da teoriye dahil etmektedir.²⁴² Bu bağlamda karz-ı hasen uygulamaları insanların "felaha ulaşma" sürecine etki eden önemli bir alan açmaktadır. Çünkü karz-ı hasen Kur'an'da ve hadislerde teşvik edilmiştir ve manevi açıdan da kişilere önemli kazançlar sağladığı belirtilmiştir.²⁴³

²⁴¹ AAOIFI, *Faizsiz Finans Standartları* (İstanbul: TKBB Yayınları, 2018), 514.

²⁴² Asutay, "A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System", 14.

²⁴³ İbn Mace, "Sadakat", 19.

BÖLÜM 4: TÜRKİYE’DE KARZ-I HASEN SANDIK UYGULAMALARI

Bu bölümde resmi ve resmi olmayan karz-ı hasen sandıklarının kuruluş amaçları ve işleyişleri gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen bilgilerle açıklanacaktır. İlk kısımda araştırmanın yöntemi hakkında bilgilere yer verilecek olup, ikinci kısımda ise sandıklar hakkında detaylı bilgiler, yapılan mülakatlara atıflar yapılarak sunulacaktır. Son kısımda ise sandıklar ve üyeleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Mülakatlar sonucu edinilen bilgileri sunmadan önce, bu araştırmada kullanılan veri toplama yöntemleri ve araçları, araştırmadaki örneklem ve katılımcılar hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. İlk olarak araştırma deseni, veri toplama yöntemi ve araçları, araştırmanın örnekleme hakkındaki bilgiler sunulmaktadır.

4.1.1. Araştırma Deseni

Nitel araştırma, gözlem, görüşme gibi nitel veri toplama yöntemlerinden faydalanılarak olguları veya olayları gerçekçi ve kapsamlı bir şekilde ortaya koyan nitel süreçlerin izlendiği araştırma türü olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁴ Nitel araştırma, bir problem veya olguyu keşfetmek, ayrıntılı bir anlayış getirmek amacıyla yapılır.²⁴⁵ Creswell’e göre en iyi nitel araştırma bir olguyu veya olayı farklı bakış açılarıyla ortaya koyan araştırmadır.²⁴⁶ Nitel araştırmaların temel özelliklerinden bir tanesi araştırılan olgu hakkında detaylı bilgi elde etmek amacıyla doğrudan insanlarla konuşarak, davranışları görülerek verilerin toplanmasıdır.²⁴⁷

Araştırmanın konusunu oluşturan karz-ı hasen sandıkları hakkında detaylı bir keşif yapmak için sandık yöneticisi ve sandık üyesi olan kişilerin görüşlerini almak gerekmektedir. Bu sebeple, çalışmada bu kişilerden sandıklar hakkında detaylı bir şekilde

²⁴⁴ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin, 2016), 41.

²⁴⁵ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, 47.

²⁴⁶ John W. Creswell, *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*, trc. Hasan Özcan (Ankara: Anı Yayıncılık, 2017), 7.

²⁴⁷ John W. Creswell, *Araştırma Deseni-Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, trc. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap, 2017), 185.

bilgi almak ve farklı açılardan analize tabi tutmak amacıyla nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir.

Araştırma desenleri nicel, nitel ve karma yöntemlerde kullanılan araştırmanın sorularını cevaplamak amacıyla geliştirilen bir plan olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁸ Nitel araştırmalarda desen, araştırmacıya esnek bir yaklaşım sağlarken, aynı zamanda bir strateji de sunar. Üzerinde çalışılan olgu hakkında bilgi edinmenin güç olduğu, olgunun karmaşıklığı gibi sebeplerden nitel araştırmalarda duruma göre değişen bir araştırma süreci söz konusudur.²⁴⁹ Nitel araştırmalarda pek çok desen kullanılmakla birlikte en yaygın kullanılan desenler kültür analizi, fenomenoloji, kuram oluşturma (grounded theory), durum çalışması ve eylem araştırmasıdır.²⁵⁰ Fenomenolojik yaklaşım bir olgunun katılımcılar tarafından nasıl anlamlandırıldığını ortaya koyarken, katılımcıların neyi, nasıl deneyimlediklerinden faydalanır.²⁵¹ Karz-ı hasen sandıkları hakkında bilgi edinmek, karz-ı hasen sandıklarını yöneticileri ve üyeleri perspektifinden değerlendirmek, kuruluş amaçlarını ve işleyişlerini keşfetmek amacıyla araştırmada nitel araştırmalarda kullanılan fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiştir.

4.1.2. Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Nitel araştırmalarda gözlem, mülakat, doküman, sesli-görsel materyaller gibi çeşitli veri toplama yöntemleri kullanılabilir. ²⁵² Bu yöntemlerin her birinin diğerine göre bir avantajı veya dezavantajı bulunmaktadır. Araştırmada olguya dair uygun veri toplama yöntemlerinin seçimi araştırmanın kıymetini artıracak önemli unsurlardan bir tanesidir.

Mülakat, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan veri toplama yöntemlerinden bir tanesidir. Mülakat yönteminin esnekliği, veri toplama sürecinde araştırmacıya sorularını değiştirme ve araştırma konusunu daha iyi kavrama noktasında imkân sağlar.²⁵³ Mülakat yönteminin başlıca güçlü yönleri sağladığı esneklik, yanıt oranının yüksekliği, ortam üzerindeki kontrol, anlık tepki, veri kaynağının teyit edilmesi ve derinlemesine bilgi olarak sıralanabilir.²⁵⁴ Bunun yanında her veri toplama yönteminde olduğu gibi mülakat

²⁴⁸ Creswell, *Araştırma Deseni-Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, 12.

²⁴⁹ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*.

²⁵⁰ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*; Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*.

²⁵¹ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, 77.

²⁵² Creswell, *Araştırma Deseni-Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, 191-192.

²⁵³ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*.

²⁵⁴ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*.

yönteminin zayıf yönleri de bulunmaktadır. Bu yöntemin zayıf yönlerini maliyetli oluşu, zaman ayırma güçlüğü, olası yanlışlık, kayıtlı veya yazılı bilgileri kullanamama ve bireylere ulaşma güçlüğü oluşturmaktadır.²⁵⁵

Araştırmalarda bire bir mülakatlar yapıldığı gibi odak grup oluşturup mülakat yapmak da mümkündür. Bire bir mülakatlar katılımcıların kişisel bakış açılarını yansıtırken, araştırmacı ile kişisel bir bağ kurulmasına sebep olabilir. Bire bir mülakatların temel sınırlılığı bir mülakatın yapılacağı yere araştırmacının ulaşması gerektiğidir.²⁵⁶ Odak gruplar şeklinde yapılan mülakatlar ise ortalama altı kişiden oluşurken, bireylerin kendilerini ifade etmesi için onları teşvik edebilir ve grubun enerjisi bir konunun gelişimine katkı sağlayabilir.²⁵⁷ Araştırmamızın amacı, karz-ı hasen sandıklarının kuruluş amaçlarını ve işleyişlerini süreçleri tespit etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için araştırmada veri toplama yöntemi olarak mülakat tercih edilmiştir.

Mülakat teknikleri sohbet tarzı mülakat, standartlaştırılmış açık uçlu mülakat ve yarı yapılandırılmış mülakat olarak üçe ayrılmaktadır. Sohbet tarzı mülakatta önceden belirlenmiş herhangi bir soru olmadan gerçekleştirilirken, standartlaştırılmış açık uçlu mülakat, görüşmeden önce soruların hazırlandığı ve her görüşmeciye aynı soruların sorulduğu bir mülakat tekniğidir.²⁵⁸ Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ise hem standart soruları ve hem de mülakat sırasında mülakatın gidişatına göre esnek soru sorma imkânı sağlamaktadır. Araştırmada veri toplanırken yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinden faydalanılmıştır. Mülakat gerçekleştirilmeden önce, mülakat yapılacak kişilere araştırmanın amacına ulaşması için genel bir çerçeve sunacağı düşünülen sorular hazırlanmıştır.

Araştırmada katılımcılara sorulan sorular şunlardır:

- Sandığınızın kuruluş süreci ile ilgili ne hatırlıyorsunuz? Neden bu sandığa katıldınız, o dönemin ekonomik durumuyla ilgili aklınızda kalanlar nelerdir?
- Sandığa katılırken temel düşünceniz neydi?
- Sandığa katılanlar nasıl bir araya geldi? Sandık üyeleriyle tanışıklığınız, ortak alanlarınız nelerdir? Onları ne kadar tanıyorsunuz?
- Eğer varsa üyeleri bir araya getiren kişiyi (organizatör) nasıl tanımlarsınız?
- Sandığa kaç kişi üyedir?

²⁵⁵ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*.

²⁵⁶ Creswell, *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*, 127.

²⁵⁷ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*.

²⁵⁸ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*.

- Sandığa hangi sıklıkta, ne kadar katkıda bulunuyorsunuz? Bu miktar nasıl belirlendi?
- Katkıda bulunduğunuz bu miktar sizin için ne kadar önemlidir?
- Bu katkıların üyelere borç verilmesi ile ilgili başlangıçtaki kararları nasıl verdiniz? Başta yazılı bir sözleşme mi imzaladınız?
- Sandığın bu katkıları üyelerine kullandırması hakkındaki kuralları nelerdir?
- Sandığın işlemlerini bir banka üzerinden mi yapıyorsunuz?
- Sandığın hesap verilebilirliğini sağlayan toplantılar yapıyor musunuz?
- Sandıktan iki veya daha fazla kişi aynı anda borç istediği durumda ne yapıyor? Başkasına öncelik tanıdığınız veya size öncelik verilen bir durum yaşandı mı? Kısaca anlatır mısınız?
- Sandığa katılım ve çıkışlar nasıl yürütülüyor?
- Sandık kaç yıldır sürdürülüyor? Sizce bunu sağlayan en önemli özellik nedir?
- Altın veya para günleri ile karşılaştırdığınızda bu sandığın artılar ve eksileri nelerdir?
- Sandığı resmi bir şekilde sürdürmeyi denediniz mi?
- Sandığın üye sayısının arttırmayı düşündünüz mü?
- Sandıktan kaç kere borç aldınız?
- Sandıktan ne için borç aldınız?
- Borç alan bir arkadaşınız geri ödeyemediğinde aranızda ona destek olma söz konusu oldu mu?
- Başka tanıdıklarınızın ihtiyaçları için sandıktan kendi adınıza borç aldınız mı?
- Sandıktan çıkmak istediğiniz oldu mu?
- Sandığın üyelerine sağladığı fırsatlar sizce nelerdir?
- Sandığın suiistimali veya dezavantajlarına dair neler söyleyebilirsiniz?
- Sandık uygulamasını diğer resmi ve gayri resmi borç kaynaklarıyla karşılaştırınca nasıl değerlendirirsiniz?
- Sandıktan alınan borçlar daha çok neler için kullanılıyor? Siz neler için kullanıyorsunuz?
- Sandıkta yapılan borç verme işlemlerinin fıkhi yönünü araştırdınız mı? Herhangi bir imama veya güvendiğiniz bir hocaya sordunuz mu?

Mülakatlar katılımcıların belirledikleri bir zamanda ve mekânda gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar katılımcılardan izin alınarak ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve mülakatlar en az 45 dakika en fazla ise 120 dakika sürmüştür. Mülakat esnasında çeşitli notlar da alınmıştır. Daha sonra kayıt edilen mülakatların dökümü yapılmış, incelenerek Nvivo 10 programına yüklenmiş ve analiz edilmiştir.

4.2. Araştırmanın Örneklemi

Nitel bir araştırmada araştırmacı, üzerinde çalıştığı “araştırma problemini ve sorularını en iyi şekilde anlamasına yardımcı olacak katılımcıları amaca yönelik olarak

seçmektedir.”²⁵⁹ Araştırmanın örneklemini belirlenirken, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan “amaçlı örnekleme” yöntemi tercih edilmiştir. Çünkü amaçlı örnekleme, ulaşılması, bilgi edinilmesi güç olan olgularda, konularda veya olaylarda detaylı bilgi edinme imkân sağlar.²⁶⁰ Bu çalışmada karz-ı hasen sandığı yöneticileri ve sandığa üye olan bireyler seçilmiştir. Araştırılan olgu hakkında deneyim sahibi bireyleri seçmek, olgunun ortaya çıkarılmasında yardımcı olur.²⁶¹

Çalışma karz-ı hasen sandık uygulaması hakkında derinlemesine bilgi edinmeyi amaçladığı için mülakatlar, karz-ı hasen sandığı deneyimine sahip olan sandık üyeleri ve sandık organizatörleri/yöneticileriyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca resmi sandıkların yönetmelikleri ve resmi olmayan sandıkların yazılı metinleri analize dahil edilmiştir.

Örneklem boyutu belirlenirken kullanılan kaynaklar, verinin çeşitliliği, üzerinde çalışılan olgu veya olayın karmaşıklığı dikkate alınır.²⁶² Creswell, fenomenoloji nitel desenine sahip çalışmalara 3 ile 10 katılımcı dâhil etmek gerektiğini belirtmiştir.²⁶³ Ayrıca katılımcılardan elde edilen veriler tekrarlamaya başlıyorsa ve yeni bilgiler edinilemiyorsa bu noktaya “doyma noktası” denir.²⁶⁴ Bu örneklemin yeterli olduğunu gösteren bir işaret olarak düşünülebilir. Özellikle resmi olmayan karz-ı hasen sandıkları, borç işleminin taşıdığı özel bilgi ve hassasiyet dolayısıyla ulaşılması zor olan, kapalı yapılara sahiptir. Çalışma süresince ulaşılan 7 farklı resmi olmayan sandık yöneticisinin üçü görüşme talebini bilgilerin gizliliği dolayısıyla paylaşmak istemedi. Diğer 4 resmi olmayan sandık yöneticisi ise görüşme talebini kabul ederek bilgi paylaştı. Bunun yanında 3 tane de resmi sandık yöneticisi görüşmeyi kabul etmiş ve çalışmanın örneklemine dâhil edilmiştir.

Mülakatlar toplamda 10 katılımcı ile gerçekleştirildi. Bu katılımcıların 8’i sandıkların yöneticisi iken ikisi ise üyeleridir. Görüşme yapılan kişilerden 3’ü işçi, 3’ü memur, 1’i öğretmen, 1’i girişimci, 1’i kendi aile şirketine fabrika müdürü, 1’i de özel bir şirkette yöneticidir. Görüşme süreleri ortalama 1 saattir.

²⁵⁹ Creswell, *Araştırma Deseni-Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, 189.

²⁶⁰ W. Lawrance Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, trc. Sedef Özge (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014), 323.

²⁶¹ Creswell, *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*, 108.

²⁶² Creswell, *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*, 109.

²⁶³ Creswell, *Araştırma Deseni-Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, 189.

²⁶⁴ Creswell, *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*, 111.

4.3. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya konu olan karz-ı hasen sandığı örnekleri sunulacaktır. Ele alınan sandıklar resmi ve resmi olmayan şeklinde ikiye ayrılmıştır. Resmi sandıklar derneklere bağlı yardımlaşma sandıkları olarak faaliyet göstermektedirler. Resmi olmayan sandıklar ise bir organizatörün çevresinde toplanan bireylerin oluşturduğu güvene dayalı bir şekilde işlemlerini gerçekleştirmektedir. Sandıklar, yönetmelikleri ve yapılan mülakatlar çerçevesinde değerlendirilecektir. 7 sandık örneği ele alınan çalışmada, 3 sandık resmi sandık örneklerini diğer 4 sandık ise resmi olmayan sandık örneklerini oluşturmaktadır. Her sandığın kuruluş süreci, üyelerinin bir araya gelişi farklılık göstermekle birlikte sandıkların benzer noktaları da bulunmaktadır. Öncelikle sandıkların kuruluş süreçleri ve işlemlerini hangi kurallar çerçevesinde gerçekleştirdikleri hakkında bilgiler sunulacaktır. Daha sonra ise sandıklar karşılaştırmalı olarak ele alınıp değerlendirilecektir.

4.3.1. Resmi Karz-ı Hasen Sandıkları

Türkiye’de sandıkların tarihine bakıldığında bu uygulamaların Osmanlı’dan aktarılan sosyal kurumlar olduğu görülmektedir. Osmanlı’da vakıf statüsünde var olan esnafın, “esnaf sandığı”, yeniçerilerin “orta sandığı” uygulamaları en önemli sosyal güvenlik kurumları içerisinde yer almaktaydı.²⁶⁵ Kapalı Çarşı’da hem Müslüman hem de gayrimüslim esnafın üye olduğu “çarşı sandığı” ise bir diğer uygulama örneğidir.²⁶⁶ Ahilik ve fütüvvet anlayışının hakim olduğu Osmanlı toplumsal yapısında, ahilik teşkilatının ve loncaların kurduğu sandıklar, üyelerinin ölümleri, hastalık, doğum, evlilik durumlarında hem parasal hem de ayni olarak yardımlar sağlamışlardır.²⁶⁷

Bu yardımların yanı sıra üyelerine karz-ı hasen veren sandık örnekleri de bulunmaktadır.²⁶⁸ Osmanlı’da yetimlerin mallarının korunduğu ve işletildiği “eytam sandıkları”²⁶⁹, Tanzimat sonrasında memurların ve askerlerin emekliliğine yönelik

²⁶⁵ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, 207.

²⁶⁶ Ahmet Tabakoğlu, “Tasavvufun İçtimai, İktisadi ve Siyasi Yönleri”, *İslam İktisadi, Toplu Makaleler 2* (İstanbul: Kitabevi, 2005), 99.

²⁶⁷ Murat Şen, “Osmanlı Devletinde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar”, *Çimento İşveren Dergisi* 16/6 (2002): 28.

²⁶⁸ Şen, “Osmanlı Devletinde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar”, 29; Zahit Gönencan, “Osmanlı Döneminde Sosyal Güvenlik Sistemleri”, *Çimento İşveren Dergisi* 3/2 (1997): 34; Tabakoğlu, “Tasavvufun İçtimai, İktisadi ve Siyasi Yönleri”, 99.

²⁶⁹ Tahsin Özcan, “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi Ve Eytâm Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2012): 103-121.

kurulan tekaüt sandıkları²⁷⁰ gibi örnekler var olmuştur. Bu sandıkların ortak özelliği üyelerinin sosyal hayatta karşılaştıkları güçlükleri aşmakta onlara kolaylık sağlamaya yönelik, dayanışma ve yardımlaşma amacıyla kurulmuş ve işletilmiş olmalarıdır. Osmanlı’da kurulmuş ve tecrübe edilmiş sandık uygulamaları Türkiye’de modern sosyal güvenlik kurumlarının oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.²⁷¹

Türkiye’de birçok kamu kuruluşunun, bankanın ve özel şirketin çalışanlarını korumak, çalışanları arasında yardımlaşma ve dayanışmayı arttırmak, emekliliklerine yönelik ödemeler yapmak, bir maluliyet durumunda desteklemek veya vefat durumunda yardım etmek amacıyla kurulan vakıf, dernek ve sandıklar bulunmaktadır.²⁷²

Bu bağlamda Türkiye’de uygulamaya yansıyan sandık örnekleri hukuki mevzuatta tabi oldukları konumları itibariyle “derneklere bağlı yardımlaşma sandıkları, sendikalara bağlı yardımlaşma sandıkları, sandık vakfı olarak tanımlanan sandıklar, kanunla kurulmuş veya bir kuruluşun kanununa tabi şekilde kurulmuş sandıklar” şeklinde tasnif edebilir.

Bu çalışmaya konu olan resmi sandıkları diğer sandıklardan ayırt eden husus, temel kuruluş amaçlarının üyeleri arasında karz-ı hasene dayanan yardımlaşma işlevi oluşturmaktır. Türkiye’de yaygın olan ve üyelerinin emekliliğine katkıda bulunan sandıkların aksine bu çalışmada ele alınan sandıklar, üyelerinin emekliliğine yönelik herhangi bir katkıları bulunmamaktadır. Ayrıca diğer sandıklarda sıklıkla görülen sosyal yardım uygulaması, bu çalışmada incelenen sandıklardan sadece Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Karz-ı Hasen Sandığı’nda var olup, bunun da temel amacı karz-ı hasen alan üyelerin bunu geriye ödeyemedikleri takdirde sosyal yardım fonundan borcun karşılanmasıdır.

4.3.1.1. Karz-ı Hasen Sandık Örneği 1: Müstakil Sanayici Ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Karz-ı Hasen Sandığı

Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD), 1990 yılında İstanbul merkezli olarak “hakkın ve hukukun, adaletin ve eşitliğin, barışın ve güvenin, refahın ve mutluluğun sağlandığı; tarihe ve topluma mal olmuş mahalli ve evrensel değerlerin

²⁷⁰ Sadettin Orhan, “Osmanlı Devletinde Tanzimat Sonrası Dönemde Sosyal Güvenlik Düzenlemeleri”, *İş ve Hayat* 1/1 (01 Şubat 2015): 193-210.

²⁷¹ Hüseyin Ünal, *Aktüeryal Denetim Kapsamında Türkiye’de Emekliliğe Yönelik Taahhütte Bulunan Kuruluşlar (Vakıf, Sandık, Dernek, Ticari Şirket)* (Yıldız Teknik Üniversitesi, 2010), 15.

²⁷² Ünal, *Aktüeryal Denetim Kapsamında Türkiye’de Emekliliğe Yönelik Taahhütte Bulunan Kuruluşlar (Vakıf, Sandık, Dernek, Ticari Şirket)*, 15.

korunduğu, gözetildiği; kendi içinde bütün, bölgesinde etkin, dünyada saygın bir Türkiye için yola çıkan hassasiyet sahibi iş adamlarının” kurduğu bir dernektir.²⁷³ 11.000’den fazla üyeye sahip olan dernek, Türkiye’de 86, dünyanın farklı ülkelerinde 222 irtibat noktasına sahip ve 1.500.000’den fazla kişiye istihdam sağlayan bir yapıya sahiptir.²⁷⁴ Bu yapıyı mülakat yapılan MÜSİAD Sandık Başkanı **Katılımcı 4**, “Çok geniş bir networke hitap ediyoruz. Buradaki şey şu aslında bir tür sosyal iş ağı. Tabi belli bir felsefeye dayanıyor, bu felsefenin çevresinde yol alan müslüman iş adamları diyebiliriz kendi içerisinde mütevazı tanımı. Belli ilkelere sahip müslüman iş adamlarının birlikte bir sosyal ağ oluşturmaları” şeklinde açıklamıştır.

Dernek sandığının kuruluş sürecine bakıldığında MÜSİAD’ın üyeleri arasında yardımlaşmayı arttırma düşüncesinin ve üyelerinin yaşadığı sorunlara dernek olarak ne tür çözümler getirilebileceği sorularına cevaplar aranması etkili olmuştur. Bu süreci sandık başkanı şöyle açıklamaktadır:

Katılımcı 4: “MÜSİAD’ın UTESAV diye bir vakfı vardı, bunun içerisinde 2012-2013 yıllarında para vakıflarıyla ilgili çalışmalarla başlayan, acaba biz bu yardımlaşma ya da dayanışma meselesini üyelerimiz arasında nasıl gerçekleştiririz diye düşünmeye sevk etti. Yapınız genişlediğinde mahalleden dışarıya çıktığınızda camide ya da mahallenin ortak buluşma alanında görüştüğünüz insanları artık yaygın coğrafyada yayılmış bir şekilde buluyorsunuz.”

“Yereldeki arkadaşlar haberdar oluyor bir şekilde ama merkez haberdar olmayabiliyor. Yaygın yapının getirdiği bir dezavantaj. İş adamının ana sorunlarından biri şudur faiz hassasiyeti olan, ribaya karşı belli hassasiyeti olan bir grup insanlar topluluğu olarak sermayeyi nasıl bir araya getirip birlikte bir iş yaparız hassasiyeti MÜSİAD’ın içerisinde hep taşınmıştır.”

Derneğin üye sayısı arttıkça, üyeler birbirlerinin sorunlarından haberdar olamadıkları için derneğin kurumsal bir yapısı altında üyelerin sorunlarına çözüm bulmak istenmiştir. Ayrıca bu süreçte MÜSİAD’ın desteklediği Uluslararası Teknolojik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (UTESAV)’nın yaptığı akademik çalışmalardan yararlanılmıştır. Türkiye’de 2014 sonrası yaşanan ekonomik gelişmelerin derneğin çeşitli üyelerini olumsuz etkilediği ve finansman sorunları yaşadığı belirtilmiştir. Bu hususu sandık başkanı şu şekilde ifade etmiştir:

Katılımcı 4: “Zaman içerisinde 2013-2014 sürecinde Türkiye’de ekonomik ve sosyal kırılganlar yaşanırken iş adamları ne yazık ki daha zor bir ticari ortama doğru gittiler. Finansman daha çok önem kazanmaya başladı. Bu süreç içerisinde

²⁷³ MÜSİAD, “Tarihçe”, erişim: 02 Şubat 2019, <http://www.musiad.org.tr/tr-tr/musiadla-tanisin/tarihce>.

²⁷⁴ MÜSİAD, “Tarihçe”.

üyelerimizin başına gelen tatsız ve üzücü birkaç olay yaşandı. Sonradan haberdar olduğumuz. Bize bu konunun önemini bir kez daha hatırlattı.”

“Ribadır, faizdir bir sıkıntılı durum ortaya çıkabiliyor. 2013-2014’te daha da sıklaştınca bu tip şeyler biz bunun daha da çok farkına vardık. Yönetimdekilere de üyemizin durumu bu biz yardım ediyoruz ama MÜSİAD kurumsal olarak nasıl bir şey yapabilir diye. Kurumsal bir çözüm o zaman yoktu, bireysel olarak aramızda bir yardımı toplar verirdik. Bu zaten hayatın içerisinde olması gereken bir şey. Ama MÜSİAD’ın kurumsalda ürettiği bir çözümü sunamıyorduk.”

MÜSİAD üyelerinin faiz hassasiyeti ve Türkiye’de yaşanan ekonomik problemler, üyelerin hayat görüşüne uygun bir yardımlaşma ve dayanışma müessesesine ihtiyaç olduğunun farkına varılmasına sebep olmuştur.

Derneğe bağlı olarak 2016 yılında kurulan sandığın resmi adı “MÜSİAD Sandığı”²⁷⁵ olsa da dernek sitesinde bu sandığın “Karz-ı Hasen Sandığı” olarak isimlendirildiği görülmektedir.²⁷⁶ Sandık başkanı karz-ı hasen kavramının kullanılmasını şöyle belirtmiştir:

Katılımcı 4: “Arama çalışmalarında bunları yaparken sonuçta biz Müslümanız, bizim yol haritamız belli. Allah-u Teala faizi yasaklarken ihtiyaç karşısındaki borç alışverişinin karşısına ne koyduğunu pek düşünmüyoruz biz. Peki bunun helali ne? Riba haram ticaret helal. Ama nakit alışverişiyle ilgili, borçla ilgili Bakara suresindeki bir sayfalık ayeti, borç kültürüyle, borç alışverişiyle ilgili Allah bize nasıl bir şey öneriyor? Kur’an’daki karz-ı hasen kavramına odaklandık. Onun bize bir yol gösterdiğini gördük. Acaba bir yapı içerisinde karz-ı haseni taşıyabilir miyiz diye düşündük.”

Karz-ı hasen kavramının kullanılmasına MÜSİAD üyelerinin taşıdığı hassasiyet ve hayat görüşleri çerçevesinden bakıldığında anlaşılmaktadır. Hem İslami kurallara uygun hem de Türk hukuk sistemine uygun şekilde kurulacak bir yapının derneğe bağlı yardımlaşma sandıklarında gerçekleştirilebileceğini tespit eden yönetim, bunu hayata geçirmiştir. Bunu sandık başkanı şu sözlerle ifade etmiştir:

Katılımcı 4: “Allah rızasını gözeterek borç verin, haram kılınan alanlara da girmeyin. Biz de dedik ki, bu yardımlaşma ve dayanışma için bir mekanizma kuralım. Baktığımızda en uygun olanın zaten biz bir iş adamları derneğiyiz, bunun içerisinde sandık kurmak olduğunu gördük. Çünkü mevzuat müsait, herhangi bir finansal akreditasyona ihtiyaç duymuyor.”

Sandığın kuruluşunda hem mevzuata uygunluğa hem de İslam hukukuna uygunluğa dikkat edildiği görülmektedir. Bu durum MÜSİAD Sandığı’nın, karz-ı hasen sandığı örneği olduğunu kanıtlamaktadır. Borç ilişkisi ve borçlanma konusunda üyelerin

²⁷⁵ MÜSİAD, “Sandık Yönetmeliği” (2016).

²⁷⁶ MÜSİAD, “Karz-ı Hasen Sandığı”, erişim: 25 Şubat 2019, <http://www.musiad.org.tr/tr-tr/haberler/baskan-haber/karz-i-hasen-sandigi>.

görüşlerini alan yönetim, bu konuda üyelerinin daha çok olumsuz deneyimleri paylaştığını tespit etmiştir. Bu noktada MÜSİAD Sandığı'nın üyelerinin borç ilişkisi ve borçlanma konusunda olumlu bir yönü temsil etmesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu noktayı sandık başkanı şöyle belirtmiştir:

Katılımcı 4: *“Bu yola çıktığımızda herkes negatif tecrübesini paylaştı bizimle.*

Abdullah: *“Nasıl tecrübelerden bahsedildi?”*

Katılımcı 4: *“Biz borç verdik, bizim köy kahvesinde yaptık bunu borcu ödemediler, bizde kapattık. Bu çalışmaz. Negatif paylaşımlar çok yapıldı. Biz de böyle düşündük ama bu iş böyle olmuyor gibi. Bu süreçte çok geniş bir onay mekanizmasına sunduk. Hepsinin kendi tarafında haklılık payı olduğunu düşünüyoruz. Bu bunun uygulanmayacağını göstermez. Sadece bu zihniyetle uygulamanın zor olduğunu ve zihniyet dönüşümüne ihtiyaç olduğunu görüyoruz. Güzel örnek oluşturalım dedik. Her türlü şüpheyi uzakta bırakacak, olayın dışında bırakacak şekilde. Buraya katılanlar buradan faydalansın düşüncesiyle başladık.”*

Kuruluş sürecinde üyelerin yorumuna açılan sandık uygulaması, borç ile ilgili olarak üyelerin geçmişte yaşanan olumsuz birçok örnek yaşadığını veya olumsuz örneklerle şahitlik ettiğini göstermektedir. Borcun hassas bir konu olması ve yaşanan bir olumsuzluğun bireyleri daha sonraki borç ilişkilerinde daha dikkatli olmaya sevk etmektedir.

Sandığın amacı

“üyeleri veya ölen üyenin eş ve çocukları arasında yardımlaşma ve dayanışma kültürünü sağlamak, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ile ilgilenmek, hak ve çıkarlarının korunmasını sağlamak, bu amaçla gerçekleştirecek nitelikte birliktelikleri sağlamak, ödünç vermek (Karz-ı Hasen), üyelerin ihtiyaç maddeleri ile diğer mal ve hizmetlerini karşılamak, üyelerine veya ölen üyelerin eş ve çocuklarına, karşılıklı veya karşılıksız yardımlar yapmaktır.”²⁷⁷

MÜSİAD üyeleri ve Gençlik Üyeleri sandığa üye olabilir ve üyelikler isteğe bağlı olarak yapılmaktadır.²⁷⁸ Kurulduğu dönemde sandığa giriş aidatı 500 TL ve yıllık üyelik aidatı olarak 500 TL belirlenmiş olsa da 2018 yılında bu aidatlar 600 TL olarak belirlenmiştir.²⁷⁹ Aidatlar üyelerden bağış/hibe olarak alınmaktadır. Sandıkta “Karz-ı hasen fonu” ve “Sosyal yardım fonu” olmak üzere iki adet fon kurulmuştur.²⁸⁰ Tahsil edilen aidatların %75'i karz-ı hasen fonuna aktarılırken, %20'si sosyal yardım fonuna ve %5'i de sandığın giderlerine ayrılmaktadır, ayrıca sandık yönetim kurulu bu oranları değiştirmeye yetkili

²⁷⁷ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 2.

²⁷⁸ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 5.

²⁷⁹ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 9.

²⁸⁰ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 2.

kılınmıştır.²⁸¹ Sandık yönetimi bu şekilde bir karar almış olsa da bugüne kadar %5’lik giderlere ayrılan fon karz-ı hasen fonu içerisine dahil edilmiştir. Sandık, giderlerini ise derneğin sağlamış olduğu alt yapı ve imkânlar çerçevesinde karşılamıştır.

Karz-ı hasen fonu: *“İslam dininin tavsiye ve takdir ettiği bir müessese olarak dernek ve sandık üyeleri arasında dayanışma ve güzel ödünç/borç verme kültürünü yaygınlaştırmak amacıyla Karz-ı Hasen Fonu adıyla teşekkül ettirilmiş bir fondur. Bu fon üyelerin düzenli ödemelerinin meydana getirdiği tasarruf hesabından oluşur. Fonda toplanan paralar yalnızca gerekli kriterlere sahip üyelere borç vermekte kullanılır.”*²⁸²

Bu fondan sandığa en az bir yıl üye olan ve aidatlarını ödeyen üyeler faydalanabilirken, eğer üyelere talep olmazsa bu fondaki birikim sosyal yardım fonuna geçici olarak aktarılabilir.²⁸³ Esas olarak karz-ı hasen fonundan üyenin bir defaya mahsus olarak yararlanması belirlenmiştir, fakat fondan karz-ı hasen talebinin az olması durumunda ihtiyaç sahibi olan üyelere birden fazla karz-ı hasen verilebilir.²⁸⁴

*“Sandık Yönetim Kurulu gerekli gördüğü hallerde başvurusu olmasa dahi ihtiyaç sahibi olduğu, fon kullanma şartlarını taşıdığını tespit ettiği kişilere re’sen Karz-ı Hasen Fonundan faydalandırabilir.”*²⁸⁵ Bu şekilde yararlandırma noktasında sandık yönetim kuruluna verilen yetki, sandık başkanının *“Kötü bir durumda olsa da bizim insanımız biraz kendi ihtiyacını bir diğerine söylemekten uzaktır. Yüzü güler ama içi kan ağlar.”* tespitinden yola çıkarak daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca bu maddenin koyulma sebebini sandık başkanı şöyle açıklamaktadır:

Katılımcı 4: *“Bazen de yönetim kuruluna başvuru gelmeden yönetim kurulunun aldığı bir duyurudan şu üyemiz şöyle bir şey yaşıyormuş ama sandığa başvurmuyor gibi bir durum olduğunda üyemizi arıyoruz sen MÜSİAD Sandığının üyesisin, bak böyle bir durumun varmış doğru mu diyoruz. O da doğrudur diyor, başvuru sürecini anlatıyoruz ve borcu geri ödeyebilme durumunu sorguluyoruz. Ödeyebilir durumda ise karz-ı hasen fonundan veriyoruz.”*

Sandıktan talepte bulunan üyelerin durumunu “ilgili komitelere veya uzman raportörlere sevk ederek incelenmesini ve ilgili üye hakkında ivedilikle yazılı görüş verilmesini ister”²⁸⁶ ve bunları inceleyerek sandık yönetim kurulu olumlu veya olumsuz olarak nihai

²⁸¹ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 9.

²⁸² MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 21.

²⁸³ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 21.

²⁸⁴ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 21.

²⁸⁵ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 21.

²⁸⁶ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 21.

kararı verir. Üyelerin fondan talepleri, fondaki birikim miktarından yüksek olduğu durumda sandık yönetim kurulu şu sıralamayı dikkate alarak kararını verir:

*“a. Başvuranın ihtiyaçlarının elzemliği, b. Başvuru sırası, c. Üyenin dernek ve sandık üyeliğinde geçirdiği süre, d. Dernek Yönetim, Denetleme, Tahkim Kurullarında, Komite ve Komisyonlarda görev alıp almadığı vd. hususlar nazara alınır.”*²⁸⁷

Eğer üyelerin fondan talebi, fondaki biriken miktardan azsa fonda kalan para, sandık yönetim kurulu tarafından “sandık ve üyelerin menfaatine olacak ve hızla nakde dönüştürülebilecek şekilde”²⁸⁸ değerlendirilebilir. Bu şekilde değerlendirildiğinde elde edilen gelirler fonlara aktarılır ve kullanıma sunulur.

Sandığın daha fazla üyeyi faydalandırmak ve sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla “Karz-ı Hasen Fonundan bir üyeye bir defada kullanılacak miktar Karz-ı Hasen Fonunun toplam miktarının %5 (beş)’ini geçemez.”²⁸⁹ kuralı yer almaktadır. 2016 ve 2017 yıllarında sandıktaki toplam fon miktarı az olduğu için talep edilebilecek karz-ı hasen miktarı da miktar olarak düşük kalmıştır. Gelen taleplerin azlığı, bu miktarı aşan oranlarda karz-ı hasen verilmesine sebep olmuştur. Fakat 2018’de Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler sebebiyle dernek üyelerinden sandığa gelen talepler arttığı için %5’lik orana riayet edildiği belirtilmiştir.

Sosyal yardım fonu: “üyelere, üyenin ölümü halinde eş ve çocuklarına karşılıksız olarak verilen yardımları kapsar. Sosyal yardım fonu gelirleri fona aktarılacak miktarlardan ve sandığa bu fona aktarılacak üzere yapılan bağışlardan oluşur.”²⁹⁰ Karşılıksız olarak yapılan bu yardımlar sosyal yardım fonundaki miktarın %5’ini geçemez.²⁹¹ Fakat, “Karz-ı Hasen Fonundan borç alıp bunu ödemeyen üyelerin borçlarını fona ödeyebilmesi amacı ile Sosyal Yardım Fonu gelirlerinden Sandık Yönetim Kurulu kararı ile Karz-ı Hasen Fonuna aktarma yapılabilir. Bu hallerde %5 (beş) sınırı uygulanmaz.”²⁹²

Son maddede de görüldüğü üzere, üyenin karz-ı hasen fonuna borcunu ödeyemeyecek durumda olduğu tespit edilirse sosyal yardım fonundan üyeye bloke çek verilerek bunu ciro edip karz-ı hasen fonuna olan borcu kapatılır. Üyenin borcu ödememe durumuyla

²⁸⁷ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 21.

²⁸⁸ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 21.

²⁸⁹ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 21.

²⁹⁰ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 21.

²⁹¹ MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 21.

²⁹² MÜSİAD, Sandık Yönetmeliği, madde 21.

ilgili olarak yönetim kurulunun görevlendirdiği komite ya da raportörlerden alınan raporlar çerçevesinde bu işlem gerçekleştirilir.

Bu durumlar haricinde sosyal yardım fonu üyelerin ölümü halinde eş ve çocuklarına karşılıksız olarak yapılacak yardımları kapsar. Bir seferde yapılacak yardımlar sosyal yardım fonu toplam miktarının %5'ini geçemez.

Sandık faaliyete geçtiği tarihten bugüne 28 adet karz-ı hasen vermiştir. Karz-ı hasen miktarları 10.000 Türk Lirası ile 200.000 Türk Lirası arasında değişmektedir. 2016 ve 2017'de verilen karz-ı hasenler kısa vadeli. 2018 yılının Ağustos ayından sonra Türkiye'de yaşanan ekonomik gelişmelerden dolayı karz-ı hasen taleplerinde artış söz konusu olmuştur. Bu gelişmeyi sandık başkanı şu şekilde ifade etmektedir:

Katılımcı 4: "2018'in başlarında başvuru sayısı çok azken, verecek kimseyi bulamazken. İkinci yarısından sonra çok yoğun taleple karşılaşmaya başladık. Bizi de yoran taleplerle karşılaştık."

Tablo 5:

MÜSİAD Sandığının İşleyişi

Giriş Aidatı	→	MÜSİAD Sandığı	→	Karz-ı Hasen Fonu
			←	
Yıllık Aidat	→		→	Sosyal Yardım Fonu

Sistemin işleyişini özetlemek gerekirse, üyeler sandığa katılırken giriş aidatı öder ve her sene belirlenen yıllık aidatı öder. Sandık üyeleri borca ihtiyaç duyduğu zaman, sandıktan borç talep ederler. Sandık yönetmeliği çerçevesinde belirlenen kurallara ve yönetime uygun olarak yönetim kurulu borç verilecek üyeleri ve miktarı tespit ederek üyesine borç verir. Üye aldığı borcu yaşadığı ekonomik sorunu aşmakta kullanır ve daha sonra sandığa olan borcunu taksitle veya tek seferde öder. Bu şekilde sandık üyesi nakit sıkışıklığı yaşadığı dönemlerde bu sıkışıklığı aşmak için bankalardan kredi çekerek faiz maliyetine katlanmaz. Üyelerin sandığa verdikleri aidatlar sandığa bağış olarak verilir yani üye sandıktan hiç borç almasa bile bu aidatlar kendisine geri ödenmez. Bunu belirtmemizin sebebi diğer sandıklarda işleyişin daha farklı olmasından dolayıdır.

İş adamlarının nakit ihtiyaçlarını faizsiz şekilde karşılamak üzere kurgulanan sandık, birikim miktarı arttıkça üyeleri için önemli bir fon kaynağı oluşturabilecektir. MÜSİAD’a giriş sürecinde derneğe katılmak isteyen iş adamlarının sıkı bir elekten geçmesi ve dernek içerisinde üyelerin birbirleri ile iletişimi sandığın işleyişini kolaylaştırmaktadır. MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı karz-ı hasenin işletmeler için başarılı ve uygulanabilir bir örneğini sunmaktadır.

4.3.1.2. Karz-ı Hasen Sandık Örneği 2: Kamu Personeli Yardımlaşma Derneği (KAMPERDER)

Kamu Personeli Yardımlaşma Derneği (KAMPERDER), 2015 yılında, merkezi Ankara olan ve “üyeleri arasında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak ve gerekirse bir yardımlaşma sandığı kurmak”²⁹³ amacıyla kurulmuştur. Dernek, 2006 yılında üyeleri arasında adi ortaklıkla başlayan karz-ı hasen sandığının kurumsallaşma çabasının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. 2006 yılında iki kamu çalışanı Katılımcı 5 ve Katılımcı 6’nın Balıkesir’in Bandırma ilçesinde çalıştıkları kamu kurumunda başlattığı ve bugüne kadar uzanan sandık, halen faaliyetini sürdürmektedir. Katılımcı 5, 53 yaşında, Mardin doğumlu, evli ve kurumunun mali işler dairesinde çalışmaktadır. Katılımcı 5, derneğin ve sandığın başkanlığını yapmaktadır. Katılımcı 6 ise, 44 yaşında, işletme bölümü mezunu, evli ve daha önce mali işler dairesinde çalışmaktayken, şu an iç denetim dairesinde görevini sürdürmektedir. Katılımcı 6 ayrıca derneğin ve sandığın veznedarlığını yapmaktadır. Her iki kurucunun da iyi bir muhasebe bilgisine sahip olduğu görüşme sırasında öne çıkan önemli bir ayrıntıdır.

2006 yılında sandık kurma fikrinin çıkış noktasına bakıldığında iki kurucu üyenin tecrübe ettikleri borç davranışlarının etkisi görülmektedir. Ayrıca kurucuların sahip olduğu faiz hassasiyeti, kurumlarında bulunan sandığa katılmalarına engel olmuştur. Kendileri kuruluş sürecini şu şekilde ifade etmektedir:

“Katılımcı 6: Gelişme aynen şöyle oldu. Katılımcı 5 beyle birlikte biz Bandırma’da çalışıyorduk. İkinci namazına gidiyorduk. İhtiyacımız olduğunda borç bulmakta zorlanıyoruz. Borç veren de ya altınla ya da dövizle veriyor. Tanıdığın biri olursa, onu da bulabilirsen.

Katılımcı 5: Genelde vermiyorlar. Bandırma’da benim gördüğüm %20 bile [borç] verecek zor bulursunuz.

²⁹³ KAMPERDER, “Kamu Personeli Yardımlaşma Derneği Tüzüğü” (2015), madde 3/a.

Katılımcı 6: “Kurum içerisinde yardımlaşma sandıkları var birden fazla. Bunlar faizli çalışıyorlar. Faiz hassasiyetimiz gereği bunlara üye olamıyoruz. O zaman biz faizsiz bir yardımlaşma sandığı kuralım dedik.

Katılımcı 5: Hem kendimizi hem de çevremizi faizden kurtarmak istiyorduk.

Katılımcı 6: Vardığımız kanaat şu, banka kimin parasını kime veriyor? Bizim paramızı bize veriyor. Bizim paramızı bize verirken biz başkasına niye kazandırıyoruz? Bir de günaha giriyoruz dedik. Biz organize olup birbirimize para veremeyecek, birbirimize güvenemeyecek adamlar mıyız? Bu güveni tesis edemediğimiz için bizde bir sıkıntı var.”

Sandığın kurulma süreci Katılımcı 5 ve Katılımcı 6’nın bireysel çabalarıyla şekillenirken, kurucu üyelerin temel gayelerinin kimsenin hakkını yemeden, adaleti de tesis edecek bir sistemin kurulmasıdır. Bu bireysel çabalar, farklı sandık uygulamalarının ve tüzüklerinin incelenmesi, faiz hakkında detaylı okumalar yapıp faizden kaçınmak amacıyla yönetmeliklerin ona göre oluşturulmasıdır. Kurucu üyelerin çabaları sonucu özgün bir sistem kurulmuştur. Bu hususları katılımcı 6 şu şekilde belirtmektedir:

Katılımcı 6: “Öyle bir sistem kuralıyız ki, çünkü şuna kanaat getiririm, bir yerde adalet yoksa finansal adalet de dahil olmak üzere orası eninde sonunda dağılmaya mahkûmdur. Dolayısıyla biz bunun temelini düzgün atmazsak bu iş yürümez dedik. Düşünme ve araştırma safhasına geçtik. Örnek sandıkların tüzüklerini okuduk, faiz üzerine yazılmış kitaplar okudum. İnternette yaptığım araştırmalar var. Sonunda kendimize özel bir sistem kurduk.”

Sandığa ilk katılım sağlayan üyelere bakıldığında, kurucu üyelerin beklentileri doğrultusunda olmayan bir katılım gerçekleştiği görülmektedir. Bunu kendileri şöyle ifade etmektedir:

“Katılımcı 6: Doğrusunu söylemek gerekirse en büyük hayal kırıklığı da burada oldu.

Katılımcı 5: Kendi hassasiyetimize yakın insanlarla bu iş olur diye düşünüyorduk. Ama öyle olmadı.

Katılımcı 6: Evet, öyle olmadı. En büyük desteği namaz kılan insanlardan beklersiniz bu konuda. Ama böyle olmadı. Hiç ummadığımız insanlar destek verdi. Hatta faizin dibine kadar batmış insanlar destek verdi.

Katılımcı 5: Faiz hassasiyeti olmayan insanlar destekledi.

Katılımcı 6: Nasreddin hocanın hesabı demiş ya, bana eşekten düşen gelsin. Halden anlayan. Muhtemelen o oldu diyelim. O şekilde bir beklentimiz yoktu. Bizim beklentimiz bu konuda hassasiyeti olan insanlar bize destek verir diye düşündük ama.”

Kurucuların beklentisi, dini hassasiyetleri yüksek olan kişilerden bu sandığa katılmaları olmuştur. Çünkü İslam’da faiz yasaktır, dini hassasiyeti olan kişilerin de faizden kaçınmasını beklemek ise olağan bir durumdur. Fakat bu kişilerin daha önce katıldıkları

kooperatif gibi birlikteliklerden zarar görmüş olmaları kurulan sandığa karşı önyargıyla yaklaşılmasına sebep olmuştur. Bu hususu katılımcı 6 şu şekilde ifade etmiştir:

Katılımcı 6: “Bize ihtiyatla yaklaşan arkadaşları da sonradan anlama fırsatı oldu. Neden? Daha önceden farklı organizasyonlar içine Müslümanlar girmişler, bu organizasyonlardan zarar görmüşler. Kooperatif kurmuşlar zarar etmişler, geçmiş tecrübeler olumsuz bir backround oluşturmuş. Bu backroundu tek başınıza oturup yıkmanız, silmeniz mümkün değil.”

Bu noktada şuna dikkat çekilmelidir ki, bireylerin geçmişteki kötü tecrübeleri karşlarına yeni bir yapı çıktığında katılmalarını engellemektedir. Sandıkların başarılı örnekler sunması hem katılımcılarına bir güven ortamı sunması hem de gelecekte kurulacak yeni yapılara bu bireylerin katılımı için de tecrübi bir arka plan sunacaktır.

Faiz hassasiyeti olmasa da faiz ödemeleri her birey için maliyet oluşturmaktadır. Sandığın aidat dışındaki maliyeti ise, enflasyondur. Sandık üyelerinin Türk Lirası ile yaptıkları birikimler enflasyon nedeniyle erimektedir. Bu durum sandığın kurulduğu yıl 2006’dan bugüne kadar Türkiye’de yürütülen ekonomi politikalarının enflasyonda sağladığı düşüşle sandığın sürdürülebilirliğine engel olmamıştır. Kuruculara toplumda yaygın olan altın ve döviz üzerinden bu sandığı neden sürdürmedikleri sorulduğunda şu cevabı vermişlerdir:

Katılımcı 6: “Bu tür talepler geldi. Bunların hepsine karşı çıktık. Israrla karşı çıktık, neden? Çünkü bir borçluya zorluk yapmak değil kolaylık sağlamak istiyoruz. Euro, dolar veya altının ne olacağı belli değil. Düşünsenize şu son devalüasyon döneminde üyenin borç aldığını. Ne diyecek bize Allah razı olsun mu der, yoksa nerden soktunuz bizi bu işe mi der? Biz buna kesinlikle karşı çıktık.”

Borcun Türk Lirası cinsinden olması, borçlu üyelere geri ödeyecekleri miktar noktasında kesinlik sağlamaktadır. Böylece sandık borçlanan üyelere kolaylık sağlarken üyeler arası yardımlaşma ve dayanışmanın bir örneğini yansıtmaktadır. Gelirleri de Türk Lirası olan kamu kurumu çalışanları için böyle bir tercih anlaşılabilir olmaktadır.

Sandık, üyeleri arasında bir sözleşme metni imzalanarak ve noterde tasdik edilerek 2006 yılında adi ortaklık şeklinde kurulmuştur. Başlangıçta sandığa sadece aynı kurumda çalışan kişiler üye kabul edilirken, 2016’da dernek statüsüne geçildiğinde tüm kamu personellerine sandığa katılma imkânı sunulmuştur. Başlangıçta sandığa katılacak üyelerin aynı kurumda çalışanlar ile sınırlandırılmış olması borç ve kredi işlemlerinin gerektirdiği güven gerekçesiyledir. Sandığa katılmak için sandık üyesi olan iki kişinin referansı da gereklidir.

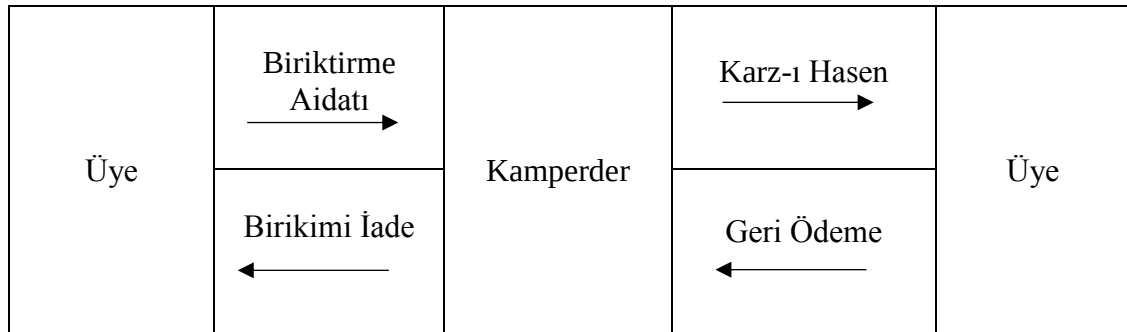
KAMPERDER sandığının 2007 yılında ulaştığı üye sayısı 37’dir. Kurulduğu dönem aylık en az 20 Türk Lirası birikim yapılabilirken bugün sandığa aylık en az 50 Türk lirası ile en fazla 500 Türk lirası arasında birikimler yapılabilir. Bu birikimler hibe ya da bağış değil üyenin kendisine ait birikimlerdir. Üye dilediği zaman sandıktan talepte bulunarak birikimlerini çekme hakkına sahiptir. İncelenen sandıklar arasında sadece MÜSİAD Sandığı hibe/bağış usulü ile karz-ı hasen havuzunu oluşturmaktayken diğer tüm sandıklar üyelere ait birikimler üzerinden borç vermektedir. Sandık tüm işlemlerini, sadece üyelerine olan açık web tabanlı bir site üzerinden sürdürmektedir.²⁹⁴ Bu siteden tüm üyeler borç başvurularını yapma, kimlerin borç alacağını görme, ne kadar borcu kaldığına bakma, sandığın mizan, muhasebe tablolarını inceleme gibi birçok imkana sahiptir. Sandık bu siteyle şeffaflığı sağlamaktadır. Siteyle ilgili katılımcı 6 şunları söylemektedir:

Katılımcı 6: “Koyduğumuz kurallardan birisi de, yardımlaşma sandıkları içerisinde başlangıçtan itibaren bütün hesap ve işlemleri bütün üyelere açık olarak devam ettirmek. Site 13 yıldır açık. Bütün üyeler nerde para var, kime verilmiş, kim istemiş, ne olmuş her şeyi görebiliyorlar.”

Sandığın işleyişi kısaca açıklanacak olursa, üyeler sandığa 50 ile 500 Türk Lirası arasında birikim yaparlar. Sandığa yaptıkları birikimlerin en fazla üç katına kadar borç talep edebilirler. Sandıktan en fazla ise 24.000 Türk lirası borç verilmektedir. Daha sonra bu borcu taksitle geri ödemektedirler. Verilen borçların en fazla 24 ay taksitle geri ödenmesi gereklidir.²⁹⁵ Üye her 6.000 Türk Lirası için bir kefil göstermek zorundadır. Üyelerin karşılıklı kefil olmaları yasaktır, ayrıca bir üye en fazla dört üyeye kefil olabilir.²⁹⁶

Tablo 6:

KAMPERDER Sandığı İşleyişi

²⁹⁴ KAMPERDER, “Anasayfa”, erişim: 04 Mart 2019, <http://www.kamperder.org/>.

²⁹⁵ KAMPERDER, “Yardımlaşma Sandığı Yönergesi” (2016), madde 40/f.

²⁹⁶ KAMPERDER, Yardımlaşma Sandığı Yönergesi, madde 40/c.

KAMPERDER sandığının en özgün yönü ise uygulanan puan sistemidir. Puan sisteminin amacı sandıktan az miktarda ve düşük vadeli borç alan üyeler ile yüksek miktarda ve uzun vadeli borç alan üyeler arasında veya iki defa borç alan üye ile beş defa borç alan üye arasında bir adalet sağlamaktır. Puan sisteminde çeşitli puan türleri bulunmaktadır. Öncelikle üyeler her ayın 17'sine kadar biriktirme aidatlarını öder. Toplam mevcut birikimi ile o ayın gün sayısı çarpılarak üyenin alacak puanı (+) hesaplanır. Eğer üye borç almışsa toplam mevcut borcu ile aynı şekilde o ayın gün sayısı çarpılarak üyenin borç puanı (-) hesaplanır. Üyelerin tüm puanları brüt şekilde ve ayrı ayrı hesaplarda tutulur. Puan tahakkukları her ayın son günü yapılır.²⁹⁷ Bu puanlara her ayın 3. günü, o ayın Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) oranında değerlendirme yapılır. Borç sıra puanı ise üyenin alacak puanı (+) ve borç puanının (-) toplamından oluşan toplam puan bakiyesinin, toplam mevcut birikimine bölünmesiyle bulunur.²⁹⁸ Puan sistemiyle ilgili katılımcı 5 şu yorumu yapmıştır:

Katılımcı 5: “Bu bir nevi fedakârlık ölçütüdür. Bu puanlama aylık hesaplanıyor. Muhasebe kökenli olduğumuz için bu tür sayısal işlemleri yapabiliyoruz. Virgüllü hanelere kadar hesaplıyoruz.”

Puan sisteminin daha iyi anlaşılması için enflasyonun olmadığı ve bir ayın 30 gün olduğu varsayımlarıyla 50 ve 500 TL biriktiren iki üye için puan tablosu oluşturuldu.

Tablo 7:

Aylık 50 TL Birikim Yapan Üye

Birinci üye	Üyenin aidatı	Toplam Birikimi	Ayın gün sayısı	Aylık Alacak Puanı
1. ay	50₺	50₺	30	1500
2. ay	50₺	100₺	30	3000
3. ay	50₺	150₺	30	4500
4. ay	50₺	200₺	30	6000
5. ay	50₺	250₺	30	7500
6. ay	50₺	300₺	30	9000
7. ay	50₺	350₺	30	10500
8. ay	50₺	400₺	30	12000
9. ay	50₺	450₺	30	13500
10. ay	50₺	500₺	30	15000
11. ay	50₺	550₺	30	16500

²⁹⁷ KAMPERDER, Yardımlaşma Sandığı Yönergesi, madde 40/k.

²⁹⁸ KAMPERDER, Yardımlaşma Sandığı Yönergesi, madde 40.

12. ay	50₺	600₺	30	18000
12. Ay Max. Alabileceği Borç:	1.800₺		Toplam Alacak Puanı:	117000
			Toplam Borç Puanı:	0
			Toplam Puan Bakiyesi	117000
			Borç Sıra Puanı	195

Aylık 50 TL birikim yapan bir üye 12 ay sonunda en fazla 1800 TL borç alabilmektedir. Borç sıra puanının ise 195 olduğu görülmektedir. İkinci üye için puan tablosu ise şöyledir:

Tablo 8:
Aylık 500 TL Birikim Yapan Üye

İkinci üye	Üyenin aidatı	Toplam Birikimi	Ayın gün sayısı	Aylık Alacak Puanı
1. ay	500₺	500₺	30	15000
2. ay	500₺	1.000₺	30	30000
3. ay	500₺	1.500₺	30	45000
4. ay	500₺	2.000₺	30	60000
5. ay	500₺	2.500₺	30	75000
6. ay	500₺	3.000₺	30	90000
7. ay	500₺	3.500₺	30	105000
8. ay	500₺	4.000₺	30	120000
9. ay	500₺	4.500₺	30	135000
10. ay	500₺	5.000₺	30	150000
11. ay	500₺	5.500₺	30	165000
12. ay	500₺	6.000₺	30	180000
12. Ay Max. Alabileceği Borç:	18.000₺		Toplam Alacak Puanı:	1170000
			Toplam Borç Puanı:	0
			Toplam Puan Bakiyesi	1170000
			Borç Sıra Puanı	195

İkinci üye ise sandığın en üst limitinden birikim yapan bir üyedir. Bu üye ise en fazla 18.000 TL borç alabilmektedir. Borç sıra puanı aynı şekilde 195'tir. Sandıktan borç talebinde bulunan üyelerin aynı puanı varsa toplam alacak puanı yüksek olan üyeye öncelik tanınmaktadır. Üyeler borç aldığı anda ise yine aynı şekilde her ay kendi

hesaplarına borç puanı eklenecek ve toplam puan bakiyeleri düşecektir. Bu düşüş borç almış üyeyi, borç almamış üyeden geriye atacaktır.

Tablo 9:

İlk Üyenin 12. Ay 1800 TL Karz-ı Hasen Aldığı Durum

	Geri Ödenen Tutar	Toplam Borcu	Ayın Gün Sayısı	Aylık Borç Puanı
13. ay	200₺	1800₺	30	54000
14. ay	400₺	1600₺	30	48000
15. ay	600₺	1400₺	30	42000
16. ay	800₺	1200₺	30	36000
17. ay	1000₺	1000₺	30	30000
18. ay	1200₺	800₺	30	24000
19. ay	1400₺	600₺	30	18000
20. ay	1600₺	400₺	30	12000
21. ay	1800₺	200₺	30	6000
			Toplam Borç Puanı	270000

Görüldüğü gibi ilk üye en fazla alabileceği tutar olan 1800₺'lik karz-ı haseni alarak sandığa borçlandığında, 21. ay sonunda da borcunu ödediğinde her ay azalan şekilde borç puanlarında artış olmaktadır. Bu durum üyenin toplam puan bakiyesini azaltmakta ve bir sonraki borç talebinde üyeyi daha önce sandıktan borçlanmamış üyelere geride bırakmaktadır.

Borç başvurularının hepsi internet sitesinden gerçekleştirilmektedir. Borç talep eden üyeler en yüksek borç sıra puanına sahip üyeden en düşük borç sıra puanına sahip üyeye doğru sıralanır.²⁹⁹ Sandığın o ayki birikimi bütün borç taleplerini karşılıyorsa, talep edilen miktar tutarınca üyelere borç verilir. Eğer sandığın mevcudundan fazla talep gelirse, belli olan sıralamaya göre öncelik verilir ve mevcudun yetmediği sonraki taleplere gelecek aya bırakılır. Gelecek ay ise tekrar aynı şekilde borç talep edenler arasında bir sıralama yapılır. Her ay iki dönem sıralaması yapılır, ilk dönem her ayın 15. Günü ile o ayın son gününe kadardır. Ayın 17'sine kadar ödenen aidatlar hesaplara işlendikten sonra ayın son gününe kadar sandıktan borç talebinde bulunulabilir. İkinci dönem ise müteakip ayın 1. Günü ile 14. Günü arasındadır. Birinci dönemde borç talep eden üyelere puan

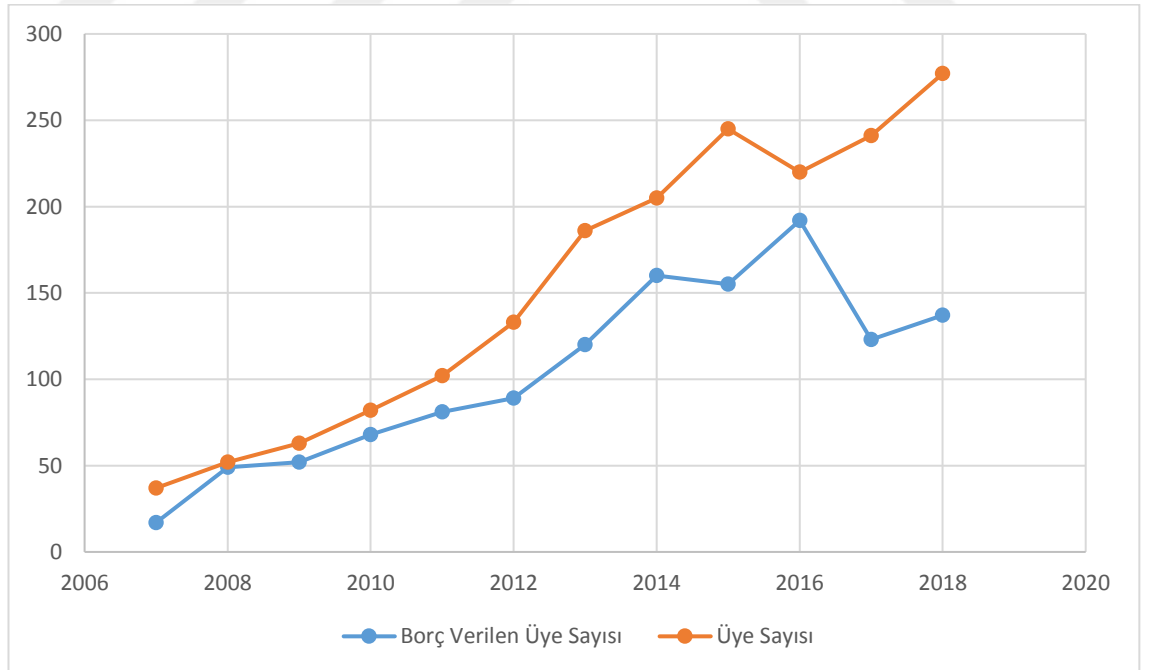
²⁹⁹ KAMPERDER, Yardımlaşma Sandığı Yönergesi, madde 40/j.

sıralamalarına göre verilecek borç listesi kesinleşir. Eğer talep listesinin toplam borç talebi, verilebilecek toplam borç tutarından yüksekse ikinci dönemdeki borç taleplerine karşılık verilemez. Eğer toplam borç talebi, verilebilecek toplam borç tutarından düşük ise ikinci dönem borç taleplerine de borç verilir. Birikimlerinin iadesini talep eden üyeler için de aynı borç talebinde bulunma kuralları geçerlidir. Borçlar verilirken veya birikim aidatları ödenirken sandık bütün işlemlerini banka üzerinden gerçekleştirmektedir. Ayrıca borç alacağı kesinleşen üyeler, ayın 15'ine kadar sistem üzerinden kefil taleplerinde bulunurlar ve kefilleri onayladıkları takdirde sistemden senetlerini çıktı alıp, ıslak imzalı şekilde sandık başkanına iletirler. Sistem üzerinden çıktı alınmayan senetlerin geçerliliği kabul edilmemektedir. Bu sayede işlemlerin güvenliği sağlanmış olmaktadır. Her ayın 17'sinde borçlar talep eden üyelere verilir.

Sandığın şeffaflığı ve sahip olduğu katı kurallar referans ile katılım, kefillik kuralları, puan hesaplamaları bir taraftan sürdürülebilirliği kolaylaştırırken diğer taraftan üyelerin sandığa ve yöneticilerine olan güveni de sağlamaktadır.

Grafik 2:

KAMPERDER Toplam ve Borç Verilen Üye Sayısı

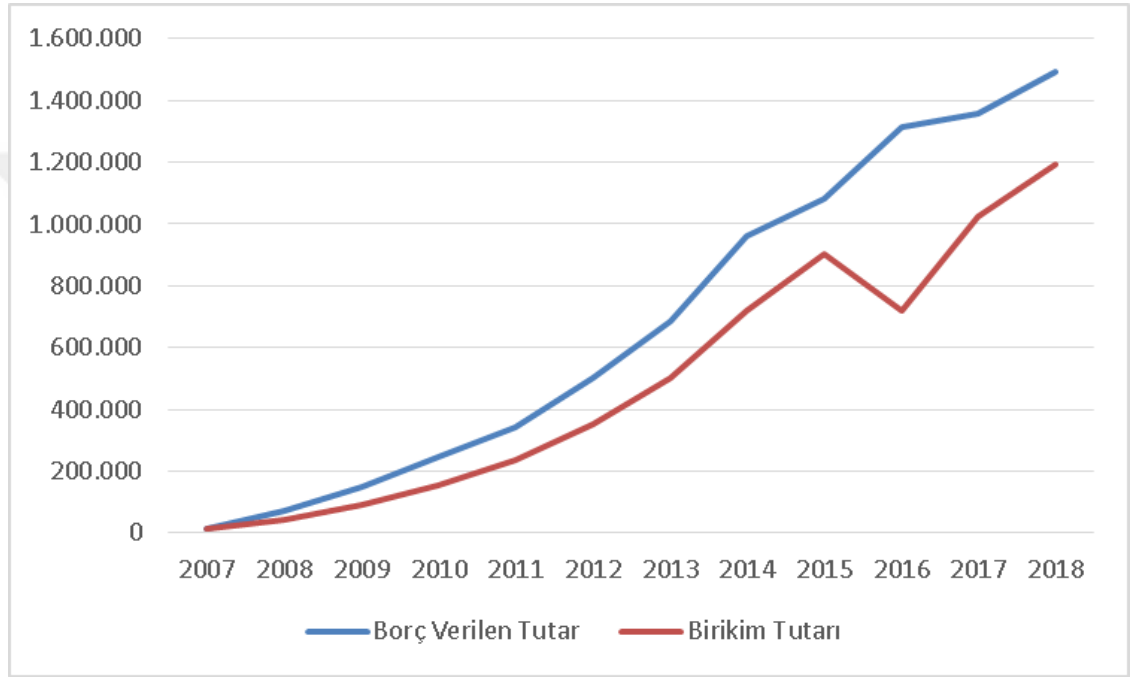

Sandık yöneticilerinin verileri düzenli bir şekilde tutuyor olması sandığın büyümesi hakkında 2007-2018 arasındaki gelişimi göstermektedir. Bu verilere bakıldığında 2007 yılında sandığın üye sayısı 37 iken 2018 yılında 287 üyeye çıkmıştır. 2007 yılında

sandıktan 17 üye borç almışken, 2016 yılında bu sayı 192 üyeye kadar ulaşmış ve 2018 yılında 137 üyeye borç verilmiştir. Ayrıca sandık kurulduğu günden beri verilen borçlardan geri ödenmeme durumu olmamıştır. Geri ödenmemenin olmamasını, sandığın kuruluş sürecinde ve devamında aldığı katı önlemler, üyelerin düzenli gelire sahip olması, puan sistemi ve borç verilen miktarın kısıtlanmasıyla anlaşılabilir kılmaktadır.

Grafik 3:

KAMPERDER Toplam Borç Verilen Tutar ve Toplam Birikim Tutarı

Sandıktan 2019 Ocak ayında talep edilen borç miktarı 300.000 Türk Lirası iken verilen borç miktarı 174.000 Türk Lirasıdır. Sandığın toplam birikimi 2018 yılı sonu itibariyle 1.191.424 Türk Lirasıdır. Taksit sayılarına bakıldığında ise, 2006-2018 arasında verilen borçların ortalama taksit sayısı 17 aydır. Özellikle 2018 Temmuz ayından itibaren Türkiye'deki artan faiz oranları düşünüldüğünde, sandıktan borç alan üyelerin büyük bir faiz yükünden kaçındıkları görülmektedir.

Puan sistemi, KAMPERDER'i diğer sandıklardan ayırt eden temel özelliktir. Bu sistem karz-ı hasen sandığını her çevrede uygulanabilir bir yapıya kavuşturabilir. Objektif bir puan sisteminin varlığı, birbirini tanımayan insanları bir araya getirerek ve eşitliği sağlayarak karz-ı hasenin yaygınlaşmasına önemli katkı sunmaktadır. Her işlemin kayıt altında olması, sandıktan borç alırken kefillerin talep edilmesi KAMPERDER'in sürdürülebilirliğinin temel esaslarıdır.

4.3.1.3. Karz-ı Hasen Sandık Örneği 3: Yenikent Çevre Eğitim Ve Kültür Derneği

Yenikent Çevre Eğitim ve Kültür Derneği, Ankara’da 2008 yılında üyelerine yönelik izcilik, seminer, konferanslar düzenlemek ve üyeleri arasında yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak amacıyla kurulmuştur. 2014 yılında başlayan karz-ı hasen uygulaması, 2016 yılında derneğe bağlı yardımlaşma sandığı olarak resmi bir yapıya kavuşmuştur. Derneğin üyesi ve sandığın yöneticisi Katılımcı 8,³⁰⁰ 45 yaşında, Trabzon’lu, evli, lisans mezunu ve 23 senedir öğretmenlik yapmaktadır.

1996 yılında göreve başladığı yerde bulunan, resmi olmayan sandık uygulamasına katılan Katılımcı 8, bu tecrübeden sonra Ankara’ya atandığında yakın çevresine bu uygulamadan bahsedip, şu anda uygulanan sandığın kuruluş sürecinin ilk adımını atmıştır. İstanbul’da 1996 yılında katıldığı sandık, altın üzerinden birikimlerin yapıldığı ve karz-ı hasen verildiği bir uygulamadır. Fakat Türkiye’de yaşanan altın fiyatlarındaki büyük değişim bu uygulamada sandığa borçlananların borçlarını ödemesinde zorluk çıkarmış, sandıkta birikimi olan kişilerin birikimlerini geri alması vakit almış ve sandığın faaliyetlerinin bir süre sonra sonlanmasına sebep olmuştur. Katılımcı 8 uygulamayı kısaca şöyle açıklamaktadır:

Katılımcı 8: “İlk 22 yıl önce, 1996-1997 yıllarında İstanbul’da göreve başladığımda oradaki arkadaşlar kendi aralarında bir sandık kurmuşlar ve beni de davet ettiler. Siz de gelin üye olun dediler. “İhtiyacınız olursa borç alırsınız, ihtiyacınız olmazsa ihtiyacı olan birinin ihtiyacını gidermiş olursunuz” dediler. Öğretmenlik yapıyorduk, çeyrek altın üzerinden yapılıyordu. Çeyrek altın ve katları. En düşük 1 çeyrek, aylık 2-3-5-10-20 çeyrek verenler vardı. Esnaf, öğretmen, işçi vardı. 5 Nisan Tansu Çiller zamanı bir devalüasyon olmuştu, altın 4 mislinden fazlaya çıktı. O fırlama döneminde, altın borç alanlar ödemekte zorluk çekti. Sandıkta parası olan arkadaşlar altınlarını geri almakta zorluk çektiler. Altın toplanamayınca, borçlar tahsil edilip alacaklara verilmesi yoluna gidildi. Herkes borcunu ödedikten sonra lağv edildi. Kimsenin kimsede hakkı kalmadı. Resmi boyutu yoktu. Bir arkadaşımız bunun takibini yapıyordu.”

Bu tecrübeden yaklaşık 20 yıl sonra Katılımcı 8, 2014 yılında üye olduğu dernekteki esnaf, öğretmen, ev hanımı, memur, işçi birçok farklı mesleğe sahip kişiyle bir araya gelip resmi olmayan bir sandığın kurulmasına öncülük etmiştir. 2014’te kurulan sandık, Türk Lirası ile birikim yapılan ve bu birikimlerden ihtiyacı olan üyelere borç verilen bir uygulama şeklinde işlemlerine başlamıştır. Türk Lirası olarak birikim yapılmasının sebebi altın fiyatlarında yaşanan yükseliş ve düşüşlerin sandığın işleyişinde

³⁰⁰ Katılımcı 8, Yenikent Çevre Eğitim ve Kültür Derneği Yardımlaşma Sandığı’nın başkanıdır. Kendisiyle çalıştığı okulda 1 saat süren mülakat yapılmıştır.

yaratabileceği ve borç alan kişinin yaşayabileceği zorluklardır. Burada, sandıkların daha çok tecrübe edilerek gelişen ve başka sandık uygulamalarına örnek olan tarafları görülmektedir. Sandığın kurulma sürecine bakıldığında şöyle ifade edilmiştir:

Katılımcı 8: “Ben 10 yıl önce Ankara’ya geldim. Burada arkadaşlarla bir derneğimiz var, orada sohbet ederken sandıktan bahsettim, uygulamadan bahsettim. Onlar da “biz de kuralım” dediler. Altın üzerinden yapamayız dedim, TL üzerinden yapalım dedim. Çünkü TL daha az riskli. Dolarla yapalım diyenler oldu, elin gavurunun parasını değerlendirmiş oluyorsun. TL’de de enflasyon riski vardı, herkes razı olurdu buna.”

Sandık üyeleri, kur riskine ve altın fiyatındaki değişimlerde yaşanabilecek sorunlardan ziyade, enflasyon sonucu birikimlerinin erimesine razı olmuş ve sandık Türk Lirası üzerinden kurulmuştur.

Kurucuların karz-ı hasen farkındalığı ile bu uygulamayı yapıp yapmadığına bakıldığında, karz-ı hasen niyetiyle, bir menfaat beklemeksizin bu işlemlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu noktada birikimlerin karz-ı hasen verilmesindeki temel gaye İslam’ın öngördüğü biçimde, Allah rızasını kazanmak ve karz-ı hasen alanın ihtiyacının giderilmesini sağlamaktır. Bunu katılımcı 8 şu şekilde ifade etmiştir:

“Abdullah: Sandık kurulurken karz-ı hasen bilinciyle mi kuruldu?”

Katılımcı 8: Tabi ki. Güzel borç olarak biliyorduk. Allah rızası için, Kur’an’ı Kerim’de ve hadisi şeriflerde geçen biçimiyle bir menfaat beklemeksizin Allah rızası için verilen bir borç olarak, insanların ihtiyaçlarını, sıkıntılarını gidermek ve faize, haramlara bulaşmadan ihtiyaçlarını gidersinler amacıyla böyle bir çalışma içerisine girdik. Allah rızası için sandığa bağış yapan arkadaşlarımız oldu. Sevap için.”

Ayrıca Katılımcı 8’in de belirttiği gibi “sevap için” kurulan sandığa karz-ı hasen verilmesi amacıyla çeşitli bağışların yapıldığı veya sandığa üye olmadan borç verip bu paraların karz-ı hasen olarak verilmesini talep eden kişilerin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, karz-ı hasen sandığı hem borç hem de bağış olarak üyelerine karz-ı hasen vermiştir.

Katılımcı 8: “Sırf Allah rızası için durumu iyi olup, destek olmak amacıyla sandığa üye olan arkadaşlarımız oldu. Gayri resmi zamanda sandığa bağış veren de oldu. Borç kullanılsın sürekli diye 15.000 TL borç veren de oldu. Bu [para] devamlı sirkülasyondaydı.”

2014 yılında 15 kişiyle başlayan resmi olmayan sandığa, dışarıdan bir kişinin üye olabilmesi için iki sandık üyesinin şahit ve kefil olması gerekmektedir. Resmi olmadığı dönemde yapılan bütün işlemler Katılımcı 8’in banka hesabı üzerinden gerçekleştirilirken, derneğin bünyesine katıldıktan sonra bütün işlemler derneğin hesabından gerçekleştirilmiştir. Resmi olmayan dönemde karz-ı hasen verilirken

herhangi bir senet veya kefil aranmıyordu. Birikim aidatları 50 Türk Lirası ve katları şeklinde üst sınır olmaksızın belirlenmiştir. Sandığın en fazla karz-ı hasen verme miktarı ise 5.000 Türk Lirası ile sınırlanmıştır. Kişinin sandıkta 10.000 Türk Lirası birikimi olsa dahi 5.000 Türk Lirası karz-ı hasen alabilmektedir. İlk bakışta anlamsız görülen bu şart, sandığın sürdürülebilirliğini sağlamayı ve karz-ı hasen alan kişilerin büyük borç altına girmesini önlemek niyeti taşıdığını gösterebilir. Sandığın kuruluşundan itibaren ilk 2 yıl resmi olmayan bir yapı olarak devam ettiğini belirten Katılımcı 8, daha fazla kişiye ulaşmak amacıyla ve işlemleri resmiyete kavuşturma gayesiyle, derneğe bağlı yardımlaşma sandığı altında resmi uygulamaya geçildiğini belirtmektedir.

“Abdullah: Resmi sandık kurmaya neden gerek duyuldu?”

Katılımcı 8: Daha çok kişiye ulaşmak amacıyla.”

Resmiyete geçiş süreciyle ilgili diğer bir gereklilik ise borç ödemede yaşanan bir sorundan kaynaklanmıştır. Bu noktada, sandık üyelerinin bir arkadaşı için sandıktan karz-ı hasen alması, incelediğimiz sandıklarda sıklıkla rastlanan karz-ı hasen verme pratiğidir. Bu pratik resmi olmayan bir sandık üzerinden gerçekleştiğinde ve herhangi resmi evrak borç verme işleminde yer almadığında çeşitli sorunlar yaşandığı ifade edilmiştir. Katılımcı 8, sandığın resmi olmayan dönemde yaşadığı bir geri ödeme probleminin sandığın resmiyete geçişinde önemli bir etkisi olduğunu ifade etmiştir:

Katılımcı 8: “Bir yıl bir kişinin peşinden koştuk. Bir sandık üyesi bu kişiye borç verelim dedi. Sizin üzerinizden veririz dedik. [Borcu] Alan arkadaş bu borcu inkâr etti. Bağış verildi bu para bana dedi. Aracı olan kişiyle konuştuğumuzda nasıl olur dedi, ona yardımlaşma amacıyla borç vermiştik dedi. Sonra borcu alan kişi kabullendi, borcu ödeyeceğim vs. dedi. Oğlunun düğününü yaptırmıştı. Şu zaman, bu zaman ödeyeceğim derken bir yıldan fazla geçti. İki ramazan geçti. İki parçada ödedi ama bunalıttı. Oradaki para sadece bize ait bir para değildi, herkesin parasıydı. Bu parada ihtiyacı olanlara borç verilmek için bağışlar da vardı. Oradaki sirkülasyon devam etmesi amacıyla verilen paralar vardı. Bu olaydan sonra resmileşme sürecine girdik. Bunun etkisi oldu. Resmileştikten sonra kefillerin imza atması çok bağlayıcı oldu.”

2 yıl resmi olmayan şekilde işleyen sandık, derneğe bağlı yardımlaşma sandığı olarak resmi bir niteliğe kavuşmuştur. Böylece, sandıkta yapılan birikimler ve sandıktan alınan borçlar resmi kayıtlarla sürdürülmeye başlanmıştır. Sandık işlemleri katılım bankası hesabı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bunun sebebi olarak Katılımcı 8 sandığa üye olan kişilerin İslami hassasiyetlere sahip olduklarını vurgulamıştır:

Katılımcı 8: “Derneğin altında sandığı kurmak için başvurduk, resmi işleri tamamladık. Aidatları ile ilgili Albaraka Türk'te hesap açtık. Faizsiz olması

amacıyla. Paramız orada duruyor. İnternet bankacılığı üzerinden senedini, kefiliyle sözleşme imzalandıktan sonra [karz verilen üyenin] hesabına yatırıyoruz.”

Sandıktan bir üyenin karz-ı hasen alabilmesi için sandık üyelerinden en az iki kefil göstermesi gerekmektedir. Bir üye sandıktaki birikiminin 10 katı kadar karz-ı hasen alabilmektedir. Örneğin sandıkta 300 Türk Lirası birikimi olan bir üye 3000 Türk Lirasına kadar karz-ı hasen alabilir. Daha önce de belirtildiği gibi bu sandıkta en fazla 5000 Türk Lirası borç verilmektedir.

Tablo 10:

Yenikent Çevre Eğitim ve Kültür Derneği Yardımlaşma Sandığı İşleyişi

Sandık üyeleri diğer iki sandıktaki gibi sadece esnaf, ticaret erbabı veya memur gibi belirli meslek gruplarına dahil değildir. Sandığa üye olan kişiler arasında esnaf, öğretmen, işçi, ev hanımı ve hatta işsiz, öğrenciler de vardır. Katılımcı 8, bu farklılaşan üye profilinin sandığın resmi dönemde büyümesine engel olduğunu ifade etmiştir:

Katılımcı 8: “Katılımcı portföyü çok farklı olduğu için çok da büyüyemedik, hemen maaştan kesilse mesela daha sistematik olur. Bizde elden ödeyen var, havale eden var. Farklı farklı insanlar olduğu için. Herkese Albaraka’dan bir hesap açtıralım dedik. Otomatik ödeme versinler ve daha kolay olsun dedik ama herkesin orada parası bulunmayabilir. Düzenli maaş yatmadığı için, olmadı.”

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, sandık üyelerinin aynı bankaya yatan maaşlarının olması, benzer gelir yapılarına sahip olması veya benzer meslek gruplarından olması sandığın işleyişine ve gelişmesine kolaylık sağlamaktadır. Sandık resmi olduğu dönemde 40 üye sayısına ulaşsa da halen 20 üyesi bulunmaktadır.

Sandığın bugüne kadar verdiği karz-ı hasen toplamı 200.000 Türk Lirasına ulaşmıştır. Verilen karz-ı hasenler 12 ay vade ile verilmektedir. Ödeyemediği durumda sandık yönetim kurulunca vade uzatılabilir. Geri ödenmeme oranına bakıldığında, sandığın resmileşme sürecine girmesinde de etkili olan 1 adet geri ödenmeme durumu ile karşılaşmıştır. Belirlenen tarihten geç de olsa bu karz-ı hasen sandığa geri ödenmiştir.

Resmi dönemde ise sandığın verdiği karz-ı hasenlerin hepsi geri ödenmiştir. Her iki dönem için de dört yılda verilen 50 adet karz-ı hasenden geri ödenmeme yaşanmamıştır. Sandıktan karz-ı hasen talebinde bulanacak üyeler bunu yazılı olarak yapmak zorundadır. Karz-ı hasenlerin verilmesi, talepte bulunma sırasına göre belirlenmektedir. Aidatlarını düzenli ödeyen ve sandığa katıldığı ilk yıl borç almayan üyelere, daha sonraki yıllarda borç almada öncelik tanınmaktadır.

Üye sayısının az olduğu bu sandık uygulaması, yereldeki uygulamalara başarılı bir örnektir. Sandık üyeleri arasında güvene dayalı bir şekilde kurulmuş ve başarılı bir şekilde faaliyet göstererek kişilerin arasındaki güven atmosferini pekiştirmiş, üyeler arası sosyal irtibatların gelişimine katkı sağlamış ve üyelerin ihtiyaçlarının giderilmesini sağlayan bir yapı oluşturmuştur. Bu tecrübe kişilerin oturdukları muhitte başarıyla uygulanan bir sandığı temsil etmesi açısından önemlidir.

4.3.2. Resmi Olmayan Karz-ı Hasen Sandıkları

Karz-ı hasen kişilerin aile, akraba, arkadaş ve meslektaşlarıyla güvene dayalı bir şekilde tek taraflı biçimde sürdürülebilirken, kişilerin bir araya gelerek oluşturdukları sosyal birliktelikler içerisinde de kendine yer bulabilmektedir.³⁰¹ Bunlardan en bilinenleri Türkiye’de sürdürülen gün uygulamaları³⁰² ve sandık uygulamalarıdır. Resmi olmayan sandıklar, kişilerin güven esasıyla genellikle bir organizatörün öncülüğünde bir araya gelerek belirlenmiş kurallar çerçevesinde birikim yaptıkları ve sandıktan borç aldıkları sosyal yapılardır. Bu yapılar içerisinde sandıklara yapılan birikimler, sandığa verilen karz-ı hasen olarak nitelendirilebilir. Sandığın üyelere verdiği faizsiz borçlar da karz-ı hasendir.

Bu kısımda resmi olmayan sandıkların kuruluş süreçleri, üyelerinin özellikleri ve işleyişleri hakkında bilgi verilecektir.

4.3.2.1. Karz-ı Hasen Sandığı Örneği 4: Euro Sandığı

Sakarya’da bulunan Milli Savunma Bakanlığına ait 1. Ana Bakım Fabrikasında³⁰³ (halk arasında Tank Palet olarak bilinen) çalışan bir grup işçinin bir araya gelerek

³⁰¹ Özdemir, “Karz-ı Hasen Dünya Örnekleri Üzerine İnceleme”, 2.

³⁰² Eroğlu, “Informal finance and the urban poor: An investigation of rotating savings and credit associations in Turkey”; Duman, *Günümüz Fıkıh Problemleri*.

³⁰³ Milli Savunma Bakanlığı, “Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü”, erişim: 11 Mart 2019, <https://www.msb.gov.tr/AFGM/icerik/askeri-fabrikalar-genel-mudurlugu-kalite-hizmetleri>.

oluşturdıkları ve “kasa” olarak nitelendirdikleri sandık uygulaması 2006 yılından bugüne sürdürülmektedir. Sandık hakkında detaylı bilgi, sandığın organizatörü olan Katılımcı 1 ve sandık üyesi Katılımcı 2’den elde edilmiştir. Katılımcı 1, 42 yaşında lise mezunu, evli ve ortalama aylık geliri 5500 TL olan bir işçidir. Katılımcı 2 de 45 yaşında lise mezunu, evli ve ortalama aylık geliri 5500 TL olan bir işçidir.

Katılımcı 1, 2002 yılında bir tanıdığı vasıtasıyla Sakarya’da Türkiye Vagon Sanayii A.Ş (TÜVASAŞ)’da çalışanların kendi arasında gerçekleştirdiği bir sandık uygulamasına katılmıştır.³⁰⁴ Bir önceki örnekte görüldüğü gibi kişiler sandık uygulamalarına farklı mecralarda rastlayıp bunu güvendikleri kişilerle birlikte sürdürmek istemektedir. Katılımcı 1 de başka bir yerde katıldığı sandık uygulamasını daha sonra kendi iş arkadaşlarıyla sürdürmüştür. Öncelikle kendisi ilk sandığa katılımını şu şekilde ifade etmiştir:

Katılımcı 1: “2002’de vagon fabrikasında çalışan eniştemin sayesinde “kasa” diye bir şeyden bahsettiler. Ben de bunu sordum, “20 dolar olarak kasaya aylık ödeme yapıyoruz sonra kasada bulunan paramızın iki katı kadar da para çekebiliyoruz” dediler. Geriye ödemesini de aylık taksitlerle yapıyoruz, anapara sabit olmak üzere. Ayrıca o ay vermemiz gereken kasa parasını da veriyoruz. Dedim güzelmiş ben de gireyim buna.”

Katıldığı sandıktan elde ettiği tecrübeyi çalıştığı fabrikadaki arkadaşlarıyla paylaşan Katılımcı 1, başlangıçta aynı iş yerinde güvendiği arkadaşlarıyla ve onların kefil olduğu arkadaşlarıyla 10 kişilik bir sandığı 2006 yılında kurmuşlar. Bu kişileri bir araya getirirken aynı iş yerinden olması ve güven hususu ön plana çıkmaktadır. Sandık üyelerinin nasıl bir araya geldikleri sorulduğunda:

Katılımcı 1: “Nasıl bir araya geldik. Bana en yakın olan arkadaşlarım ve onların en yakın arkadaşları. Bu çerçevede hep birbirine dayanan, güvenli, güvenilir kişiler seçmeye çalıştım. Dolayısıyla X bir arkadaşına güvenebileceğin başka bir arkadaşın varsa ona teklif edelim. Tabi benim de tanıyor olmam önemli.”

Katılımcı 1, üyelerin aynı iş yerinden olması şartının çalıştıkları fabrikadaki maaş ve ikramiye sisteminden kaynaklandığını belirtmektedir. Çünkü kurulan sandığa, her maaş ve ikramiyede 20 dolarlık bir birikim yapılması gerekmektedir. Bu hususu şöyle belirtmiştir:

Katılımcı 1: “O aşamada biz dışarıdan elemanı bu işin içerisine sokmak istemedik. O da şundan kaynaklanıyordu, biz askeriyede çalıştığımız için 12 aylık maaş artı 6

³⁰⁴ Bu uygulama hakkında bilgi edinmek amacıyla sandığa üye olan kişilere ulaşılmaya çalışılmış fakat derinlemesine bir bilgi elde edilememiştir. Katılımcı 1, TÜVASAŞ’taki sandığın bir süre sonra işlemlerine devam etmediği bilgisini vermiş ama sonrası hakkında detaylı bir bilgisi olmadığını belirtmiştir.

aylık ikramiyemiz var. İkramiyelerde de ödeme yapacağımız için, fabrikanın dışındaki kişilerde 12 ay maaş aldıkları için bizim sisteme uyamayacaklardı. O yüzden hiç dışarıya açılmadık.”

Sandık başlangıçta 20 Dolar birikim tutarı ile başlamış fakat 2009’dan sonra 20 Euro birikim tutarı ile devam etmiştir. Bu hususta neden TL tercih edilmediği sorulduğunda:

Katılımcı 1: “Aslında başladıktan bir süre sonra bunu TL yapalım dedim arkadaşlara. Arkadaşlar ya TL değer kaybediyor, biz oraya kasaya para biriktirmeye çalışıyoruz, en azından kasadaki para değer kazanarak gitsin. Çünkü TL sürekli eriyor. En azından bizim paramız değer kaybetmesin diye. Ben de tamam o zaman dedim.”

Üyelerin TL’de yaşanan değer kaybı sebebiyle döviz tercih ettiği görülmektedir. Her maaş ve ikramiye dönemi yapılan birikimler veya ödemeler organizatör aracılığıyla ve banka kullanılmadan gerçekleştirilmiştir. Banka kullanılmamasının nedeni sorulduğunda:

Katılımcı 1: “Hiçbir banka yatırılan parayı kullanmıyorum diyemez. Gecelik repolarla faizde kullanıyor o yatırılan paraları. Dolayısıyla bizim amacımız neydi, faizden kaçmak. Yani faizli kredi çekmemek, faizli bir şeye bulaşmamak. Maksat bu olunca, bankalardan korktuk.”

Bu hususta Katılımcı 1 ve üyeler katılım bankaları da dahil olmak üzere hiçbir bankayı faiz hassasiyetleri nedeniyle kullanmamıştır. Sandık üyelerinin aynı iş yerinde çalışıyor olması ve her gün bir araya gelmeleri sandık işlemlerinde kolaylık sağlamıştır. Banka kullanmamanın dezavantajları, özellikle iş günlerinin dışında borç verilmesi gerektiğinde organizatörün borç vereceği üyeyle buluşması ve biriken tutarın güvenliğidir. Sandıktaki birikimlerin artması ve organizatörün birikimleri evinde bir kasada tutması birikimlerin güvenliğini riskli hale getirmektedir. Organizatör bu riski düşürmek için bir çelik kasa almış ve ayrıca birikimi bölüp diğer üyelere de saklamaları için vermiştir. Bu noktada banka kullanmamaktan kaynaklı risklerin olduğu görülmektedir. Kendisi bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

Katılımcı 1: “Zaman zaman da kimsenin paraya ihtiyacı olmuyor, on bin, on beş bin, yirmi bin dolar cebimde oluyor. Bu sefer rahatsızlık veriyor. Çelik kasa da aldım ben evime. Hırsız çelik kasa da dayanmaz ayrı bir şey ama. Önlem çerçevesinde çelik kasada tutuyorduk parayı. Gece gündüz arkadaşların ne zaman paraya ihtiyacı olursa elimden geleni yapıyordum. Ayrıca kasadaki paranın tamamı hep bende durmuyordu. X bir arkadaşına bir miktarını veriyordum, ona emanet ediyordum. Riski bölüyordum. İkiye de üçe de böldüğüm oluyordu.”

Sandıktan borç talep eden üyeler, taleplerini bir ay önceden organizatöre iletirler. Sandığın resmi olmaması ve üye sayısının az olması birçok işlemde üyelere ve organizatöre esneklik sağlamaktadır. Üyelerden birinin anlık nakit ihtiyacını gidermek adına organizatörün sorumluluk aldığı görülmektedir. Bu noktada sandık üyeliğinin

ötesinde var olan arkadaşlıkları da dayanışma nosyonunu daha görünür kılmaktadır. Organizatörün aldığı diğer bir sorumluluk ise talep edilen borçları belirli bir önceliğe göre dağıtmaktadır, ihtiyaçları belirlemek için üyelere bunu sormaktadır:

Katılımcı 1: “Abi niye çekiyorsun bunu, ya ihtiyacım var. Ne yapacaksın ama? Bana ihtiyacımı söyle abi dedim. Bu dedi ki ben buzdolabı alacağım öbürü dedi ki ben hanıma altın, bilezik alacağım. Arkadaşım bu bilezik kasası değil, buzdolabı kasası. Yani bileziği sen 3 ay sonra alabilirsin, ama bu adam buzdolabını bu ay almak zorunda. İhtiyacı var. Arkadaşların bunu böyle görmesini sağladık.”

Sandık üyelerinin sandığın işleyişine dair kararlaştırdıkları maddeler ve imzaladıkları bir metin bulunmaktadır. Buna göre her alınan maaş, ikramiye ve sözleşme farkında üyeler sandığa 20 Euro ödeyecektir. Üyeler sandığa yaptıkları birikimin iki katına kadar sandıktan borç alabilmektedir. Alınan borçlar 10 eşit taksitte geri ödenmektedir. Üyenin sahip olduğu birikim 1000 Euro’yu aştığında ise borçlarını 12 ay vadeyle geri ödeme hakkına sahiptir. Aynı anda birçok talebin olduğu ve talep miktarının sandıkta bulunan birikimden daha fazla olduğu durumlarda organizatör, talepte bulunan üyelerin ne için borç talebinde bulunduğunu sorarak daha önemli ihtiyacı olan üyeye borç vermekte öncelik tanımaktadır.

Sandığın bugünkü üye sayısı 12’dir. Toplam birikim tutarı ise 14.000 Euro’dur. 2006’dan bugüne sandıktaki birikimler 3 defa üyelere geri dağıtılmış ve daha sonra yeniden birikime başlanmıştır. Sandığın belirli dönemlerde dağıtılmasının arkasında çeşitli sebepler bulunmaktadır. Sandıktan borç talep etmenin önündeki tek engel üyenin sandığa borcunun olmamasıdır. Bu noktada sandığa borcunu ödeyen üye hemen borç isteme hakkına sahiptir. Bazı üyelerin sandıktan sürekli borç talep etmesi sandığın nakit akışını bozmakta ve diğer üyelerin borçlanmalarını da engellemektedir. Bir üye birikiminin iki katına kadar borç alabildiği için 6 üye birikimlerinin 2 katı borç almış olsa sandıktaki tüm birikim üyelerin üzerinde olacaktır. Bu noktada organizatör bazı üyelerin sandığa yük olduklarını düşünerek ve bu durumdan diğer üyelerin de rahatsız olduğunu belirterek çeşitli dönemlerde sandığı dağıtmış ve o üyeyi sandıktan çıkararak sandığı yeniden dizayn etmiştir. Yaşanan bu hadiseleri katılımcı 1 şöyle ifade etmektedir:

Katılımcı 1: “Zaman zaman arkadaşlar içerisinde revizyon yaşadık. İlk 10 kişiyle başladık, bu 10 kişinin içerisinde 2 tane sıkıntılı arkadaş çıktı. Sürekli bu arkadaşları taşımaya çalıştık. Baktık ki taşıyamıyoruz artık. Aldıkları borçları zamanında ödeyemediler... Bu sisteme bir türlü alıştıramadık arkadaş. Gelirin neyse ona göre harcayacaksın. O arkadaş gelirin üzerinde harcıyordu. Gelirinin üzerinde harcadığı için bankalardan sürekli borç alıyordu. Bu arkadaşları ben kırmadım, söyle bir şey yaptım. Dedim ki arkadaşlar kasada çok para var, ben bu parayı zapt edemiyorum. Kendime güvenemiyorum. Ben kasayı fesih ediyorum. Toplam 3 kere

kasayı fesih ettim. Her feshetmede çürük elmaları döktük. Bütün birikimleri geri vererek herkesin borcunu harcını, geri ödemelerini hesaplayıp verdik. Bunları öyle bir dönemde yaptım ki bu çürük elmaların borcunun çok olduğu zamanlara denk getirdim. Sadece anaparası kadar parası kaldığı dönemde yaptım. Ve sonrasında dedim ki arkadaşlar kasayı dağıttık, tekrar başlayacağız ama kasaya 600 euro nakit istiyorum. Nakit 600 euro verebilenle bu kasa devam edecek dedim. Sıkıntılı arkadaşlar bunu veremeyecekleri için biz bunu veremeyiz dediler. Aylık 200 euro 200 euro ödeyin dedim. Biliyorum ödeyemeyeceğini, onu çıkmaza sürmeye çalışıyorum ve kırmamaya çalışıyorum. Bu şekilde onları ekarte edip onların yerine yeni kişiler bulmak için bir çalışma yürütüyorum. Bu şekilde üç kere revizyon yaptık. Yüz yüze bakıyoruz sonuçta kırmamak lazım. Sen benim paramı kullanıyorsun, senin bana benim sana bir hakkım geçiyor burada.”

Sandığın güven esasına dayanması, yardımlaşma amaçlı bir araya gelen kişilerin belirli bir özveriye sahip olması gerektiğini göstermektedir. Bu noktada özellikle resmi olmayan bir sandıkta işleyiş net ve katı kurallara sahip olmaması bir yandan esneklik sağlarken diğer yandan çeşitli sorunlara sebep olduğu görülmektedir.

Sandık uygulamasının borç ilişkisinin kişilerde yaşattığı duygusal açıdan önemini katılımcı 1 şöyle vurgulamıştır:

Katılımcı 1: *“Baktım bu çok güzel bir şey. Çünkü birilerinden bir şey istemiyorum, birilerine gidip altın, para verebilir misin demiyorum.”*

Diğer bir örneği ise şu şekilde ifade etmiştir:

Katılımcı 1: *“İnsanlar 10.000 lira bir parayı arkadaşından istediğinde karşı taraf düşünür, yutkunur, vermekte çekinir. Ama bu kasadan bir sözle hemen borç alabilir. Hem faiz yok, ödeme koşullarında kısıtlar olmak zorunda, belirli vadede geri ödüyor. Gelirine göre esneye de biliyorsun. Arkadaşı sıkmadan borcu geri alıyorsun. Sistem oturduğunda zaten hiç sıkıntı çekmiyorsun.”*

Sandıkta üyeler birikimlerinin belirli bir katına kadar borç almayı “hak” olarak gördükleri için herhangi bir psikolojik sıkıntı yaşamadan borç isteyebilmekte ve bunu geri ödemektedir. Sandıklar üyelerini tasarrufa zorlayarak hem bir kaldıraç görevi görmek hem de kişileri borçlanma noktasında daha özgüvenli kılmaktadır.

Tablo 11:
Euro Sandığı

Üye	Birikim →	Kasa	Borç →	Üye
	Birikimi İade ←		Taksitle Geri Ödeme ←	

Organizatör bu birikimlerle üyelerin birçok ihtiyacını hem vade farkı ödemedi hem de faize bulaşmadan giderdiğini ifade etmiştir. Daha önce incelediğimiz sandıklardan farklı olarak birikimin Euro üzerinden yapılması, üyelerin birikimlerini enflasyona karşı korumaktadır. Euro olmasının dezavantajı ise borç alan üyenin kur riskiyle karşı karşıya olmasıdır. Türkiye’de döviz kurunun oynaklığı ve uzun dönemli gösterdiği eğilim dövizin artışı yönünde olduğu için bu tür durumlarda yüksek miktarda borç almış üyeler için sorun yaratabilmektedir. Hatta bu tür olumsuz durumlar sandıkların işleyişini bile sekteye uğratabilir. Fakat kur artış ve düşüşlerinin bir avantajı da bulunmaktadır. Kur yüksekken borç alıp düştüğünde ödeme yapmak üyelere bir avantaj sağlamaktadır. Bu avantaja yönelik bir örnekten şöyle bahsedilmiştir:

Katılımcı 1: “Yakında 4-5 ay önceki kurdaki manipülasyonda bizim bir arkadaşımızın kredi borcu vardı. En yüksekten kur ona 4000 küsur Euro verdim. 7-8 TL’den bozdurdu. Gitti kredisini kapattı. Şu an 6 TL’den geri ödüyor. Çok büyük avantaja sahip oldu.”

Üyelerin sandıktan ne için borç aldıkları hakkında bilgi sahibi olan organizatör üyelerin birçok sebep için borç aldığını fakat daha çok araba modeli yükseltme, beyaz eşya, yaşadıkları evin tamir ve diğer borçları ödemek için borçlandığını belirtmiştir. Katılımcı 2 bu konuda şöyle bir örnek vermektedir:

Katılımcı 2: “Bizim için çok iyi birikim oldu mesela lağv olduğunda Opel Corsa araba aldım mesela geçmişte. 13.000 TL’ye almıştım arabayı, 8000 TL’si sandıktan geldi. O zaman dağıtıp sonra tekrar toplanmıştık.”

Sandığın resmi olmaması ve üyelerin yakın bir arkadaşlığa sahip olması kurallarda çeşitli esnemelere sebep olmuştur. Bu esneklikler üyelerin birbirlerine sağladığı kolaylıklar olarak görülse de sandığın üye sayısının azlığı bu duruma imkân sağlamıştır. Üye sayısı

arttıkça esneklik sağlama durumları sandığın işleyişinde sorunlara yol açabilecek bir noktaya gelebilir.

Sandığın birikimlerinin Türk Lirası değil de Euro olması, üyelerin birikimlerinin enflasyon karşısında erimesine engel olmuştur. Fakat borç alan üyelerin kur riskiyle karşı karşıya olması da sandığın işleyişi açısından kurun dalgalandığı dönemlerde sorun teşkil etme özelliğine sahiptir. Üye sayısının az olduğu ve üyelerin birbirini yakından tanıdığı bu tür sandıklarda, kur riskiyle karşı karşıya kalan üyelere daha sonra geri ödenmesi gibi kolaylıklar sağlanabilir. Çünkü kişilerin temel amacı burada yardımlaşmaktır. Sağladıkları güven ortamı sandık dışında da üyelerin sosyal ilişkilerini geliştirerek borç ilişkisinin tahakküm ve disiplin üzerinden değil de yardımlaşma ve dayanışma üzerinden kurulduğunda olumlu sosyal bağlar oluşturduğunu göstermektedir.

4.3.2.2. Karz-ı Hasen Sandığı Örneği 5: Altın Sandığı

Resmi olmayan sandıkların, güvenilir bir organizatör aracılığıyla bir araya gelen kişilerden oluşan bir yapı olduğu belirtmişti. Altın sandığının organizatörü olan katılımcı 3, 25 yaşında, evli ve tüccar bir ailenin oğludur. İstanbul’da yaşayan ve okuyan katılımcı 3, lisansını uluslararası ticaret ve işletmecilik bölümünde yapmaktadır. Sosyal ve aktif yönü mülakat esnasında dikkat çeken hususlardan biridir. Katılımcı 3, okuduğu dönemde çeşitli iş girişimlerinde bulunmuş ve şu an tavuk çiftliği sahibidir. Organize ettiği sandığın kuruluşu evlilik döneminde yaşadığı tecrübeden ve bir tanıdığı vasıtasıyla sandık uygulamasından haberdar olması sonrasında gerçekleşmiştir. Resmi olmayan sandıklardaki tipik özelliklerden biri organizatörün girişimci ruhlu, güvenilir, sorumluluk alabilen kişiler olmasıdır.

Sandığın kurucusu olan katılımcı 3 evlilik döneminde yaşadığı ekonomik sıkıntıyı çevresindeki kişilerden kısa vadeli borç alarak ve bu borçları çevirerek (bir kişiden borç alıp diğerine borcunu ödeyerek) gerçekleştirmiş ve elde ettiği tecrübeyle bireylerin ellerinin altında bulundurduğu birikimlerin bir araya getirilerek çevresindeki kişilerin faydalanabileceği bir tasarruf haline dönüşebileceğini düşünmüştür. Bu süreci şu şekilde ifade etmektedir:

Katılımcı 3: “Yani bir sürü senaryo herkesin 3000-5000 lira gibi bir parası var tek başına hiçbir derde deva olmuyor ama yeri geldiğinde 5 kişiden 3000 lira aldığında adam gidiyor motor alıyor mesela sonra 1000-1000 [geri] ödüyor.”

Dedim ki nasıl yaparız ne yaparız insanlarda şey var, ben senden borç istediğimde sende olmasa bile bana güvendiğin için başkasından alıp bana borç verme durumum var. Bunu nasıl geliştirebilir ve düzenli bir hale getirebiliriz derken bizim bir abimiz Ankara’da bunu bir grup insanla yapmışlar.”

Diğer söylemi ise şu şekildedir:

Katılımcı 3: “Dedim ki karz-ı hasen sandığı uygulaması yapılmış böyle bir şey var. Her yerde bulabileceğim, altın günü şeklinde bulabileceğim bir modeldi zaten babamlar mesela 24 ayda 24 araba almışlar bir galeri ile anlaşmışlar sırayla hep birlikte almışlar modeller çoğaltılabilir. Biz de yapalım mı yapalım zor değil dedik. Üç kişi başladık karar verdik.”

Hem kendi tecrübesinden hem de çevresindeki kişilerin tecrübesinden yola çıkarak sandık ile ilgili geliştirdiği slogan ise şöyledir:

Katılımcı 3: “Velhasıl sloganda şöyle benim kafamda hep öyledir sadece karz için değil genel paraya bakışım budur; senin cebinde duran benim cebimde koşsun!”

Sandığın kurulum süreçlerinde organizatörün çevresindeki bireyleri ikna etmesi gerekmektedir. Organizatörün çevresine uygulamadan bahsederken hem yardımlaşmayı hem de birikimi ön plana çıkardığı şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

Katılımcı 3: “Samimiyetle başladık biz yani benim temel motivasyonum samimiyetle abi bir miktar paran var bunun cebinde durması bana doğru gelmiyor gel ihtiyacı olanlarla bunu paylaşalım diyerek başladım. Ama şu da var insanlara şunu da söyledim sen 21 yaşındasın 2 yıl sonra evleneceksin, ya da araba bakıyorsun sürekli vs. diyerek ikna ettim.”

Kişisel çabalarla 11 kişi ile 2015 yılında başlayan bu uygulama halen 60 üyeye devam etmektedir. Sandığa üye olan kişiler katılımcı 3’ün çevresindeki güvendiği öğrenci arkadaşları, esnaf, memur çeşitli mesleklere sahip kişiler ve ailesinden katılım gösteren akrabalarıdır.

Katılımcı 3: “Önceden daha kapalıydık üç kişiye şimdi 60 kişiye yükseldik 46’sı benim tarafımdan katıldılar. İlk başta çok yakın çevremizi alarak başladık kısa süre sonra şu kararı aldık dedik ki ikinci halkalarımıza da gidelim. Yani güvendiğim arkadaşımın arkadaşısın mesela o şekilde kasaya dâhil etmeye başladık. 3. Halkaya gitmedik birebir tanıştığımız insanları dâhil ettik sadece, yabancı başvuruları uygun bir dille reddettik.”

Sandığın genel işleyişine bakıldığında sandığa yapılan birikimler gram altın üzerinden yapılmaktadır. Aylık 1 gram, 2 gram veya 3 gram şeklinde sandığa birikim yapan üyeler sandıktan birikimlerinin 3 katına kadar borç talep etme hakkına sahiptir. Alınan borçlar herhangi bir fazlalık olmaksızın 10 aylık vadede taksit şekilde veya 5 ay sonunda peşin olarak geri ödenmektedir. Bu durumda üyeler borçlandığı gram kadar, kur riskini üstlenmiş olmaktadır. Evlilik, ilk araba, hac ve umre için borç alındığında 3 ay ödemesiz 12 taksit yapılarak toplamda 15 ay vadede geri ödeme yapılmaktadır. Evlilik, ilk araba, hac ve umre için alınan borçlarda vadenin değişmesi sandığa katılım gösteren üyelerin

sahip oldukları hassasiyet dolayısıyladır. Organizatörün genç olması, sandığa katılım gösteren kişilerin de organizatörün çevresindeki kişiler olması sandığın yaş ortalamasını düşürmektedir. Bu noktada gençlerin ağırlıklı olduğu bir sandıkta özellikle evlilik ve ilk araba için böyle bir kolaylık sağlanması anlaşılabilir olmaktadır.

Sandığa katılım sağlayan üyeler ilk beş ay borç talep edememektedir. Borç talep eden üyeler bir ay önceden üç kişilik yönetime borç talebinde bulunmaktadır. Sandık yönetimi rezervasyona göre kişilere borç verilmektedir. Sandığa borcu olan üyeler ikinci bir borç talebinde bulunamazlar. Ayrıca üyeler ayrılmak istediğinde birikimleri kendilerine iade edilmektedir.

Sandıkta borç verme işlemleri rezervasyon sırasına yani borç talep etme sırasına göre belirlenmektedir. Burada ihtiyaçlara göre bir dağılım yapılmamıştır. Fakat üyelerin acil durumları olduğunda haber vermesi, organizatörün rezervasyon sırasındaki kişiyle görüşüp ondan izin alarak acil ihtiyacı olan üyeye borç vermesi mümkündür. Sandığın işleyişi daha çok katılımcı 3'ün çabalarına bağlı olduğu ve üyelerin birçoğunu şahsen tanıdığı için bu tür durumlarda esneklik sağlanmaktadır.

Sandığa katılmak isteyen kişiler ancak bir sandık üyesinin referans göstermesiyle üye olabilmektedir. Sandığın tüm transfer işlemleri katılımcı 3'ün bir katılım bankasındaki altın hesabı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bütün üyeler ayın 17'sine kadar bu hesaba birikimlerini yollarken, borç talep sırasına göre borç verilecek üyelere de yine her ayın 17'sinde borçları verilmektedir. Güven esasına göre işleyen sandık, üyelerine borç verirken borçlanan üyeye senet imzalatmaktadır. Sandıktan çıkmak isteyen üye aynı borç talep eder gibi rezervasyon yaparak birikimlerini almaktadır.

Tablo 12:
Altın Sandığının İşleyişi

Üye	Birikim →	Altın Sandığı	Borç →	Üye
	Birikimi İade ←		Taksitle Geri Ödeme ←	

Sandığın organizatörü birikimlerin toplanması ve borçların verilmesi noktasında işlemleri kendi hesabından yürütmektedir.

Katılımcı 3: *“Tamamen benim hesabımdan oluyor... hesabımdan ortalama ayda 100-150 bin lira para geçiyor.”*

Bu işlemler doğal olarak organizatörün emek ve zaman harcamasına sebep olmaktadır. Kendisi de sandığı sıkça kullanan katılımcı 3, üyelere herhangi bir ücret, fazlalık almamaktadır. Sandığın işleyişi nispeten dar bir çevrede olduğu için organizatör üyelerin nakit sıkışıklıklarını aşması için çeşitli inisiyatifler aldığını belirtmektedir. Bu esnekliği sağlamak için harcadığı çaba yeri geldiğinde uzun vakitler almaktadır. Üyelere sağladığı kolaylıklar organizatörün bireysel olarak yardım etme çabasından, manevi bir fayda elde etme arzusundan kaynaklanmaktadır. Kendisi bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Katılımcı 3: *“Örneğin kasaya 90 gram giriyor, sen 60 gram istedin ben 40 gram istedim kuralları işletsem sana veririm kendime 1 ay sonra ancak verebilirim, çünkü kasada para yok. Umurumda olmaması lazım ama ben o parayı bulmak için 3 arkadaşımı arayıp 10.000 liran var mı, 2 ay sonra karzdan vereceğim dediğim oldu. Bunları bir kişi için koordine etmek bazen saatlerini alıyor, bunu bazen bir ayda beş kişi için yapıyorsun. Maddi ve manevi tatmin var... bu işlemleri yaptığım için bir ücret talebim olmadı ücret almak karşı tarafta haklarını artıracak ve başka sıkıntılar çıkaracak için düşünmedim. Şu an yaptığım işlemlerden karşı taraftan güzel dönütler alıyorum, teşekkür alıyorum, dua alıyorum fakat 20 lira herkes bana işlem ücreti veriyor olsa duadan da olacağız. Bu nedenle talep etmedim ücret.”*

Karz-ı hasen hakkında detaylı bilgi sahibi olan ve bunu üyelere de anlatan organizatör, bu tür sandık uygulamasının kişiler arası borç ilişkilerini kolaylaştırdığını belirtmektedir:

Katılımcı 3: *“Karzın böyle kasalaşmasının güzel yanı şu oluyor; adam benden borç isterken benden borç istemiyor, bankaya gelir gibi geliyor, bu bir kurum. Ahmet³⁰⁵’in şahsından borç istese zorlanacak boyun bükecek belki istemeyecek vs. bu risklerin hiçbirisi yok. Ahmet 80 gram rezerve et bana diyor, ben de tamam diyorum.”*

Sandık işlemlerinin yanında üyeler arası gelişen güven, üyelerin bireysel olarak da birbirlerinden borç almalarına veya vermelerine ortam oluşturmuştur. Bu durumu katılımcı 3 şöyle açıklamaktadır:

Katılımcı 3: *“İhtiyaç durumunda dışarıdan da, kredi kartı mesela adam evlenecek beyaz eşya alacak karz istiyor, abi karz alma da bu ay kredi kartından çekelim bana taksit olarak öde şeklinde binlerce lira dışarıdan da haricen yönettik süreci.”*

Sandığın borç verirken gösterdiği diğer bir hassasiyeti ise haram işlemler için borç verilmeme şartı bulunmasıdır. Sandığa üye olan kişiler dini hassasiyet bakımından bu tür

³⁰⁵ Katılımcının adının gözükmemesi için buraya başka bir isim yazılmıştır.

işlemlerden kaçınmaktadır. Katılımcı 3 kişisel faaliyetlerini de katılım bankalarından gerçekleştirdiğini belirtmiştir.

Sandığın gram altın üzerinden işlemlerini gerçekleştirmesi altında yaşanan fiyat değişimlerine karşı borç alan üyeleri risk altına sokmaktadır. Özellikle Türkiye’de Ağustos 2019’da yaşanan altın ve döviz fiyatlarındaki değişim sandığın işleyişini önemli şekilde olumsuz etkilemiştir. Altında yaşanan fiyat artışları üyelerin hem taahhüt ettikleri aylık tasarruflarını yapmalarına engel olmakta hem de borç almış üyelerin borçlarını geri ödemesinde zorluk yaşatmaktadır.

Katılımcı 3: Soruya dönecek olursak adam ayda 5 gram ödemeye niyetlenmiş karısına demiş ki ayda 5 gram ödememiz var hesaplamış 750 lira, o borcu 750 olarak planladıysan ve o borç 1000 liraya yükseldiyse hayatındaki bazı şeylerden feragat etmesi gerekiyor... İkincisi muazzam artıştan dolayı korkanlar oldu borcumu ödeyeceğim ama çıkıyorum deyip çıkanlar oldu.”

Sandığa birikimler Türk Lirası olduğunda enflasyon problemi söz konusu olurken, altın olduğunda üyeler borçlarını geri öderken altın fiyatının dalgalanması riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Diğer bir ihtimal ise üye altının piyasa fiyatı yüksekken borç aldığı ve düşükken borcunu ödediğinde bu durum üye için önemli bir kazanca dönüşmektedir. Sandığa birikimler ve ödemeler her halükârda altın üzerinden olduğu için sandıktaki birikimler gram cinsinden değişim göstermemektedir. Bu sayede birikimlerin altın karşılığı her daim aynı kalmaktadır.

Sandığın, Türkiye’de geleneksel yatırım aracı olarak tercih edilen altın üzerinden kurgulanması üyelerin sandığa nispeten daha kolay katılmasını sağlamaktadır. Fakat kurumsal yapıya sahip olmayan ve kurallarda esnemeler olabilen bu tür gayri resmi yapılara katılmak için hem sandık yöneticilerinin katılmak isteyen kişiye güvenmesi hem de katılmak istemeden önce üyenin o sandığın yöneticilerine güvenmesi gerekmektedir. Karşılıklı güvene gerek duyan bu tür oluşumların belirli çevreyle sınırlı kalması doğaldır. Bu sınırlılık bir yandan sandığın işleyişini kolaylaştıran bir güven ağı oluştururken diğer yandan sandığın büyümesinin önünde de engel oluşturmaktadır.

4.3.2.3. Karz-ı Hasen Sandığı Örneği 6: Din Görevlileri Sandığı

Din görevlileri sandığı, 1986 yılında Sakarya İl Müftülüğünde çalışan din görevlileri arasında kurulmuştur. Sandık hakkında mülakat yapılan “Katılımcı 9”, 1988 yılında Sakarya İl Müftülüğünde göreve başlamış ve 1990 yılında sandığa katılmıştır. Sandıkla ilgili çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 2011 yılından itibaren sandığın birikimleri

toplama ve borç verme işlemlerini kendisi takip etmektedir. Katılımcı 9, işletme lisans mezunu ve ayniyat saymanı olarak görev yapmaktadır. KAMPERDER örneğinde de gördüğümüz gibi sandıkların işlemleriyle ilgilenen kişiler mesleklerinde de bu tür işlemleri yapan kişilerden oluşmaktadır.

Sandığın kuruluş döneminde bulunmayan Katılımcı 9, sandığın kurucusundan kuruluş hikayesini şu şekilde nakletmektedir:

Katılımcı 9: “Sandığın kuruluşunu anlatayım kısaca, İl müftüsü İsmet Selim vardı. Din görevlisi imam bir arkadaşımız bankadan kredili para almak için yazı istemiş. Müftü bey de ben imzalamam git müftü yardımcısı Süleyman İlhami hocamıza demiş. Ben direk Süleyman hocadan dinledim. Ya müftü beye haram olan bana helal midir deyip imzalamadan geri göndermiş. Süleyman hoca, “Geri gönderdim ama çocuğunda yapacak başka bir şeyi yoktu” diyor. İkinci gün yeniden gelmiş imam yine reddedilmiş, üçüncü gün imam arkadaşımız yapacak başka bir şeyi olmadığını belirtmiş. Süleyman hoca o belgeyi gözü yaşararak imzalamış. Bankaya gidip imam arkadaşımız, parasını almış. Fakat ertesi gün arkadaşları toplamış Süleyman hoca, bir sandık kuracağız ve faize bulaşmayacağız, isteyenler biriken meblağlarına göre borçlanacak tekrar geriye ödeyecek şeklinde sandığı kuruyor.”

Din görevlileri sahip oldukları hassasiyet dolayısıyla birbirlerini faizden uzak tutmak amacıyla bu sandığı kurmuşlardır. Sandık 33 yıldır faaliyetlerini sürdürmektedir. Üyeleri müftülükte çalışan memurlar, vaizler, imamlar ve daha önce müftülükte çalışmış sandığa üye olduktan sonra öğretmenliğe veya akademisyenliğe atanmış kişilerdir. Sandığın 2019 itibarıyla 95 üyesi bulunmaktadır.

İlk kurulduğu dönem üye sayısının azlığı ve üyelerin daha dar bir çevrede bir araya gelmiş olması sebebiyle maaş günlerinde sandık üyeleri müftülüğe gelip birikimlerini sandığın işlemlerini yapan kişiye vermektedir. Herhangi bir resmi bağı olmayan sandık tamamen güvene bağlı şekilde işlemiştir. Üye sayısının artması bu işlemlerle ilgilenen kişinin iş yükünü arttıracığından üye sayısının 100 kişinin üzerine çıkması arzulanmamıştır.

Sandığın işleyişine bakıldığında üyeler aylık 100 TL ve 750 TL arasında 50 TL'nin katları olacak şekilde sandığa birikim yapmaktadır. Sandıkta biriktirdikleri paranın ise iki katına kadar sandıktan borç alma hakkına sahiptir. Sandıktan alınan borçlar 6-8-10-12 veya 15 aylık taksitlerle geri ödenmektedir. Sandığa işlemlerden dolayı herhangi bir işlem ücreti, dosya masrafı adı altında ödeme yapılmamaktadır. Ayrıca sandığın işlemleri ilk kurulduğu dönemdeki sandık hesabı ve sonradan üç yöneticinin ortak hesabının bulunduğu bir katılım bankası üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Sandık yöneticisi katılımcı 9'a sandığın temel amacının ne olduğu sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

Katılımcı 9: “Burada iki tane amacımız var. Hem tasarruf yapmak kenara biraz para biriktirmek. İkincisi de ihtiyaç olduğunda da beş kuruş faiz ödemedi ihtiyaçlarımızı gidermek.”

Sandığa katılanların amaçları arasında faizsiz olarak ihtiyaçlarını karşılamak ve tasarruf yapmak olduğu görülmektedir. Tasarruflar TL olarak yapıldığı için enflasyon karşısında erimektedir. Fakat bunun ötesinde katılımcı 9, sandık üyelerinin hem ihtiyaçları olduğunda borç alabilecekleri bir müesseseye üye olma hem de zorunlu olarak tasarruf yapma saikiyle bu sandığa katılım sağladıklarını belirtmektedir:

Katılımcı 9: “Sandığa girerken genelde kenarda bir paramız olsun, başka türlü tasarruf yapamıyoruz, burada her ay mecburi kesiliyor, her ay ödüyoruz diyenler çoğunlukta.”

Katılımcı 9, borç taleplerinin karşılanmasında zorluk çekilmediğini çünkü tasarruf yapma amacıyla sandığa katılım sağlayan üyelerin bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca, sandık üyelerinin özellikle sandıktan borç aldıktan sonra sandığın önemini daha iyi anladıklarını şöyle ifade etmektedir:

Katılımcı 9: “Bunun kârını, güzelliğini görüyor çünkü. Sen sıkışmışsın sandık sana para vermiş, sen bu sandığa yanlış yapamazsın. Yapmıyorlar yani. Bu iyi niyetlerle 30 yıldır sandığımız devam ediyor, inşallah bundan sonra da devam eder.”

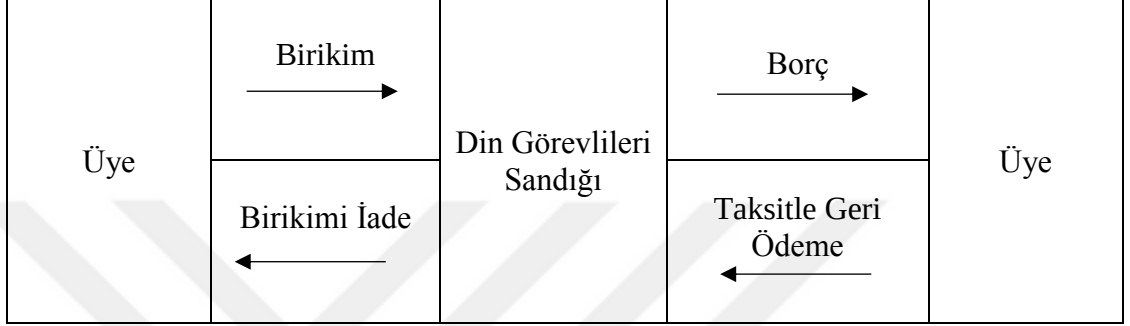
Sandığın temel amacı her ay borç talep eden üyelerine borç vermek ve üyelerinin ihtiyaçlarını faizsiz olarak gidermektir. Bu amaçla sandığın yüksek miktarda tasarruf etmiş üyelerin birikimlerinin bir kısmı yıl sonunda iade edilmektedir. Örneğin şu anda sandıkta en fazla birikimi olan üyenin sandıktaki parası 30.000 TL civarındadır. Bu kişi birikiminin iki katına kadar borç alabileceği için sandık o ay daha az sayıda üyeye borç verecektir. Diğer borç talep eden üyeler ise gelecek ayları bekleyecektir. Bu tür durumlar sıklıkla yaşanmasın ve borç talep eden üyelere en kısa sürede borç verilebilmesi amacıyla üyelerin birikimleri arasındaki farkın artmaması için önlem alınmaktadır. Bu durumu katılımcı 9 şu şekilde açıklamaktadır:

Katılımcı 9: “En fazla parası olanlar 30.000 civarındır. Çok fazla birikim olan üyeleri zaman zaman ana paralarını iade ediyoruz bir miktarını. Onların da işine geliyor. Çünkü 60-70 bin sadece bir kişiye verirse bir ayda zaten dağıttığımız para bu civarda. Bir kişiye vereceğiz diğer 90 kişi bekleyecek böyle olmaz. O yüzden hedefimiz her ay 5-6 kişiye para vermek. Onu dengelemeye çalışıyoruz.”

Sandık çeşitli dönemlerde üyenin birikimiyle bağlantısı olmadan da borç verebilmektedir. Örneğin, 2018 yılında bedelli askerlik için 15.000 TL ödeme yapması gereken üyelere

birikimlerine bakılmaksızın borç verilmiştir. Bu durum için bedelli askerliğe başvuracak üyeler sandığa durumlarını bildirmiş ve sandık yöneticileri durumu değerlendirerek diğer üyelere de bilgi vererek bu işlemi gerçekleştirmişlerdir. Sandığın üyelerinin bu tür durumlarda birbirlerine destek olduğu görülmektedir.

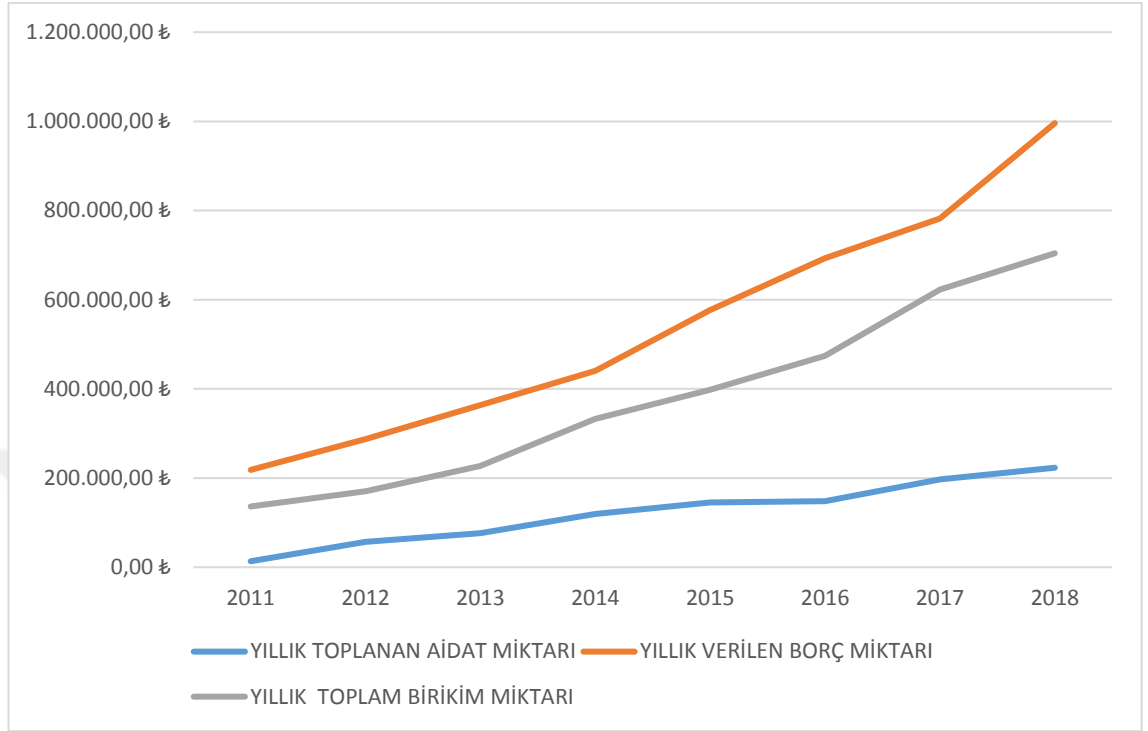
Tablo 13:
Din Görevlileri Sandığının İşleyişi

Sandık üyelerine borç verirken senet imzalatmaktadır. Fakat herhangi bir kefil talebinde bulunmamaktadır. Üye sandığa borcunu ödemekte zorlanırsa sandık yönetimi borcun vadesini uzatarak kendisine kolaylık sağlamaktadır. Fakat üyenin kötü niyetli olduğu tespit edilirse senedin işleme sokulması söz konusu olacaktır. Katılımcı 10, sandığın 30 yıllık tarihinde böyle bir durumun yaşanmadığını özellikle vurgulamıştır.

Grafik 4:

Din Görevlileri Sandığının Yıllık Aidat, Borç ve Birikim Miktarları

Katılımcı 9 sandığın sayısal durumuyla ilgili paylaştığı veriler çerçevesinde; sandığa üye olan 95 kişinin toplam birikim miktarı 2018 sonu itibariyle 704.150 TL’dir. 2018 yılında verilen toplam borç miktarı ise 996.050 TL’dir. Verilen borçların ortalama vadesi 8.5 aydır. Bir üyenin ortalama birikimi ise 6.903 TL’dir.

Din görevlileri sandığı, iş yeri merkezli olarak kurulmuştur. Sandığın diğer sandıklardan ayırt edici temel özelliği üyelerinin din görevlileri olması ve karz-ı hasen hakkında temel bilgilere sahip olduğu varsayımıyla bu işlemleri gerçekleştirmeleridir. Karz-ı hasenin sadece maddi boyutuyla değil manevi/dini boyutuyla ilgili olarak katılımcı 9, üyelerinin neredeyse yarısının sandıktan karz-ı hasen talep etmediğini, burada biriktirdikleri paranın diğer üyelere karz-ı hasen verilmesinden dolayı elde ettikleri manevi kazançları ön plana çıkardıklarını belirtmektedir.

Üyelerin sabit ve aynı tarihte yatan maaş ödemeleri sandığın işleyişini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca sandık birikimlerin 2 katına kadar borç vererek daha çok üyeye borç vermeyi amaç edinmektedir. Diğer pek çok sandıkta birikimin 3 katına kadar

verilen borçlardan ziyade 2 katına kadar borç vermek üyelerin geri ödemelerini de kolaylaştıran bir sınırlama olarak görülebilir.

4.3.2.4. Karz-ı Hasen Sandığı Örneği 7: İşveren Katkılı Sandık

Sandık, 2007 yılında bir aile şirketine çalışanlar ve işveren ortaklığıyla kurulmuştur. “Yardımlaşma Fonu” adı altında resmi olmayan şekilde kurulan sandık hakkında mülakat yapılan “Katılımcı 10” ailenin bir ferdi olarak hem şirkete ait fabrikanın müdürü hem de sandığın yöneticisidir. Katılımcı 10, 38 yaşında Sakarya Üniversitesi endüstri mühendisliği mezunudur. Sandığın kuruluş aşamasında yer alan katılımcı 10, sandığın talepleri değerlendirme ve borç verme işlemlerini yönetmektedir.

Sandığın kuruluş hikayesine geçmeden önce ailenin sahip olduğu İslami hassasiyetlerin iş hayatlarına yansıdığını belirtmek gereklidir. Bu husus sandığın kuruluş ve işleyiş amacına yönelik çok önemli bilgiler taşımaktadır. Katılımcı 10’un belirttiğine göre şirket mevcut hukuksal alt yapının yanında şer’i kurallara da riayet ederek yönetilmektedir. Buna örnek olarak katılımcı 10, şirketin çalıştığı tedarikçinin herhangi bir faktöring şirketiyle ilişkisi tespit edildiğinde o tedarikçiyle çalışmanın sona erdirildiğini ifade etmiştir. Çünkü aile şirketi yönetimi, faize herhangi bir şekilde karışmış şirketlerle çalışmama prensibine sahiptir. Bu hususta katılımcı 10’un aşağıdaki sözleri ailenin sahip olduğu İslami hassasiyetleri göstermesi açısından kayda değerdir:

Katılımcı 10: “Burası bir aile şirketi. Her aile şirketinin kendine göre kuralları vardır. Yasal kuralların haricinde şirketlerin kendi kültürel kuralları olur. Bizim aile şirketimizin kuralları, şer’i kurallarla irtibatlı olarak belirlenmiştir. Bizim ailemiz işiyle inancı arasında herhangi bir ayırım gözetmez. Dolayısıyla inancımıza aykırı hiçbir faaliyetin içinde olamayız. Onlar bizim kırmızı çizgilerimizdir. Bu yüzden bizim şirketimiz kredi almaz, faizli hiçbir işlem yapmaz, kimseye faiz kesmez, kimseye de faiz ödemez. Bunun üzerine bütün organizasyonunu şekillendirmiştir. Bütün ödeme araçları buna göredir, bütün fonlama sistemleri buna göredir. Bu çerçevede içerisinde çalışırız. Bunun çerçevesinin dışına çıkması gereken hiçbir işe girmez.”

Katılımcı 10: “Faizli sistemin araçları ilgi alanımıza hiç girmedikleri için açıkçası bizi cezbeden bir yanırları olmadığı için, hiçbir bankacıyla faizli sistemin bize neler vaat ettiğini oturup konuşmadığımız için bilmiyoruz bile. Tamamen yapılabirlik sınırlarımızın dışında. Eroin ticaretinde de çok iyi para var ama yapamıyoruz, niye yasal sorunu var. Gidip eroin ticareti yapamadığımız için ne kadar para kaybediyoruz diye hayıflanmanın bir manası yok. Biz meseleye tamamen böyle bakıyoruz.”

Bu çerçevede şirket çalışanlarına da çeşitli kısıtlamalar getirmiştir. Örneğin, geçmişte çalışanların faizli işlemlere bulaştığı bir şekilde tespit edilirse bu çalışan için işten çıkarılma sebebi olarak kabul edilmiştir. Fakat bu durumun çalışanlarını oldukça

zorladığını belirten katılımcı 10, sadece yasaklamayla bunun önüne geçemeyeceklerini, çalışanlarına bu konuda bir çözüm sunmanın gerekliliğini fark ederek 2007 yılında şirket içerisinde “Yardımlaşma Fonu” adında bir fon (sandık) kurulduğunu belirtmektedir.³⁰⁶ Fon, 2007 yılında tüm çalışanlarla ortak bir şekilde kurulmuştur. 2007’den 2016’ya kadar fonun birikimleri çalışanların her ay net maaşlarının %1’i kadar fona ödeme yapmasıyla oluşmuştur. Şirket, kuruluş aşamasından 2016’ya kadar 86.000 TL fona aktarım yaparak fona işlerlik kazandırmayı amaçlamıştır. Katılımcı 10 fonun temel amacını şu şekilde açıklamaktadır:

Katılımcı 10: “Biz fonu çok yalın tutmaya çalıştık. Fonun kimseye para kazandırmak gibi bir amacı yok. Fon çok basit, yalın bir amacı var, insanlara faizsiz olarak borç vermek. Efendimizin (s.a.v.) söylediği bir şey var, ‘En güzel sadaka borç vermektir.’”

Fon kurulduğu günden bugüne herhangi bir resmi hüviyete sahip olmadan işlemlerini gerçekleştirmektedir. 2016 yılında bir revizyona giderek, fona her çalışanın maaşından yaptığı %1’lik birikime ek olarak şirket %0.5’lik bir katkı yapmaya başlamıştır. Katılımcı 10 şirketin yaptığı katkının amaçlarını şu şekilde açıklamıştır:

Katılımcı 10: “Bu katkıda iki amaç var bir tanesi özendirmek. Fonu güçlendirmek. Diğeri de personel aklında “benim içeriye koyduğum para eriyor mu?” “enflasyona yeniliyor mu?” gibi düşünceler olmasın biz senin adına o parayı %50 gibi bir oranda koruyoruz demek.”

Bu sayede hem çalışanların birikimleri korunmakta hem de sandığa/fona katılmaları teşvik edilmektedir. Bunun haricinde fonun işleyişine ait çeşitli kurallar da koyulmuştur. Öncelikle fabrikada işe başlayan her çalışan, otomatik olarak fona dahil edilmektedir. Fona üye olan kişiler fondan çıkış formu doldurarak fondan çıkma hakkına sahiptir. Fondan kendi isteğiyle ayrılan bir çalışan 12 ay boyunca tekrar fona üye olamaz. Şirketin icra kuruluna üye olan kişiler fona üye olamaz. 420 çalışanı bulunan şirkette fona üye olan çalışan sayısı 390’dır.

Çalışanların fonda kalmasını teşvik etmek amacıyla bireysel emeklilik sistemindeki devlet katkısına benzer bir yöntem geliştirilmiştir. Bu yönteme göre işten ayrılan bir çalışanın çalışma süresi 0-4 yıl arasında ise sadece kendi birikimlerini alarak fondan çıkabilir. Çalışma süresi 5-7 yıl arası olan çalışanlar kendi birikimlerini ve işveren

³⁰⁶ Kurucularının “Yardımlaşma Fonu” adı verdiği resmi olmayan bu yapıyı hem fon hem de sandık olarak adlandıracğız. Bir araya gelerek oluşturulan yapı bir sandık iken sandığın çeşitli fonlara sahip olması MÜSIAD Karz-ı Hasen Sandığında görüldüğü üzere mümkündür. Fakat incelediğimiz sandık özelinde tek fon türü bulunduğu için kullandığımız fon ve sandık ifadeleri aynı yapıyı ifade etmektedir.

katkısının %30'unu alırlar. Çalışma süresi 8-10 yıl arası olan çalışanlar kendi birikimlerini ve işveren katkısının %50'sini ve son olarak 10 yıldan çalışanlar kendi birikimlerini ve işverenin yaptığı %0,5'lik katkının tamamını alarak fondan ayrılabilirler. Fakat işten ayrılmadığı halde fondan kendi isteğiyle ayrılmayı talep eden çalışanlar sadece kendi birikimlerini alarak fondan ayrılabilir. Ayrıca askerlik veya emeklilik dolayısıyla işten ayrılan çalışanlara çalışma süresine bakılmaksızın kendi birikimleri ve işveren katkısının tamamı verilerek fondan çıkarılır. Bu şekilde hem çalışanların fonda kalmasını teşvik eden şirket hem de çalışanlarının birikimlerinin enflasyon karşısında erimesine engel olmaktadır.

Çalışanların sandıktan borç talep edebilmesi için fon talep formunu doldurup bulunduğu bölüm amirine bunu imzalatarak fon yönetimine iletmesi gerekmektedir. Fondan borç talepleri her ayın son iş gününe kadar yapılmaktadır. Çalışanlar ne kadar, ne için borç talep ettiklerini formda yer alan seçeneklere göre işaretleyerek ve gerekli açıklamaları yazarak belirtmektedir. Fona borcu bulunan üyeler borçlarını ödemediği takdirde borç talebinde bulunamamaktadır. Katılımcı 10, fonun yöneticisi olarak borç taleplerini çeşitli kurallara göre değerlendirmektedir. Üyeler eğer hastalık, evlilik, taşınma, yakacak (kömür, odun vb.) ve doğum nedeniyle borç talep ediyorsa bu kişilere borç vermede öncelik tanınmaktadır. Diğer nedenlerle borç isteyen üyelerin talepleri de katılımcı 10'a ulaşır fakat bu önceliğe göre verilen borçlardan sonra fonda para kalırsa diğer talepler de değerlendirmeye alınır. Fondan hiç borç almamış üyeler ile daha önce borç almış üyeler arasında da bir fark gözetilerek hiç borç almamış veya diğerlerinden daha az borç almış üyelere öncelik tanınmaktadır. Katılımcı 10, ilk yıllarda fondaki taleplerin genellikle belirtilen durumlar çerçevesinde daha çok acil ihtiyaçlar için geldiğini fakat özellikle son yıllarda talep sebeplerinin değiştiğini belirtmektedir:

Katılımcı 10: "Şunu da görüyorum, eskiden yiyecek alamıyorum, bakkala şu kadar borcum var diye talepler gelirken kiramı yatıramadım, elektriğimi kesecekler durumundan, araba alacağım, ev alacağım, altta dükkân satılıyor kelepîr onu almaya çalışıyorum, arsamı genişletiyorum, köye ev yapıyorum gibi yatırımlara geçtik. İnsan oğlunun ihtiyaçları hiç bitmiyor."

Gelen talepleri tek başına değerlendiren katılımcı 10, bu önceliklere göre her ayın 8'i veya 9'unda borç verilecek üyeleri belirlemektedir. Fon çeşitli dönemlerde üyelerine sadece belirli sebepler için borç verebileceğini belirtmektedir. Örneğin 2019 yılında imar affı ve bedelli askerliğin ilan edilmesi üzerine fondan sadece bu sebepler için borç verilerek üyelerin bu durumlardan yararlanması sağlanmıştır. Üyeler fondan en fazla 10

taksitle borç talep edebilir. Fakat katılımcı 10 fonun ulaştığı büyüklüğün çeşitli esnemelere imkân sağladığını belirterek inisiyatif olarak 12-15 aya kadar esneklik tanıdığını belirtmektedir.

Üyelerin fondan kefilsiz talep edebileceği borç miktarı, işten ayrıldığında şirketten alacağı olan tazminat hak edişini geçemez. Bu tutarın üzerindeki fon talepleri için üyenin kefil bulması gereklidir. Üyeler fondan borç alırken senet imzalamaktadır. Her ay taksit ödemelerinde ödedikleri senetler üyelere teslim edilir. Eğer bir üye fona borcunu ödemediği iş yerinden ayrılırsa, şirket çalışanına vereceği tazminatı fona vererek üyenin borcunun ödemektedir. 2007'den bugüne fonun alacağını tahsil edemediği bir tane durumla karşılaşmış ve şirket bu durumda üyenin borcunu fona ödemiştir. Bu durum haricinde fonda geri ödenmeme gibi bir durum yaşanmamıştır.

Fon üyelerinin acil bir ihtiyacı olur düşüncesiyle ihtiyaten kasasında belirli bir miktar para tutmaktadır. Fonun toplam birikim tutarı, 512.107 TL'dir. Bu miktarın yaklaşık 340.000 TL'si çalışanların birikiminden oluşmaktayken, yaklaşık 170.000 TL'si ise şirketin yaptığı katkılardan oluşmaktadır. Bunun haricinde şirket fona üyelerine borç vermesi için 114.000 TL borç vermiştir. Fonda ihtiyaten tutulan para miktarı ise 20.000 TL'dir. 2019 itibarıyla fondan her ay ortalama 90.000 TL borç verilmektedir.

Firma bünyesinde bir tür sosyal destek mekanizması gibi fonksiyon gösteren bu tür karz-ı hasen sandığı tecrübesi hem toplumsal hem de ekonomik açıdan oldukça önemlidir. Firma yönetiminin aktif şekilde katkı sağladığı bu sandık çalışanlar ve işveren arasındaki sosyal barışın gelişmesine ve iş verimi üzerinde olumlu bir etkinin olmasını sağlayacaktır. Çalışanların içinde bulundukları ekonomik güçlüklerin aşılmasına bir tür yardım sağlayan bu uygulamanın çalışma barışı ve verimine olan etkisi ile üretimin daha istikrarlı olmasına yönelik etkileri dikkate değerdir.

4.4. Karz-ı Hasen Sandıklarının Genel Değerlendirilmesi

Türkiye'de özellikle ekonomik istikrarın bozulduğu ve enflasyonun yükseldiği dönemlerde finans piyasalarında faiz karşılığı borçlanma maliyetinin yükseldiği ve özellikle düşük ve orta gelir kategorisindeki hanelerin bu süreçlerden ciddi ekonomik riskler veya gelir kayıplarına maruz kaldıkları bilinmektedir. Bu tür risklerin ekonominin dışında toplumsal yaşamımız üzerinde ağır yüklerin ortaya çıkmasına neden olduğu manzaralar geçmişte yaşanan ekonomik kriz süreçlerindeki sosyal iletişim seçeneklerine

bakmak yeterli olacaktır. Böylesi bir ortamda görece hem sosyal sermaye olanağımızı kullanmak hem de mümkün olduğunca geleneksel kültür ve değer referanslarımızda başvurulduğunda karzı hasen kurumun borç vermek için bir seçenek oluşturması birçok açıdan önemlidir.

Faizden kaçınmak amacıyla fıkıh literatüründe sandık veya fon oluşturulmasına yönelik teorik önerilerde bulunulmuştur. Örneğin, Karaman, karzın kişileri faizden uzak tutma noktasında önemine dikkat çekmiş ve bu hususta şunu ifade etmiştir:

“herkesin cebinde, kasasında hemen kullanmayacağı paralar vardır. Bunların, lazım olduğunda almak üzere bir yerde tutulduğunu, korunduğunu, alınan ile devamlı kalan miktarların hesaplanmasına dayalı olarak önemli bir miktarın, ihtiyacı olanlara faizsiz olarak ödünç verildiğini düşünelim; ne büyük bir hizmet gerçekleşir! İnsanların faizcilere, tefecilere mahkûm olmaları nasıl da güzel engellenmiş olur!”³⁰⁷

Karaman, bu kuruluşun sağlam hukuki dayanaklara sahip olmasını, profesyonelce yönetilmesini ve verilen karzlar dolayısıyla teminat alınması gerektiğini belirterek sağlam bir yapı kurulmasını tavsiye etmektedir. Ayrıca bu kurumun maliyetlerinin bağışlardan elde edilen meblağlar ile karşılanabileceğini belirtmektedir.³⁰⁸ İncelediğimiz sandıklar sadece üyelerine karz vermek için bir araya gelmiş olsa da Karaman’ın belirttiği yapıya benzer bir kurum oluşturmuşlardır.

Döndüren, karzın daha çok dar ve sabit gelirlilerin acil ihtiyaçlarında veya ticaret erbabının kısa vadeli nakit ihtiyaçları doğrultusunda kullanabileceğini ifade etmiştir.³⁰⁹

Bu noktada yardımlaşma sandıklarına dikkat çekmiştir. Kişilerin “her ay belirli bir aidat ödeyerek ihtiyaç olduğunda biriken primlerinin birkaç katına kadar kredi alması ve bunu anlaşma şartlarına göre iade etmesi mümkündür.”³¹⁰

Karaman ve Döndüren, uygulama örneklerini ortaya koyduğumuz yapıların teorik olarak mümkün olduğunu ve bu uygulamaların caiz olduğunu belirtmişlerdir. Sandıklarda verilen borçlardan herhangi bir fazlalık alınmaması, daha fazla birikim yapanlara, yöneticilere veya organizatörlere ekstra menfaat oluşturmaması bu uygulamaların fıkhi olarak uygunluğunu da sağlamaktadır.

³⁰⁷ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 367.

³⁰⁸ Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, 367.

³⁰⁹ Döndüren, *Çağdaş Ekonomik Problemlere İslami Yaklaşımlar*.

³¹⁰ Döndüren, *Çağdaş Ekonomik Problemlere İslami Yaklaşımlar*.

Çalışmada ele alınan yedi sandığın çeşitli farklılıkları ve benzerlikleri bulunmaktadır. Sandıkların ortak yönlerinden biri sandık üyelerinin bir araya gelişini sağlayan dernek, iş yeri veya organizatörlerin oluşturduğu güven ortamıdır. Güvenin, toplumda sosyal sermayeyi besleyen en önemli unsur olduğu belirtilmektedir.³¹¹ Sosyal sermaye, toplulukların bir araya gelebilme yeteneklerini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Sandıkların güven ile bağı iki yönlüdür. İlk yön sandığın kuruluş aşamasında bireylerin güven sayesinde bir araya gelmesidir. İkinci yön ise, sandık faaliyete geçtikten sonra sandık üyeleri arasında gelişen güven, sosyal sermayenin artmasına katkı sağlamaktadır. Güven konusunda ABD, Japonya, Almanya, Çin, İtalya ve Güney Kore gibi ülkeleri ele alan Fukuyama, özellikle ABD, Japonya ve Almanya’da ortaya çıkan etkin organizasyonların temelinde bireylerin birbirine karşılıklı olarak duydukları güvenin olduğunu belirtmiştir.³¹² Birbirine güvenen insanların bulunduğu toplumlar güvensizlikten doğan işlem maliyetlerine katlanmak zorunda kalmazlar.³¹³ Özellikle sandıkların geliştirdikleri güven ortamı işlem maliyetlerinin düşük olmasının temel sebebi olarak görülebilir.

Sandıkların diğer bir ortak yönü üyelerini faizden korumaktır. Faizli borç, borçlanan kişiler üzerinde bir maliyet oluştururken, İslam’da faizin yasak olması da, İslami hassasiyetleri yüksek olan bireyler için faizden kaçınmayı zorunluluk hâline getirmektedir. İslami iktisat, iktisadi meselelere İslami açıdan yaklaşmanın genel adı olarak tanımlandığında,³¹⁴ İslami iktisatta faiz iktisadi bir mesele olarak yasaklanmış ve uzak durulması gereken bir işlemdir. Kurucuların söylemlerinde sahip oldukları İslami hassasiyet ve karz-ı hasene dair farkındalıkları mülakatlarda tespit edilmiştir. Bu açıdan sandıklar, faizle ilgili maliyete katlanmanın ötesinde üyelerin dini değerleriyle örtüşen faizsiz fon kaynağı sağlayan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sandıkların en temelde ayrıldıkları husus resmi bir kaydının olup olmamasıdır. Zaten bulgular aktarılmadan önce bu ayrıma önem gösterilmiş ve sandıklar bu çerçevede ele alınmıştır. Resmi kaydı olan sandıklar, derneğe bağlı yardımlaşma sandığı olarak faaliyet göstermektedir. Resmîlik veya gayri resmîliğin sandıkların işleyişine önemli etkileri

³¹¹ Francis Fukuyama, *Güven*, trc. Ahmet Buğdaycı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005), 26.

³¹² Fukuyama, *Güven*, 42.

³¹³ Fukuyama, *Güven*, 43.

³¹⁴ Sabri Orman, “İslami İktisat: Metodoloji, Tarih, Teori ve Tatbikat”, *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 27.

olduğu görülmektedir. Derneklere bağlı sandıkların işleyişi, bankada oluşturulan dernek sandığı hesabı üzerinden kayıt altına alınmaktadır. KAMPERDER örneğinde görüldüğü üzere üyeler, bankalarına otomatik ödeme talimatı vererek borçlarını veya aylık ödemelerini nispeten daha kolay bir şekilde sandığa aktarmaktadır. Bu durum hem üyeler hem de sandık açısından işlem maliyetlerini düşürmektedir. Ayrıca resmi sandıklar verdikleri karz-ı hasen geri ödenmediği durumlarda üyeye karşı hukuki her türlü yola başvurma hakkına sahiptir. Bu durum üyeleri, aldıkları karz-ı hasenlerin geri ödemesi hususunda yönlendiren önemli bir mekanizma oluşturmaktadır.

Resmi olmayan sandıklarda ise birikimler organizatörün veya yöneticinin banka hesabından veya banka kullanılmadan gerçekleştirilmektedir. Sandığın kurulması ve işleyebilmesi için yönetici veya organizatöre üyelerin güvenmesi gerekmektedir. Bu durum sandıkların kurulmasını ve işlemlerini sürdürmesini zorlaştıran bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

Resmi olmayan sandıkların işleyişinde esneklikler yapıldığı veya yöneticilerin inisiyatif kullandığı görülürken resmi sandık yöneticilerinin kurallara bağlı hareket ettiği tespit edilmiştir. Bu husus hem avantaja hem de dezavantaja sebep olabilir. Örneğin bir üyenin acilen nakde ihtiyacı olduğunda esneklik dolayısıyla resmi olmayan sandıktan kişiye karz-ı hasen verilebilirken, resmi sandıkta işlem daha uzun sürecektir. İhtiyaçların karşılanması açısından esneklik önemli bir faktör olsa da sürdürülebilirlik açısından önemli sorunlara yol açma kapasitesine sahiptir.

Dünyadaki karz-ı hasen uygulamaları ile karşılaştırıldığında Türkiye'deki sandıklar, karz-ı hasene bağlı olarak üyelerinden herhangi bir hizmet bedeli veya başvuru ücreti almamaktadır. Bu karz-ı hasen uygulamasının fıkhi açıdan uygunluğu hususunda Türkiye'deki uygulamaları ön plana çıkartmaktadır. Özellikle MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı'nda olduğu gibi, bir derneğin imkânlarını kullanarak işlem maliyetlerinin düşürülmesi veya maliyetlerin derneğe devredilmesi sandıkların daha düşük maliyetler ile işlem gerçekleştirmelerine olanak sağlayacaktır. Böylece karz-ı hasenin manevi yönünü temsil eden Allah rızasını kazanmak için herhangi bir karşılık almadan gerçekleşen karz işlemleriyle ilgili ribaya dair şüpheler giderilecektir.

Ele aldığımız örneklerde sandıkların karz-ı hasen fonlarını oluşturma biçimleri değişmektedir. Sandıkların fon toplama şekillerine bakıldığında, MÜSİAD örneğinde işadamlarının bir araya gelerek oluşturduğu sandık, diğer tüm sandıklardan ayrılan bir

şekilde fon kaynağını sağlamaktadır. Üyelerin geri almamak üzere verdikleri aidatlar ve giriş ücretinden fon kaynağını oluşturmaktadır. İncelediğimiz diğer sandıklarda ise üyeler, kendi birikimleri olarak sandığın fon kaynağını oluşturmaktadır.

Üyeler sandığa karz vermekte ve sandıktan ayrılmak istediklerinde verdikleri karzı geri almaktadır. Ayrıca işveren katkılı sandıkta, çalışanların birikimlerinin yanında işverenin de fona katkısı olmaktadır. Burada üç farklı fon oluşumu tespit edilmektedir: hibe/bağış/aidatla, üyelerin verdiği karzlarla ve karz ve işveren katkısıyla.

Karz-ı hasen sandıklarının fon toplama yöntemleri üyelerinin gelir miktarına, mesleklerine ve sandığın kurulduğu sosyal ortama göre değişmektedir. MÜSİAD'da hibe/bağış üzerine kurulan fon toplama biçimi, İşveren Katkılı Sandık'ta hem üyelerin karzları hem de işverenin teşvik amacıyla yaptığı hibeyle kurulmaktadır. Çalışanların gelir miktarı işverenden ve işadamlarından düşük olacağından, sandığa hibe yapmalarını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Çalışanlar sandığa hibe değil de birikim/tasarruf yaparak katılmaktadır. Diğer sandıklarda da görüldüğü gibi birikim/tasarruf üzerine kurulan sandıkların üyeleri genellikle sabit maaşlı çalışanlardır. İşverenin sandığa yaptığı katkılar, çalışanlarının sandığa üye olmasını teşvik etmekte ve ayrıca çalışan için de ayrı bir kazanca dönüşmektedir. Burada çalışanların birikimlerinden ve işveren katkısıyla kurulacak sandıkların toplumda işçi-işveren çatışmasını azaltacak unsurlardan biri olma potansiyeli taşıdığını söylemek gereklidir.

Sandıklara yapılan tasarruflar ile ilgili bir diğer husus, gerçekleştirilen tasarrufun Türk Lirası, döviz veya altın gibi farklı para birimleri veya tasarruf araçlarının olmasıdır. Bu hususta Türkiye'de geleneksel yatırım aracı olarak kullanılan altın ve döviz, sandıktaki tasarrufların enflasyon karşısında erimesini engellemektedir. Fakat bu tür sandıklardan borçlanan kişiler için döviz ve altındaki yukarı yönlü değişimler üyelerin TL olarak borç yükünü arttıracaktır. Mülakatta, Altın Sandığı'nın organizatörü bu konuda yaşadığı sorunları açıkça belirtmiştir.

Türk Lirası olarak gerçekleştirilen tasarruflar ise enflasyon karşısında erime riski taşımaktadır. Sandıkların uzun dönemli işleyişleri göz önüne alındığında, özellikle 2003 sonrasında Türkiye'deki görece düşük enflasyon oranları Türk Lirası olarak tasarrufların gerçekleştiği sandıklarda bir sorun yaratmadığı söylenebilir. Enflasyonun düşük seyrettiği dönemlerde sandıkların Türk Lirası olarak işlemlerini sürdürmeleri hem sandık için hem de sandıktan borç alan kişiler için sorun yaratmayacaktır. Fakat enflasyon

oranlarının artması sandıktaki birikimlerin erimesine yol açacaktır. Özellikle uzun dönemli borç alanlar için bu durum önemli bir avantaj sağlayacaktır. Bu noktada araştırmanın karz-ı hasen ve enflasyon kısmında bahsedildiği gibi, sandıklar borcun alındığı vade boyunca gerçekleşen enflasyonu hesaplayarak son ay karz-ı hasen geri ödemelerine ilave yapabilirler. Geriye dönük gerçekleşen enflasyonu belirlerken resmî kurumların oluşturdukları bir sepetin oranını kullanabilirler.³¹⁵ Gerçekleşen enflasyon farkının alınacak olması hem borçluların daha kısa vadede borçlarını geri ödemeleri için bir baskı oluşturacak hem de sandığın fonu enflasyon karşısında korunacaktır.

Sandıklar için önemli konulardan biri sandığın sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Sandıkların sürdürülebilirlik önlemlerine bakıldığında, 5 sandıkta üyelerin birikimlerinin belirli katına kadar borç verme yönteminin tercih edildiği görülmektedir. İşveren katkılı sandıkta kıdem tazminatı kadar borç verilmesi ve MÜSİAD sandığında sandıktaki birikim toplamının %5'ine kadar borç verilmesi sandıkların tüm üyelere borçlanma imkânı sunmak ve geri ödemede zorluk çekilmesini önleyecek miktarda borç vermek amacıyla sürdürülebilirliğe dair alınan önlemler arasındadır. Borç verilen üyelere talep edilen kefil şartı da sandıkların borçların geri dönmemesinin önüne geçmek ve böylece sandığın temel faaliyetinin aksamasını engellemektir.

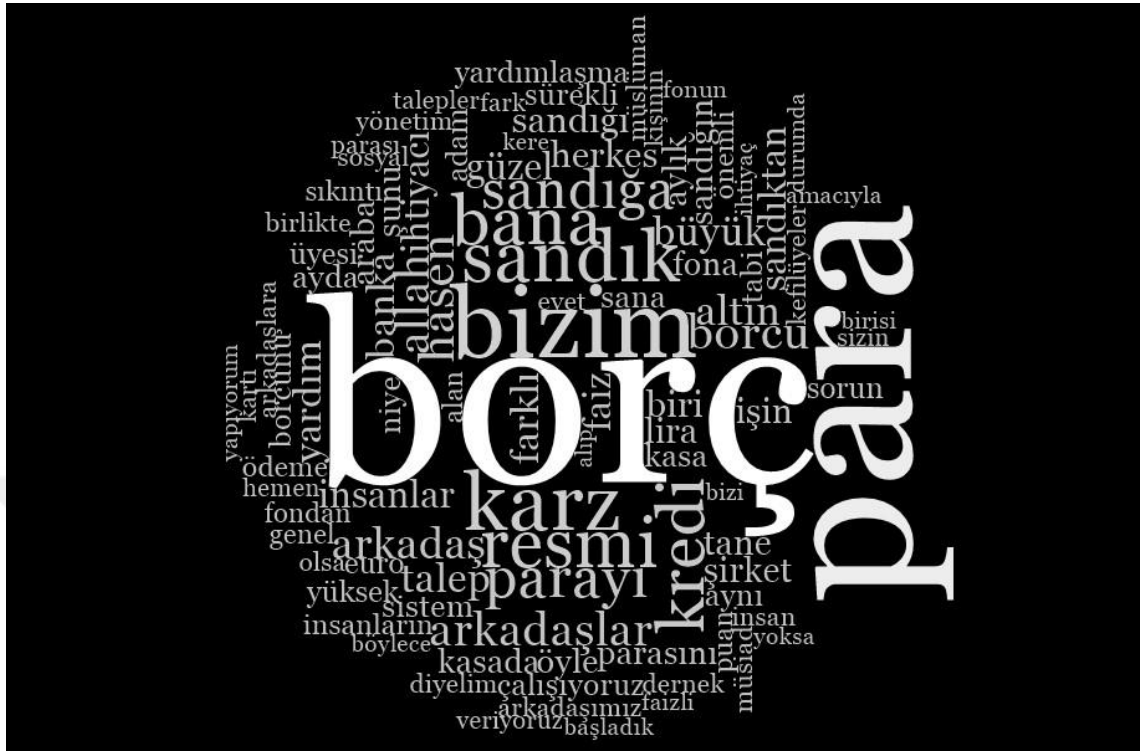
Katılımcıların belirttiği üzere sandıkların üyeler arasında oluşturduğu güven bağı, borç ilişkisinin sadece disiplin/tahakküm aracı olmadığını göstermektedir. Bu konuda Ross, borcun yarattığı disiplin ve tahakkümden kurtulmanın çözümü olarak “işbirliğine ve karşılıklı yardımlaşmaya dayanan ağların” geliştirilmesi gerektiğini önermektedir.³¹⁶ Bankalarla girilen borç bağının kırılması, bireylere “yeni sosyal bağlar yaratacak” önemli bir dönüm noktası olacaktır.³¹⁷ Karz-ı hasen sandıkları Ross’un belirttiği yeni sosyal bağların oluşturulduğu önemli bir sosyal ortamdır. Kişiler bankalarla anonim borç ilişkisine girmek yerine mahallesindeki komşusuyla, iş yerindeki arkadaşıyla, akrabasıyla veya patronuyla kurduğu sandık ile borç ilişkisine girerek ve bunu kâr amacıyla değil dayanışma amacıyla sürdürerek başka bir sosyal ağ kuracaktır. Özellikle resmi olmayan sandıklarda kurulan sosyal ağ, kişilerin durumlarını bire bir gören, hisseden ve ona göre çözüm bulmayı amaçlayan borç ağı oluşturacaktır. Aldığı borcu geri ödediğinde grubun birbirine olan inancı ve güveni de gelişecektir.

³¹⁵ Duman, *Günümüz Fıkıh Problemleri*, 236.

³¹⁶ Ross, *Krediokrasi*, 98.

³¹⁷ Ross, *Krediokrasi*, 100.

Şekil 1: Mülakatlarda Geçen En Az Dört Harfli Kelimelerden Oluşan Kelime Bulutu

Gerçekleştirilen mülakatlarda katılımcıların sıklıkla kullandığı kelimeleri tespit etmek amacıyla bağlaçlar ve edatlar analize dahil edilmeden kelime bulutları oluşturulmuştur. Buna göre şekil 1’deki en sık kullanılan en az dört harfli kelimelere bakıldığında “borç”, “para”, “karz”, “kredi”, “altın” ve “hasen” kelimeleri ön plana çıkmaktadır. Sandıkların gerçekleştirdiği işlemlerin temelinde olan borç, karz ve kredi kavramlarının kelime bulutunda ön plana çıkması, sandık uygulamalarının araştırmanın kavramsal çerçevesiyle olan uyumunu göstermektedir.

Şekil 2’de ise mülakatlarda katılımcıların en sık kullandığı en az altı harfli kelimeler ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda, “sandık”, “arkadaş”, “yardım”, “yardımlaşma” ve “ihtiyaç” kavramları ön plana çıkmıştır. Sandıkların arkadaşlığı, yardımlaşmayı ve ihtiyacı temel alan sosyal yapısı, günümüzdeki bankaların ve finansal mekanizmasının dışarıda bıraktığı insanî yönün sandıklarda bulunduğunu göstermektedir. Bu anlamda İslami iktisatta geçici, arızı bir işlem olarak ele alınan karz-ı hasen çerçevesinde bir araya gelen kişilerden oluşan sandıklar, İslami iktisadın dünya görüşüne uygun bir şekilde “arkadaşlığı”, “yardımlaşmayı” ve “ihtiyacı” temel alan bir sosyal yapıda buluşmaktadır. Karz-ı hasenin temel meselelerinden biri “isteklerden” ziyade “ihtiyacı” finanse eden bir

fon sağlaması hem de geri ödemede üyelerinin ödemeyeceği borç altına girmesinin engellenmesi açısından önemlidir.

Her tecrübenin kendine has kuralları ve bunları başarıyla uygulamaları ayrı bir özgünlük taşımaktadır. Sandıkların üyelerinin hem ihtiyaçlarını gidermesi hem de işleyişin aksamaması için çeşitli sınırlamalara ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Sandıkların başarılı yönlerinden biri bu sınırlamaları uygulayarak güvenli bir şekilde işlemlerini sürdürmeye devam etmeleridir.

4.4.1. Karz-ı Hasen Sandıklarının Sahip Olması Gereken Temel Prensipler

Borç meselesinin yardımlaşma ve dayanışmaya dayanan ve ihtiyaç temelli insani boyutunu temsil eden karz-ı hasen ilişkisinin Türkiye’de özellikle finansallaşmanın ve kentleşmenin zirve yaptığı son yıllarda azaldığı düşünülmektedir. Kentleşme ve finansallaşma bireylerin komşularıyla, akrabalarıyla bağını zayıflatmış ve anlık borç ihtiyaçlarında bireyleri bankalara mahkûm etmiştir.³¹⁹ Bu çerçevede karz-ı hasen sandıklarının günümüz kapitalist sistem içerisinde kurumsallaşması ve yaygınlaşması, bireylere iş arkadaşlarıyla, komşularıyla ve sandığa katılan tüm kesimlerle alternatif, faizsiz ve dini değerleriyle uyumlu bir finansman imkânı sağlayacaktır. Fakat bu imkânın sağlanması, sürdürülebilirliği ve güvenirliliği için karz-ı hasen sandıklarının işleyişinde dikkat edilmesi gereken hususlar söz konusudur. Özellikle bireylerin geçmişte yaşadığı olumsuz deneyimler, toplumsal güveninin azalmasına ve böylece toplumdaki sosyal sermayenin erimesine yol açmaktadır. Sosyal sermayenin erimesi ise bireylerin bir araya gelebilme yeteneğini zayıflatmaktadır.³²⁰

Araştırmanın konusu olan karz-ı hasen sandık uygulamalarının başarıyla yönetilmeleri ve uzun yıllardır tecrübe ediliyor olması karz-ı hasen sandıklarına dair önemli çıkarımlar yapmaya imkân tanımaktadır. Özellikle sandıkların başarılı ve başarısız yönlerinin ortaya koyulması hem karz-ı hasen literatürüne hem de gelecekte yeni karz-ı hasen sandığı kurmak isteyen kişilere yol göstermesi açısından ehemmiyet taşımaktadır. Bu çerçevede sandıkların sahip olması gereken temel prensipler şunlardır:

- **İstişare:** Karz-ı hasen sandıklarının kuruluş sürecinde bir araya gelen bireyler, sandığın işleyişinde sahip olması gereken önceliklere tüm üyelerin düşüncelerini

³¹⁹ Karaçimen, *Türkiye’de Finansallaşma Borç Kıskaçında Emek*, 303.

³²⁰ Fukuyama, *Güven*, 42.

olarak karar vermelidir. Üyelerin sandığa olan aidiyetini ve sahiplenmesini sağlayacak olan istişare prensibi, sandığın işleyişindeki sorunları çözme kapasitesini ve olası problemleri ön görme kapasitesini arttıracaktır.

- **Resmiyet:** Karz-ı hasen sandıklarının resmi olarak dernek, sendika, vakıf ve kooperatiflere bağlı olarak işlem görmeleri, sandıkların işleyişinde yöneticilerine kolaylık sağlayacaktır. Sandığın işleyişinin belirli kurallara tabi olması yöneticilerin -iyi niyetli de olsa- inisiyatif olarak sandık adına işlem yapmasını engelleyecektir. Bu araştırmada ele alınan sandıklarda resmiyetin sağladığı avantajların, dezavantajlardan daha fazla olduğu görülmüştür. Mülakatlardan elde edilen bir sonuç olarak sandığın resmi bir kaydının olmaması ve işlemlerinin hukuken denetlenebilir olmaması, yöneticilerin inisiyatif almalarını kolaylaştırmaktadır. Bu inisiyatiflerin temel faydası üyelerin ihtiyacını hızlıca gidermeye yönelik olsa da inisiyatif alanının tanımlanmamış ve hukuken denetlenebilir olmaması hem yöneticileri hem de sandığı çeşitli sorunlarla baş başa bırakabilir. Sandığın resmiyete sahip olması hem yapılan tasarrufların bankada olması açısından güvenilirliğini sağlamakta hem de yöneticilerin inisiyatif alanını daraltmaktadır. Ayrıca sandıkların resmiyete sahip olması daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayacak temel bir prensiptir.
- **Şeffaflık ve Hesap Verilebilirlik:** Karz-ı hasen sandıkları işlemlerini ve hesap bilgilerini üyelerinin her an görebileceği şeffaflıkta gerçekleştirmelidir. Araştırmaya konu olan sandıkların bir çoğunda şeffaflık aylık toplantılarda verilen bilgiler, internet sitesinde sunduğu veriler veya sosyal medya araçları yoluyla sağlanmaktadır. Şeffaflık sandık üyelerinin sandığın işlemlerinden haberdar olmasına ve gerçekleştirilen işlem hacminin yüksekliği sayesinde üyelerde motivasyon artışına katkı sağlayacaktır. Sandığın her an hesap verebilir şekilde işlemlerini titizlikle sürdürmesi üyelerin sandığa olan güvenlerini yüksek düzeyde tutmaya sebep olacaktır.
- **Yeniliğe Açıklık:** Yeniliğe açıklık, karz-ı hasen sandıklarının hem finansal yeniliklere hem de hukuki alt yapı açısından kendilerine kolaylık sağlayacağı alanlara açık olması anlamına gelmektedir. Özellikle KAMPERDER ve İşveren Katkılı Sandık bu yeniliğe açık yaklaşımlarıyla önemli bir tecrübeyi temsil etmektedir. KAMPERDER'in yöneticileri dernek sisteminin iki kez kayıt yapıldığı gerekçesiyle işlem maliyetlerini arttırdığını belirterek, kooperatif

kurmak için çalışmalara başladıklarını belirtmiştir. İşveren Katkılı Sandık ise hem resmiyete kavuşmak hem de işlemlerin daha kolay sağlanması amacıyla vakıf kurma niyetlerinin bulunduğunu belirtmiştir. MÜSİAD Karz-1 Hasen sandığı ise farklı fonlar oluşturma niyetlerinin bulunduğunu mülakat esnasında belirtmiştir. Sandıkların yeniliğe açık yönleri hem işleyişlerin kolaylık sağlamak hem de üyelere daha farklı imkânlar sunmak açısından sandığın sürdürülebilirliğine ve güncelliğini korumasına önemli katkılar sağlayacaktır.

İstişare, resmiyet, şeffaflık ve hesap verilebilirlik, yeniliğe açıklık prensipleri sandıkların toplumsal kabulünü kolaylaştırması beklenen prensiplerdir. Finansman işlevleri açısından ise sandıklar bir araya gelen üyelerin vereceği karara göre kısa vadeli, orta vadeli veya uzun vadeli finansman imkânları sunmalıdır. Vade bir araya gelen üyelerin meslekleri, gelirleri ve birbirlerine duydukları güven açısından değişebilir.

KAMPERDER sandığının uyguladığı puan sistemi, borç verilecek üyelerin önceliği noktasında sandık yönetimini kolaylaştıran bir sistemdir. Puan sistemine göre bir üye alabileceği en fazla karz-1 haseni alsa bile ne kadar kısa vadede öderse sistemde daha az puanı eksilecektir. Böylece üyeleri daha kısa vadede borcu ödemesine teşvik eden sistem, üyeler arasında sandığın sağladığı finansal imkândan faydalanmayı adaletli bir şekilde sürdürmektedir.

İstişare, resmiyet, şeffaflık ve hesap verilebilirlik, yeniliğe açıklık prensiplerinin yanında finansal adaleti sağlayacak diğer bir prensibin borç verme sıra önceliğini belirleyen objektif kriterlerin belirlenmesidir. Sandık uygulamalarında görülen ihtiyaca göre, puan sistemi ve başvuru sırası yöntemleri içerisinde en objektif kriterin puan sistemi olduğu belirtilmelidir. KAMPERDER'in 2006'dan 2019'a kadar uyguladığı puan sistemi hem üyeler hem de sandık yöneticileri açısından sandığın işleyişi kolaylaştıran bir unsur olarak dikkat çekmektedir.

4.4.2. Karz-1 Hasen Sandığına Yönelik Bir Model Önerisi

Bu kısımda araştırmada elde edilen bilgiler çerçevesinde geliştirilen karz-1 hasen sandığı model önerisi sunulmaktadır. Model önerisinin temel amacı, ulusal çapta uygulamaya yönelik karz-1 hasen sandığı kurulmasını ve işlemlerini kolaylaştırmaktır. Ekonomik sistem içerisinde karz-1 hasen sandık ve katılımcı sayılarının artışı toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Daha sonraki çalışmalarda

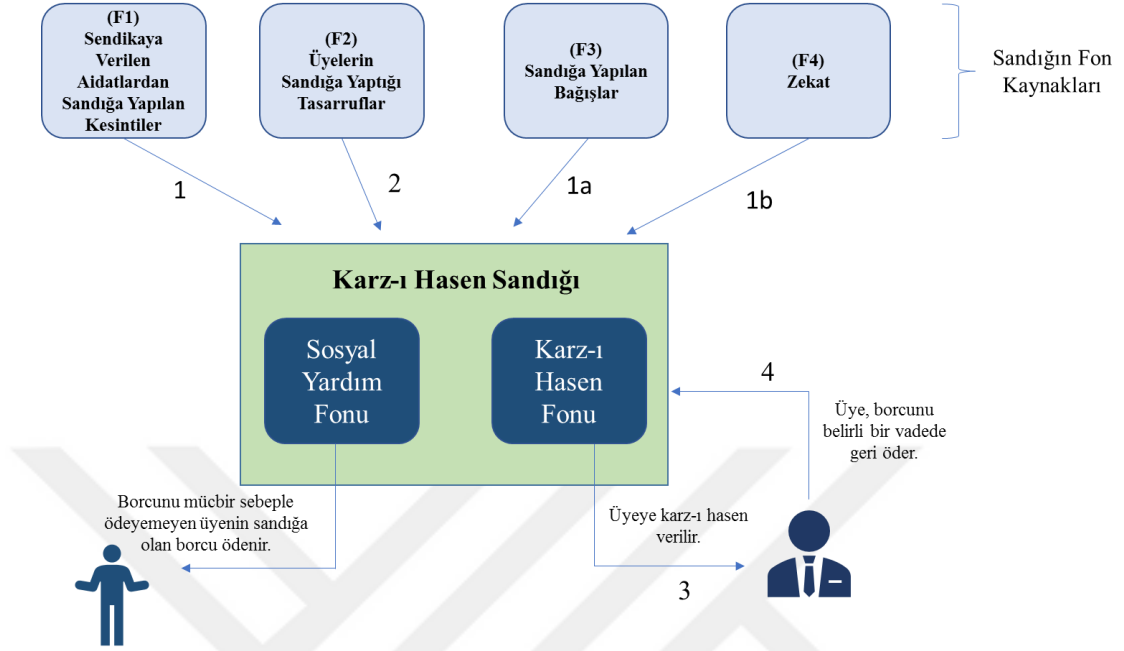
bu modeli geliştirmek üzere yapılan katkılar ve eleştirilerin, karz-ı hasen sandıklarının daha iyi şlemesine katkı şğlaması beklenmektedir.

Modelin Gerekçesi: Türkiye’de memur, işçi ve işadamlarının üye oldukları geniş katılımlı dernekler/sendikalar bulunmaktadır. Bu kuruluşların temel amaçları, üyelerinin dayanışmasını arttırmak ve üyelerinin sosyoekonomik durumlarının iyileşmesine katkı şğlamaktır. Karz-ı hasen sandıklarının geniş katılımlı ve ulusal çapta uygulanmasının yollarından biri, Türkiye’deki derneklere/sendikalara baēlı sandıklar oluşturmaktır. Bu sandıklar baēlı oldukları kurumların üyeleri arasında yardımlaşma ve dayanışmanın artmasına ve üyelerin finansman ihtiyaçlarını gidermelerine olanak şğlayacaktır. Örneēin üye sayısı 1 milyonu aşan Memur-Sen gibi bir sendika kamu personelleri arasında böyle bir sandığın uygulanmasına öncü olabilir. MÜSİAD örneēinde olduēu gibi diēer işadamları dernekleri de işadamlarına karz-ı hasen şğlayacak sandıkları bünyelerinde oluşturabilirler. İşçiler için işçi sendikalarının öncülüēünde sandıklar kurularak, sendika bünyesinde bankaların dışında finansman imkânı şğlayan sosyal aēlar oluşturulabilir. Karz-ı hasen kâr şğlayan bir işlem olmadıēı için bu kurumlar faaliyetlerini iktisadi teşekkül kurmadan da sürdürebilirler. Sahip olduēumuz hukuki mevzuat buna müsaade etmektedir. Halihazırda bu tarz karz-ı hasen sandıklarının işleyişine yönelik hukuki alt yapının var olması, bu sandıkların işleyişini kolaylaştıracaktır.

Modelin Amacı: Büyük ölçekli, yani katılımcı sayısının 1000’den fazla olduēu sandıklar, üyelerini faiz maliyetinden korumak amacıyla faaliyet gösterirler. Modelin diēer bir amacı ise, katılımcıların üye oldukları sendika ve derneklere olan aidiyetlerini arttırmaktır. Nihai olarak, bu kuruluşların temel hedefi toplumsal dayanışmayı kuvvetlendirmektir.

Şekil 3:

Ulusal – Büyük Ölçekli Karz-ı Hasen Sandığının İşleyişi

Modelin Hedef Kitlesi: Sandıkların hedef kitlesi bu sandıkların bağlı olduğu kuruluşların tüm üyeleridir. Sandıklara üye olup birikim yapma imkânına sahip tüm katılımcılar, sağlanan finansal hizmetten faydalanmalıdır. Daha çok, düzenli gelire ve küçük miktarlarda tasarruf yapma imkânına sahip olan çalışanlar bu sandıklara tasarruf yaparak, sandıkların sunduğu kaldıraç imkânından faydalanabilirler. İncelediğimiz sandıklarda da görüldüğü üzere üyelere tasarruflarının iki, üç ve on katına kadar verilen karz-ı hasenler üyelerin finansman ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Modelin Fon Kaynakları: Modelde, dernek ve sendikalara bağlı olan sandıklara, bu kuruluşlara verilen aidatlardan %1 kesinti yapılarak bir fon kaynağı sağlanmaktadır. Hem derneğe/sendikaya hem de sandığa üye olan kişilerin aidatların bu fonun ayrılması gerekir ki, sandığa üye olmayan kişilerden faydalanmadıkları bir hizmet için kesinti yapılmasın. Bu fon kaynağı temel olarak sandığın giderleri için kullanılmalıdır. Sandıkların personel, kırtasiye ve çalışma mekanları için kullanılacak bu kaynaktan artan kısmı sandığın ana faaliyeti olan karz-ı hasen finansmanı için kullanılabilir. Bu sayede üyelere borç işlemlerine bağlı olarak herhangi bir masraf alınmayacaktır. İkinci fon kaynağını ise üyelerin sandığa yaptıkları TL tasarruflar oluşturmaktadır. Üyeler sandığa karz vermektedir ve diledikleri zaman bu karzları geri alarak çıkma hakkına sahiptir. Üçüncü fon kaynağı ise sandığa yapılan bağışlardır. Sandık bağışları ister karz-ı hasen vererek,

isterse giderlerini karşılayarak kullanabilir. Bağışlar karz-ı hasen vermek şartıyla yapılırsa, sandık bu bağışları sadece karz-ı hasen vermek üzere kullanabilir. Dördüncü fon kaynağı ise sandığa zekat olarak verilen fonlardan oluşmaktadır. Bu zekatlar, fikhîen zekatın verileceği kesimlerden olan borçlulara yönelik kullanılmalıdır. Yani sandıktan karz-ı hasen alıp bunu mücbir sebeplerle geri ödeyemeyen üyelerin borçları bu fondan karşılanabilir. Bağışlar, zekatlar ve aidatların giderlere ayrılan kısmından eğer bir artan bakiye oluşursa, bu bakiye sandığın sosyal yardım fonunda kullanılabilir.

Modelin Finansman Yöntemleri: Büyük ölçekli sandık modelinde kullanılan iki farklı finansman yöntemi bulunmaktadır. Bunlardan ilki sandığın temel amacını gerçekleştirmeye yönelik olarak kullanılan karz-ı hasen yöntemidir. Üyelere verilen karz-ı hasen, üyeler tarafından belirli bir vadede geri ödenir. İkinci finansman yöntemi ise sosyal yardımlardır. Bu yardımlar, sandığın karz-ı hasen verdiği üyelerin, borçlarını mücbir sebeplerle geri ödeyemediği sandık yönetimince tespit edildiği durumlarda üyenin sandığa olan borcunun kapatılması için kullanılır. Sosyal yardım fonu sandığın operasyonel risklerini azaltmaktadır.

Modelin Operasyonel Yapısı: Karz-ı hasen sandığının operasyonel yapısını yönetim kurulu, denetim kurulu ve muhasebe biriminden oluşmaktadır. Yönetim kurulu sandığın kuruluş aşamasında aldığı kararlar ile sandığın işleyiş kurallarını belirlemektedir. Denetim kurulu, sandığın işleyiş sürecinde ortaya çıkan aksaklıkları ve hataları denetlemekle sorumludur. Muhasebat birimi, sandığın karz-ı hasen süreçlerini ve geri ödemeleri takip etmektedir. Ayrıca bu işlemlerin muhasebeleştirilmesinden sorumludur.

Operasyonel yapının temel amacı sandığın sağlıklı bir şekilde işleyişini sağlamaktır. Bu açıdan sandığın işleyiş puan sistemine dayanmaktadır. Puan sistemi, her kişiye birikim miktarlarına ve vadesine göre puan vererek, borç verilecek kişiler arasında önceliği belirlemelidir. Bu sayede objektif bir kriter oluşturulacak ve puanı yüksek olan kişilere borç vermede öncelik tanınacaktır.

Modelin Risk Yönetimi: Karz-ı hasen sandığı, bir sendikaya veya derneğe bağlı olacağı için sandık üyeleri belirli bir kuruluşun mensuplarından oluşmaktadır. Bu kuruluşlara üye olmaları, katılımcıların sosyal teminatlarını oluşturmaktadır. Sandık, üyelere karz-ı hasen verirken kefil talep ederek geri ödenmeme durumuna yönelik önlemler almaktadır. Sandık, üyelerin yaptıkları tasarrufların en fazla 3 katına kadar karz-ı hasen vermektedir. Bu sınırlama sandığın nakit akışını düzenlemekte ve tek seferde toplam üye sayısının 3'te

1'ine borç verme kapasitesini oluşturmaktadır. Sandık her ay toplam borç kullanımlarının üzerinde kalan bakiyesini değerlendirmek amacıyla katılım bankasının katılma hesaplarına aktarmaktadır. Fakat incelediğimiz sandıklarda görüldüğü üzere, karz-ı hasen sandıklarının her ay borç talebi, bakiyesini aşmaktadır. Birikimlerin enflasyon karşısında erimesini önlemek üzere sandığın, tüm borç taleplerini karşılaması gerekmektedir. Sandık, tüm işlemlerini katılım bankası üzerinden ve otomatik ödeme talimatlarıyla gerçekleştirmektedir.

Sandığın puan sistemi ile işlemesi, borç talep edenlerin ne için borç talep ettiğini önemsememektedir. Puanı yüksek olan üyeye verilen borçlar, üyelerin hassasiyetlerine göre harcanmaktadır. Bu açıdan sandık, üyelerinin İslami açıdan uygun olmayan harcamalarını da fonlayabilme riski bulunmaktadır.

Modelin Üyelere Katkısı: Modelin üyelere katkısı çeşitli varsayımlar altında sunulacaktır. Sandığa 500 TL birikim yapan bir üyenin aylık enflasyon oranının %1 olduğu ve 1 yıllık kredi faizinin %15 olduğu bir ortamda; üyenin sandığa 12 aylık birikim yaptığı bir örnek ele alındığında, üye 12 ay sonunda 6000 TL birikim yapmış olmakta ve her ay %1 enflasyon karşısında eriyen birikimleri kümülatif olarak 390 TL erimiş olmaktadır. 12. ay birikiminin 3 katına kadar yani 18.000 TL borç alan bir üye, borcunu 12 ay vadede ve eşit taksitlerle geri ödemek üzere borç almaktadır. Üye %15 faizle bir bankadan 18.000 TL kredi çekmiş olsaydı ana para haricinde 2700 TL faiz ödeyecekti. Fakat sandıktan borçlandığı durumda, 24. ay sandığa borcunu bitirmiş olacaktır. Her ay ayrıca 500 TL birikim yapmaya devam edeceği için 24 ay sonunda biriken parasından %1 aylık enflasyon sonucu, toplamda 1500 TL satın alma gücü kaybı yaşamış olacaktır.

Üye sandıktan borçlandığında, bankanın faiz maliyetinden daha az bir maliyete katlanmış olmaktadır. Bankalar borçlanma kredisi faiz oranını belirlerken, hem mudilere ödeyeceği faizi hem de enflasyonu hesaba dahil ettikleri için banka kredilerinin maliyeti artmaktadır. Fakat sandıkta mudiler bulunmadığı ve enflasyon farkı da alınmadığı için üyelerin katlandığı maliyet sadece birikimlerinin enflasyon karşısında erimesi olmaktadır. Bu sayede sandık üyesine daha uygun bir finansman imkânı sunmaktadır. Sandığın ait olduğu dernek/sendika, işlem maliyetlerini üstlendiği için bu durumda üyelere enflasyon farkının yansıtılmasına da gerek kalmamaktadır. Diğer üyeler, borç alanlara karz-ı hasen sağladıkları için manevi açıdan da kazanç elde etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Borç ilişkisi, iktisadi ve sosyal açıdan etkileri olan bir yapıya sahiptir. Günümüzde faizli borç ve kredilerle finansal kurumlar üzerinden yürütülen borç ilişkileri, özellikle orta ve düşük gelirli kesimler için bir disiplin ve tahakküm aracına dönüşmüş durumdadır. Faizin borçlananlar üzerine getirdiği yük ve oluşan servet eşitsizliği önemli toplumsal sorunların oluşmasına yol açmaktadır. İslami iktisat borç ilişkisinin, borç verene sağladığı menfaati kesin bir şekilde yasaklamıştır. Ribanın yasaklanması bu anlamda faizin yasaklanmasından daha geniş bir anlama sahiptir. Bu çerçevede borç ilişkisinde Allah'ın rızasını kazanmayı, dayanışmayı ve yardımlaşmayı temel alacak şekilde gerçekleştirilen karz-ı hasen, İslami iktisadın ana akım iktisadi teoriden ayrıışan en önemli noktalarından biridir.

Karz-ı hasen kâr sağlayan bir işlem olmadığı için İslami finans içerisinde yaygınlaşmamıştır. Karz-ı hasen kişiler arasında, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla, kâr amacı gütmeyen şirketlerde ve bankaların sosyal sorumluluk projeleri içerisinde uygulanmaktadır. Özellikle Müslüman ülkelerde karz-ı hasen göz ardı edilmiş bir işlemdir. Karz-ı hasenin yaygınlaşması sadece Müslüman ülkelerde değil, tüm dünyada toplumsal barışa, eşitsizliklerin giderilmesine katkı sağlayacaktır. Özellikle Pakistan, İngiltere ve ABD'deki uygulamalar bunu açık bir şekilde göstermektedir. Karz-ı hasenin yaygınlaşması bireysel ilişkiler boyutundan çıkıp kurumsal yapıları da gerekli kılmaktadır. Kurumsal yapıların kanuni açıdan alt yapısının olması karz-ı hasenlerin güvenceye alınması için önem taşımaktadır. Bu sayede daha insani, ihtiyaç temelli ve sömürüye izin vermeyen finansman yöntemi gelişecektir.

Dünyada uygulanan karz-ı hasen örnekleri yoksullukla mücadelede, eğitim ve sağlık gibi fırsatlara erişimde bireyleri önemli bir imkân tanımıştır. Fakat bunların daha ötesine geçebilmek adına İslami iktisadın ortaklık, insani ücret, sosyal adalet, zekât ve faiz yasağı gibi temel meselelerinin ekonomik ve sosyal yaşamda yer bulması gerekmektedir. Karz-ı hasen, İslami iktisat ilkeleriyle çalışan bir ekonomik sistemin tamamlayıcı parçasıdır. Çünkü İslami iktisat borç temelli bir iktisadi sistem değil, ortaklık, paylaşım ve katılım temelli bir iktisadi sistem ortaya koymaktadır. Karz-ı hasen uygulamalarının günümüz kapitalist sistemi içerisinde sistemi besleyebilecek bir unsura dönüşme ihtimali de unutulmamalıdır. Öyleyse karz-ı haseni ve diğer tüm İslami iktisadın önerilerini kendi eko sistemi içerisinde düşünmek gereklidir.

Bu çalışmada karz-ı hasen uygulamalarının bir parçasını oluşturan karz-ı hasen sandığı örnekleri ele alınmıştır. Çalışmada 7 sandık örneği, yöneticileriyle ve üyeleriyle yapılan mülakatlardan ele edilen bilgiler çerçevesinde incelenmiştir. Sandıkların kuruluşları temel olarak faizden kaçınmak isteyen kişilerin bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Sandıkların öncelikli amacı, üyelerini faiz yükünden korumak üzere dayanışma nosyonuyla borç ilişkisini sürdürmektir. Faiz toplumun borçlanan kesimlerine önemli bir yük oluştururken, faizden uzak iktisadi alanların bireylere farklı bir sosyal ağ imkânı sunduğu da görülmektedir. Bu açıdan sadece faiz yasağının dikkate alınıp harekete geçilmesi günümüzde var olanlardan farklı sosyal ve iktisadi kurumların veya sözleşmelerin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Karz-ı hasen sandıkları resmi ve resmi olmayan şekilde faaliyet göstermektedir. Resmi sandıklar, derneklere bağlı yardımlaşma sandığı olarak işlemlerinin tamamı kayıtlı ve sandık yönergelerine bağlı bir şekilde gerçekleştirmektedir. Resmi olmayan sandıklar üyelerin güvendiği bir yönetici veya organizatör aracılığıyla kurulmuş ve seçtikleri yöneticiler üzerinden işlemlerin sürdürüldüğü, kuralları olan yapılardır.

İncelediğimiz karz-ı hasen sandıklarının başarılı yönleri olduğu gibi başarısız yönleri de bulunmaktadır. Öncelikle sandıklar üyelerine sağladığı faizsiz borç imkanlarıyla üyelerinin eğitim, ev, araba, sağlık ve diğer ihtiyaçlarını gidermelerini sağlamıştır. Aynı zamanda üyelerinin tasarruf yapmasına imkân sağlayan sandıklar, borç ilişkisini dayanışma temelinde gerçekleştirmiş ve üyeler arası farklı bir sosyal ağ kurulmasına katkı sağlamıştır. MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı, işadamları arasında bir dayanışma bağı oluştururken, KAMPERDER kamu çalışanları arasında, Yenikent Çevre Eğitim ve Kültür Derneği belirli bir mahalledeki bireyler arasında, Euro Sandığı işçiler arasında, Altın Sandığı organizatörün her meslektan olan çevresindeki kişiler arasında, Din Görevlileri Sandığı Diyanet personeli arasında ve son olarak İşveren Katkılı Sandık bir fabrikadaki işçi ve işveren arasında dayanışma bağı oluşturmuştur. Farklı mecralardaki bu sandıkların incelenmesi karz-ı hasen sandığı fenomeninin toplumun tüm kesimlerinde gerçekleştirilebilir bir uygulama alanı olduğunu göstermektedir. Bunun için sandıkların sahip olması gereken temel prensipler bulunmaktadır. İstişare, resmiyet, yeniliğe açıklık ve şeffaflık ve hesap verilebilirlik prensiplerini barındıran sandıkların daha uzun süreli ve toplumsal güveni pekiştirici bir işleyişe sahip olacağı ortaya koyulmuştur. Ayrıca çalışmada ulusal-büyük ölçekli bir karz-ı hasen sandığı model önerisi sunulmuştur.

Türkiye’deki karz-ı hasen sandıklarını İran’daki karz-ı hasen fonları ile karşılaştırdığımızda, Türkiye’deki örneklerde verilen karz-ı hasen için herhangi bir başvuru veya hizmet ücreti alınmaması fıkhi açıdan uygunluğu sarıh bir şekilde sağlamaktadır.

Çalışmada ele alınan sandıklar, uzun tecrübeye sahip uygulanan ve başarılı olan borç ilişkilerine örnektir. Borç ilişkisinin finansal kurumlar üzerinden gerçekleştiği bir toplumda bireyler arası gerçekleşen borç işlemlerine daha az rastlanacaktır. Fakat Türkiye’de incelenen sandıklar dışında birçok sandık/fon/kasa adı altında gerçekleştirilen borç ilişkileri olduğu düşünülmektedir. Her bir oluşumun kendine has işleyişi ve kuralları öncelikle İslam iktisadı literatürüne önemli katkı sağlayacak, incelemeye değer farklı fikirler sunacaktır.

Karz-ı hasen sandıkları İslami iktisat için banka dışı finansal bir kurum olma özelliğinden dolayı ayrı bir önem taşımaktadır. İslami finans, Türkiye özelinde katılım bankacılığı alanına sıkışmış olsa da karz-ı hasen sandıkları İslam’ın özüne sahip borçlanma pratiklerinin toplumsal menfaate uygun şekilde gerçekleştirilmesine bir kapı açmaktadır.

Son olarak bu çalışmayla karz-ı hasen sandıklarından faydalanan kişilerle, sandıkların hayatlarına olan etkileri inceleyen akademik çalışmalar İslami iktisat literatürüne önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

AAOIFI. *Faizsiz Finans Standartları*. İstanbul: TKBB Yayınları, 2018.

Abdullah, Mohammad. “Analysing The Moral Aspect of Qard: A Shariah Perspective”. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 8/2 (2015): 171-184.

Akhuwat. “About Us”. Erişim: 23 Nisan 2019. <https://www.akhuwat.org.pk/about-us-2/>.

Akhuwat. “Homepage”. Erişim: 23 Nisan 2019. <https://www.akhuwat.org.pk/>.

Akhuwat. “Loan Process”. Erişim: 23 Nisan 2019. <https://www.akhuwat.org.pk/loan-process/>.

Akhuwat. “Loan Products”. Erişim: 23 Nisan 2019. <https://www.akhuwat.org.pk/loan-products/>.

Akhuwat. “Principles”. Erişim: 23 Nisan 2019. <https://www.akhuwat.org.pk/core-principles/>.

Albaraka Türk Katılım Bankası. “Sosyal Sorumluluk Faaliyet Raporu”. 2017.

Alrifai, Tariq. *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem*. Ankara: Buzdağı Yayınevi, 2017.

Apaydın, H. Yunus. “Karz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 520-525. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Arabmazar, Abbas. “The Organizational Structure of Qard-al-hassan Funds in Iran”. *SESRIC Workshop*. 2007.

Ariffin, Noraini Mohd - Adnan, Muhammad Akhyar. “The Perceptions of Islamic Bankers on Qardhul Hasan In Malaysian Islamic Banks”. *The 2nd International Conference on Arab-Malaysia Islamic Global Business and Entrepreneurship 2010*. 1-29. Jordan, 2010.

Ascher, Ivan. *Portföy Toplumu Kapitalist Öngörü Tarzı Üzerine*. Trc. Uğur Gezen. İstanbul: Açılım Kitap, 2018.

Askari, Hossein - Iqbal, Zamir - Mirakhor, Abbas. “Qard-ul-Hassan-based Microfinance”. *New Issues in Islamic Finance and Economics Progress and Challenges*. 197-210. Singapore: John Wiley & Sons (Asia) Pte. Ltd., 2009.

- Asutay, Mehmet. "A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System". *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies* 1/2 (2007): 3-18. http://www.asafas.kyoto-u.ac.jp/kias/1st_period/contents/pdf/kb1_2/04asutay.pdf.
- Aydın, Mehmet Akif. "Borç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 285-291. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Bakhtiari, Sadegh. "Islamic Microfinance, Providing Credit to the Poor: A Case Study of Iran". *International Economics Studies* 34/1 (2009): 99-107.
- Büyükokutan, Aslı. "Geleneksel Altın Günlerine Halkbilimsel Bir Yaklaşım: 'Muğla Örneği'". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. 14 (2012): 117-133.
- Cengiz, Coşkun. *Ekonomik ve Sosyal Bir Etkinlik Olarak Altın/Para Günlerinin Pazarlama Açısından İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2016.
- "credo". 2018. <https://translate.google.com/?hl=tr#view=home&op=translate&sl=la&tl=tr&text=credo>.
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni-Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Trc. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap, 2017.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Trc. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*. Trc. Hasan Özcan. Ankara: Anı Yayıncılık, 2017.
- Crouch, Colin. *Neoliberalizmin Garip Ölümsüzlüğü*. Trc. Uğur Gezen. İstanbul: Açılım Kitap, 2014.
- Çeker, Orhan. *Fıkıh Dersleri*. 9. Baskı. Konya: Tekin Kitabevi, 2016.
- Çeker, Orhan. "Mecelle'de Ele Alınmayan Üç Konu: Faiz, Sarf ve Karz". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1994): 99-118.
- Çelik, Faik. *Kredi Talepleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2014.

- Diwany, Tarık El. *Faiz Sorunu*. Trc. Mehmet Saraç. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Döndüren, Hamdi. *Çağdaş Ekonomik Problemlere İslami Yaklaşımlar*. İstanbul: İklim Yayınları, 1988.
- Duman, Soner. *Günümüz Fıkıh Problemleri*. Ed. Osman Güman. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018.
- Durmuş, Abdullah. “Fıkıhta Karz (Ödünç) Sözleşmesinde Vade Şartının Bağlayıcılığı Meselesi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 16 (2010): 315-330.
- Eroğlu, Şebnem. “Informal finance and the urban poor: An investigation of rotating savings and credit associations in Turkey”. *Journal of Social Policy* 39/3 (2010): 461-481. <https://doi.org/10.1017/S0047279409990699>.
- Ferguson, Niall. *Paranın Yükselişi*. Trc. Barış Pala. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Fukuyama, Francis. *Güven*. Trc. Ahmet Buğdaycı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Gönencan, Zahit. “Osmanlı Döneminde Sosyal Güvenlik Sistemleri”. *Çimento İşveren Dergisi* 3/2 (1997).
- Gözübenli, Beşir. “Ariyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 379-380. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Graeber, David. *Borç İlk 5000 Yıl*. Trc. Muammer Pehlivan. 1. Baskı. İstanbul: Everest, 2015.
- Gurley, John G. - Shaw, E. S. “Financial Aspects of Economic Development”. *The American Economic Review* 45/4 (1955): 515-538. <https://about.jstor.org/terms>.
- IDB Group. “Global Report on Islamic Finance 2016: A Catalyst for Shared Prosperity?” 2017. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0926-2>.
- IMF. “Household debt, loans and debt securities”. Erişim: 20 Mart 2019. <https://www.imf.org/external/datamapper/>.
- Iqbal, Zamir - Shafiq, Bushra. “Islamic Finance and the Role of Qard-Al-Hassan (Benevolent Loans) in Enhancing Inclusion: A Case Study of Akhuwat”. *ACRN Oxford Journal of Finance and Risk Perspectives* 4/44 (2015): 23-40.

<http://www.acrn-journals.eu/jofrp/jofrp0404.html,p.23-40>.

Itoh, Makoto - Lapavitsas, Costas. *Para ve Finansın Ekonomi Politiği*. Trc. Tuncel Öncel. İstanbul: Yordam Kitap, 2012.

İslam Kalkınma Bankası. “The Fael Khair Program”. Erişim: 23 Nisan 2019. <http://fkprogram.org/the-program/>.

Jordan Islamic Bank. “Al-Qard Al-Hassan Fund Accounts”. Erişim: 24 Nisan 2019. <https://www.jordanislamicbank.com/en/content/al-qard-al-hassan-fund-accounts>.

Jordan Islamic Bank. “Establishment”. Erişim: 24 Nisan 2019. <https://www.jordanislamicbank.com/en/content/bank-establishment>.

Jordan Islamic Bank. “Jordan Islamic Bank Annual Report”. 2017.

Jordan Islamic Bank. “Social Responsibility and Sustainability Report 2018”. 2018.

Jordan Islamic Bank. “Social Responsibility Report 2017”. Jordan, 2017.

KAMPERDER. “Anasayfa”. Erişim: 04 Mart 2019. <http://www.kamperder.org/>.

KAMPERDER. Kamu Personeli Yardımlaşma Derneği Tüzüğü (2015).

KAMPERDER. Yardımlaşma Sandığı Yönergesi (2016).

Karaçimen, Elif. *Türkiye’de Finansallaşma Borç Kıskaçında Emek*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2015.

Karadağı, Ali Muhyiddin. *İslam İktisadına Giriş*. Trc. Abdullah Kahraman. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.

Karaman, Hayreddin. *İş ve Ticaret İlmihali*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.

King, Robert G. - Levine, Ross. “Finance and Growth: Schumpeter Might be Right”. *The Quarterly Journal of Economics*. 1993.

King, Robert G. - Levine, Ross. “Finance, Entrepreneurship, and Growth Theory and Evidence”. *Journal of Monetary Economics* 32 (1993): 513-542. https://www.epge.fgv.br/users/rubens/wp-content/uploads/2014/05/1993_JME_Entrepreneurship.pdf.

“Kredi”.

2018.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a665cd8524ab6.25534012.

Lazzarato, Maurizio. *Borçla Yönetmek*. Trc. Şule Çiltaş. İstanbul: Otonom, 2015.

Lazzarato, Maurizio. *Borçlandırılmış İnsanın İmali*. Trc. Murat Erşen. İstanbul: Açılım Kitap, 2015.

Milli Savunma Bakanlığı. “Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü”. Erişim: 11 Mart 2019. <https://www.msb.gov.tr/AFGM/icerik/askeri-fabrikalar-genel-mudurlugu-kalite-hizmetleri>.

Mojtahed, Ahmad - Hassanzadeh, Ali. “The Evaluation of Qard-al-Hasan as a Microfinance Approach in Poverty Alleviation Programs”. *Money and Economy* 5/2 (2009): 1-32.

MÜSİAD. “Karz-ı Hasen Sandığı”. Erişim: 25 Şubat 2019. <http://www.musiad.org.tr/tr-tr/haberler/baskan-haber/karz-i-hasen-sandigi>.

MÜSİAD. Sandık Yönetmeliği (2016).

MÜSİAD. “Tarihçe”. Erişim: 02 Şubat 2019. <http://www.musiad.org.tr/tr-tr/musiadla-tanisin/tarihce>.

Najeeb, Syed Faiq - Lahsasna, Ahcene. “Qard Hasan: Its Shari’ah Rules and Applications in Islamic Finance”. *Journal of Islamic Business and Management* 3/1 (2013): 15-34.

Neuman, W. Lawrance. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. Trc. Sedef Özge. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014.

Orhan, Sadettin. “Osmanlı Devletinde Tanzimat Sonrası Dönemde Sosyal Güvenlik Düzenlemeleri”. *İş ve Hayat* 1/1 (01 Şubat 2015): 193-210. <http://dergipark.gov.tr/isvehayat/issue/29030/310447>.

Orman, Sabri. *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Orman, Sabri. “İslami İktisat: Metodoloji, Tarih, Teori ve Tatbikat”. *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine*. 286. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Orman, Sabri. “Kur’an ve İktisat: Kredi ve Faiz Meselesine Makro-Sistemik Bir

- Yaklaşım”. *İktisat Tarih ve Toplum*. 159-175. İstanbul: Küre Yayınları, 2014.
- Orman, Sabri. “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”. *Para, Faiz ve İslam*. Ed. İsmail Kurt. 11-84. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Orman, Sabri. “Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz”. *İktisat Tarih ve Toplum*. 177-243. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- Özafşar, Mehmet Emin - Ünal, İsmail Hakkı - Ünal, Yavuz - Erul, Bünyamin - Martı, Huriye - Demir, Mahmut, ed. *Hadislerle İslam*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.
- Özcan, Tahsin. “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi Ve Eytâm Sandıkları”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 14 (2012): 103-121. <http://dergipark.gov.tr/iuilah/issue/978/11007>.
- Özdemir, Mücahit. “Karz-ı Hasen Dünya Örnekleri Üzerine İnceleme”. *Türkiye’de Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması Çalıştayı*. Sakarya, 2018. <http://e-journal.uaajy.ac.id/14649/1/JURNAL.pdf>.
- Özdemir, Mücahit. *Türkiye’de İslami Mikrofinans Üzerine Uygulanabilir Model Önerileri*. Sakarya Üniversitesi, 2018.
- Özsoy, İsmail. “Faiz”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 12: 110-126. 1995.
- Patrick, Hugh T. “Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries”. *Economic Development and Cultural Change* 14/2 (1966): 174-189. <https://about.jstor.org/terms>.
- Pişkin, Mücahit. *Tüketim Toplumu ve Din İlişkisi Türkiye ve İslam Örneği*. İstanbul Üniversitesi, 2014. <http://acikerisim.istanbul.edu.tr/bitstream/handle/123456789/31857/51364.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Qard Hasan Foundation. “About Our Loans”. Erişim: 28 Nisan 2019. <http://qardhasanfoundation.org/about-our-loans/>.
- Qard Hasan Foundation. “Board Members”. Erişim: 28 Nisan 2019. <http://qardhasanfoundation.org/board-members/>.
- Qard Hasan Foundation. “How Our Foundation Works”. Erişim: 28 Nisan 2019.

- <http://qardhasanfoundation.org/how-our-foundation-works/>.
- Qard Hasan Foundation. "Interest in Islam". Erişim: 28 Nisan 2019.
<http://qardhasanfoundation.org/interest-in-islam/>.
- Qard Hasan Foundation. "Interest on Student Loans". Erişim: 28 Nisan 2019.
<http://qardhasanfoundation.org/interest-on-student-loans/>.
- Qard Hasan Foundation. "Our Vision". Erişim: 28 Nisan 2019.
<http://qardhasanfoundation.org/our-vision/>.
- Qard Hasan Foundation. "Who Can Apply". Erişim: 28 Nisan 2019.
<http://qardhasanfoundation.org/who-can-apply/>.
- Qardhasan. "About Us". Erişim: 27 Nisan 2019. <https://www.qardhasan.com/aboutus>.
- Qardhasan. "Most Commonly Asked Questions". Erişim: 27 Nisan 2019.
<https://www.qardhasan.com/faq>.
- Qardhasan. "Principles". Erişim: 27 Nisan 2019. <https://www.qardhasan.com/principles>.
- Ross, Andrew. *Krediokrasi*. Trc. Emrullah Ataseven. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Sadr, Seyed Kazem. "Qard Hasan Financing in Islamic Banks". *ISRA International Journal of Islamic Finance* 6/2 (2014): 1-13. <https://doi.org/10.12816/0019261>.
- Saraç, Mehmet. *Finans Teorisini Yeniden Düşünmek*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- Soederberg, Susanne. *Borç Refahı Devletleri ve Yoksulluk Endüstrisi*. Trc. Eren Karaca. İstanbul: Notabene, 2016.
- Soto, Hernando De. *Sermayenin Sırrı*. Trc. Murat Aygen. Ankara: Liman Yayınları, 2000.
- Şen, Murat. "Osmanlı Devletinde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar". *Çimento İşveren Dergisi* 16/6 (2002): 18-40.
<https://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale33.pdf>.
- Şener, Mehmet. "İslam Hukukunda Karz-ı Hasen". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6 (1989): 391-403.
- Tabakoğlu, Ahmet. *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2013.
- Tabakoğlu, Ahmet. "Tasavvufun İçtimai, İktisadi ve Siyasi Yönleri". *İslam İktisadı*,

Toplu Makaleler 2. 50-104. İstanbul: Kitabevi, 2005.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. “Finansal İstikrar Raporu”. Ankara, 2018.

Uzunlar, Evcan. “Tüketici Kredileri ve Türkiye’deki Bankalarda Uygulama”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 8/3 (1990): 59-82.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/29815>.

Ünal, Hüseyin. *Aktüeryal Denetim Kapsamında Türkiye’de Emekliliğe Yönelik Taahhütte Bulunan Kuruluşlar (Vakıf, Sandık, Dernek, Ticari Şirket)*. Yıldız Teknik Üniversitesi, 2010.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin, 2016.

Zada, Najeeb - Saba, Irum. “The Potential Use Of Qard Hasan in Islamic Microfinance”. *ISRA International Journal of Islamic Finance* 5/2 (2015): 153-162.
<https://doi.org/1012816/0002775>.

Zeytinoğlu, Erol. “İslam’da ve Diğer Sistemlerde Faiz”. *Para, Faiz ve İslam*. Ed. İsmail Kurt. 145-173. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

ÖZGEÇMİŞ

2011 yılında Sakarya Anadolu Lisesi'nden, 2016 yılında ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye) Maliye Bölümünden mezun oldu. 2016 yılında Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim dalında yüksek lisansa başladı. 2017 yılından itibaren Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi (İSEFAM)'da araştırma görevlisi olarak meslek hayatına devam etmektedir.

